

fx 630 11-e *Berecz*

ÚJ FOLYAM XXI. 1-2. SZÁM BUDAPEST 2012. FEBRUÁR ÁRA 780 FT

MAGYAR SZEMLE

KODOLÁNYI GYULA SZABÓ ZOLTÁN RÓL – ENTZ GÉZA: ANTALL JÓZSEF KERESZTÉNYDEMOKRATA POLITIKAI FILOZÓFIÁJA – SZEKENI ZSUZSA: LEGENDA BÁNFFY MIKLÓS PALETTÁJÁRÓL – MISKOLCZY AMBRUS LUCIAN BOIA KÖNYVÉRŐL – ÁRVA LÁSZLÓ-SCHLETT ANDRÁS: FELZÁRKÓZÁSI STRATÉGIÁK A TÁVOL-KELETEN – JESZENSZKY GÉZA HORVÁTH JÁNOSRÓL – BOD PÉTER ÁKOS: MAGYAR ORSZÁGKOCKÁZAT – RIZIKÓS IDŐKBEN

A Magyar Szemle ebben az évben 20 esztendőős!

*

ÚJ KÖNYVEINK:

Mádl Ferenc Kör: *Magyarország fordulóban*

Kodolányi Gyula: *Járj, merre tetszik*

Kodolányi Gyulát köszöntötték az Írószövetségben 2012. február 2-án, 70. születésnapja és Válogatott versesköténye alkalmából. Közreműködött Filippinyi Éva és Kobzos Kiss Tamás. A Litea Könyvszalonban február 22-én szerdán este 17,30 órakor a Járj, merre tetszik című válogatott verseskötetének bemutatóján Körmendy Zsuzsanna és Orosz István beszélgetnek a költővel.

Gróh Gáspár: *A következmények országa*

A könyvet február 16-án mutattuk be a Batthyány Alapítvány Eötvös utcai dísztermében. A szerzővel Kulin Ferenc és Tellér Gyula beszélgetett.

*

2012-től lapunk ára: 780 Ft.

Köszönjük támogatóinknak adójuk 1%-át. Kérjük, hogy idén is támogassák a lapunk kiadását biztosító Magyar Szemle Alapítványt. Adószám: 18055067-2-42

*

2011 januárjától jelenik meg a *Hungarian Review*, a *Magyar Szemle* angol nyelvű „testvérpapja”. A két folyóirat együttműködését nemcsak a főszerkesztő, Kodolányi Gyula személye, hanem a szerzők és cikkek kölcsönös jelenléte is biztosítja. A *Hungarian Review* megvásárolható a *Magyar Szemle* szerkesztőségében is. Kedvezményes ára 800 Ft.

*

A MAGYAR SZEMLE A VILÁGHÁLÓN

<http://www.magjarszemle.hu>

DRÓTPOSTACÍMEINK

Főszerkesztő: kodolanyigyula@magjarszemle.hu

Szerkesztőség: msza@magjarszemle.hu

Terjesztés: msza2@magjarszemle.hu

FOGADÓÓRÁK: Kedden 13–15 óráig, illetve megbeszélés szerint.

A FOLYÓIRATOT kiadja a Magyar Szemle Alapítvány. A Magyar Szemle Alapítvány igazgatósága: Bod Péter Ákos, dr. Borostyánkői Mátyás, Entz Géza, Granasztói György (elnök), Jeszenszky Géza, Kodolányi Gyula Szabados György

E SZÁMUNK TÁMOGATÓI

OTP Bank Nyrt.

Batthyány Lajos Alapítvány

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

Szövetség a Polgári Magyarorszáért Alapítvány

Nemzeti Kulturális Alap

Richter Gedeon Rt.

MAGYAR SZEMLE

Főszerkesztő: Kodolányi Gyula

Szerkesztőbizottság: Borbándi Gyula,
Czakó Gábor, Horkay-Hörcher Ferenc, Kulin Ferenc,
Mellár Tamás Szabados György

Olvasószerkesztő: Sebestyén Ilona Rovatvezető: Gróh Gáspár
Képszerkesztő: Csejdy Virág Tördelőszerkesztő: Dombi Viktória
Korrektor: Kiss István

ÚJ FOLYAM XXI.	1-2. SZÁM	2012. FEBRUÁR
Gróh Gáspár	Levelek egy más világból	3
Kodolányi Gyula	Szem és szellem, epe és szív. Szabó Zoltánról	7
Entz Géza Antal	Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája. Erdődy Gábor könyve nyomán	16
Király Tibor	Emlékezés Arany Albert Lászlóra	32
Ankerl Géza	Az emberi jogok viszonylagossága. 2. rész	49
Egedy Gergely	Haladók és kommunisták: Viereck a „társutas” értelmiségről	75
Szebeni Zsuzsa	Legenda Bánffy Miklós palettájáról	94
Miskolcзы Ambrus	„A történelem csapdái. A román értelmiségi elit 1930 és 1950 között”. Lucian Boia könyvéről	104
Árva László– Schlett András	Állam az őrhelyen. Felzárkózási stratégiák a Távol-Keleten. 1. rész	121

KÖRKÉP

Jeszzenszky Géza	A koronatanú. Horváth János 90 éves	136
Fáy Zoltán	Egyházi törvény 2.2	140
Tóth Klára	Hazám és Párizs. A. Szabó Magda története	146
Kubinszky Mihály	Politika és építészet: Stuttgart 21	150
Gróh Gáspár	Először fejbem...	156
Bod Péter Ákos	Magyar országkockázat – rizikós időkben	167
Papp László	Az unokák magyar állampolgársága	175
Jeszzenszky Géza	A „nyugati orientáció” történetírója Czettler Antal halálára	179
SUMMARIES		184
E SZÁMUNK SZERZŐI		188

E számunkat Bánffy Miklós műveivel illusztráltuk. A borítón Mozart *Varázsfuvola* operaházi előadásához (1913. 03. 12.) készített jelmezterve, ruharekonstrukció. (Fotó: Szebeni-Szabó Róbert)

otpbank

LEVELEK EGY MÁ S VILÁGBÓ L

A z emberrel olykor megesik, hogy minden különösebb A ok nélkül az jut eszébe, hogy klasszikusokat olvasson. De nem arra kíváncsi, amivel tanulmányai idején a legtöbbet nyaggatták, hanem valami másra. Gyerekkoromban nem volt kétséges, hogy a legnagyobb magyar költő Petőfi. Később már igen, csak kortársai közül hol Vörösmartyra, hol Aranyra szavaztunk inkább. Ahhoz még sok időnek kellett eltelnie, és sok betűnek kellett elszaladni a szemem előtt, hogy megtanuljam, legnagyobb nemcsak egy van. A *legnagyobb*ság ott kezdődik, hogy nem kizárólagos.

Ma tagadhatatlan, hogy nemcsak a költők társadalmi elismertsége csökkent, hanem mindazé, amitől a költészet fontos. Nincs mit csodálkozni azon, hogy Petőfi áttetszően világos, egyértelmű költészete messze kerül az életet mind zűrösebbnek, mind áttekinthetlenebbnek, mind sötétebbnek látó korosabb olvasóktól. Szomorúbb, hogy ehhez már nem is kell vénülni, a fiatalok, Petőfi életkortársai is távolabb kerülnek tőle. Hiába, nemcsak az ember vénül, a világ is. Éppen egyértelműsége nem kell, éppen világossága érthetetlen. Sajnos nagyon is érthető, hogy az ő éteri szerelemélménye, titokban a józanságot hirdető bordalai nem kellenek a drogdiszkók gyermekkorú közönségének, de nem kellenek a szülőföldjét, az Alföld „rónaságát” dicsőítő versei azoknak az ifjaknak sem, akik a fapados léggijáratokon valóban szinte fillérekért röppennek át Rómába, Párizsba, Londonba. Gyalog és szekéren Petőfinek a Pest–Debrecen távolság több idejébe került, mint ma a példaként említett három út együtt. És micsoda dolog meghalni a hazáért? Eltűnni a harcmezőn egy vesztesre álló szabadságharc vesztes csatájában? A hazáért? A szabadságért? Hiszen

aki meghal, annak már úgysem lesz hazája, úgysem lehet szabad... Ki érti ezt? Petőfi a kérdést nem értené. Meg hogy a *János vitéz* – ugyan. Van annál jobb videójáték is.

Őszintén szólva nem nagyon vállalkoznék arra, hogy a mai ifjakkal „Petőfit keressem”. Félek, nemcsak hogy őt nem találnám meg velük, de még azt sem nagyon tudnám elmagyarázni, kit keresünk. Pedig a wikipédiában ott az életrajza.

Mert hogyan lehet elmagyarázni annak a zseninek a nagyszerűségét, akinek költészete olyan értékek jegyében született, amelyek egy része a mai világban magától értetődően természetes, mások viszont a túlnyomó többség számára átélhetetlenek? Bizony, magam sem Petőfi-verseket olvastam – pedig mégiscsak az lenne a legfontosabb. Még csak nem is *A hóhér kötele* című amúgy sokféle értéket is hordozó, egyszerre szentimentális és vadromantikus szépelgést, amely a maga idején biztosan sok könnyet és „sohajt” csalt elő a hon szépkelbű közönségéből.

Amikor Petőfi verset és hagyományos értelemben vett szépprózát írt, akkor azt nemcsak költőként, íróként tette. Egy húszas éve elején járó ifjú, még ha zseni is, önmagát kereső fiatalember. (Maglehet, hogy ha zseni, akkor még inkább.) Petőfi sem kivétel, ahogyan élt, az nemcsak élet volt, hanem végletesen átélt, lényé legmélyebb valóságát kifejező, azzal azonossá váló szerep is. Költő volt, költőileg kellett végigrohannia az életen. Rövidre szabott pályájában, sorsában az az elbűvölő, ahogyan végül föloldódik benne az eleinte oly tudatosan szolgált szerep, és a költő egészen önmaga lesz.

De vannak írásai, amelyekben mindig önmaga: a levelei. Ezekben mindig igazán ő, fiatalos alakoskodásaiban, játékaiban is. Ilyen lehetett az életben is. Hirtelen, túlfűtött, ábrándos, vibráló, elmélyülésre és nevetésre hajló, hol befelé forduló, hol kitarulkozó. Innen olyan mellbevágó nyelvének természetesége, maisága. Abban a korban, amikor leveleit írta, a magyar nyelv még korántsem volt olyan gördülékeny, kicsiszolt, hogy a mai olvasó ne érezzen benne valami nemes idegenséget, ne

érezzen a szöveg és maga között valami virtuális üveglapot, olyasfélét, ami elválasztja a múzeumi vitrinek kincseit a környezet friss (bár meglehet, szennyezett) levegőjétől. Petőfi azzal, ahogy fogalmaz (ahogyan kortársai közül senki más, még Arany János se!), korszakok távolságát ugorja át. Nem mintha nem fordulnának elő írásaiban a kor jellemző kifejezései és fordulatai: a maga idejének nyelvhasználati szokásaitól senki sem lehet egészen szabad. Ott vannak ezek a korjelző elemek az ő nyelvében is, így a közhasználatú, ma sajnos jegyzeteket követelő latin kifejezések, de a gondolkodás természetessége, közvetlensége egészen mai: vannak nála távolabbi kortársaink.

De túl ezen: mostani nyavalyáink között a legüditőbb talán a humora. Amiről máig kevesebb szó esik, mint a súlyos gondolatokat, mély érzéseket közvetítő sorairól. Pedig leveleinek ez volt az alaprétege (talán a lényének is?). Számára, közvetlensége okán, már a levélírás pusztá ténye jelezte távolság is maga a megvalósult abszurditás. Közlésvágya a közelség vágya: elemi személyesség. Az előtte fekvő fehér papírlap látványa olyan idegenségérzetet kelt benne, hogy valami módon fel kell oldania. Játékkal, humorral oldja fel magában ezt a feszültséget, s azt a távolságot, amely elválasztja a megszólítani vágyott barátaitól. Ezzel teszi személyessé a személytelen helyzetet, amikor a humor (a szó eredetileg nedvet jelent) tengerén hajózva közelíti meg a távoli címzettet.

Csak néhány példa levélindításaiból – megfosztva magunkat attól az élvezettől, hogy a levelek sűrűjéből vett, de már szövegösszefüggésekbe ágyazódott, így magyarázatot követelő mondatokból válogassunk. Tehát:

„Ha nem az volnál, ami vagy: türelmetlenséged már ezóta alkalmasint néhány adtateremtette-kővel emelte volna magasabbra a káromkodás díszes Pantheonját; de pap létedre, úgy hiszem, hozzád illő csendes békével vártad soraim megérkeztét.” (*Tárkányi Bélához*, 1844. április 28.)

„Kedves druzsám! Nagy szomorúság éri a te fejedet, azért tanácsolom néked, hogy légy rá elkészülve. De ami-

lyen elkerülhetetlen a halál, oly elkerülhetetlen, hogy te nekem hatszáz pengő forintot adj vagy adjál, amint neked tetszik... (*Teleki Sándornak*, 1846. december 29.)

„Ecsim, Zsiga! (vagy magad szerint: 'Siga) Már egy hete, hogy Szatmáron vagyok, de bizony isten, nem is jutotál eszembe, mint sok más nem, amit egyébiránt rossz néven ne végy, mert bolond vagy, ha úgy veszed.” (*Pap Zsigmondhoz*, 1847. július 21.)

„Drága kedves Zsigmond barátom! A tēns asszony [ti. *Szendrei Júlia*] igen szépen köszönteti velem a barackot, vagyis világosabban szólva: engem szólított föl, hogy köszönjem meg helyette, amit fölötte sajnál, hogy maga nem teheti, de nagyon el van foglalva a trónörökösrel, kinek most van a szerencsétlen szerencséje agyarat kapni, s jónak látja a születendő agyar tiszteletére nagyszerű zenebonákat csinálni. Milyen gyerekesek ezek a gyerekek! egy foggal is milyen zajt ütnek... nekem van valami harminckettő, vagy hány, mégsem kiabálok.” (*Luby Zsigmondhoz*, 1847. augusztus 7.)

„Bájdús Jankóm! Igazság szerint még csak augusztus 29-ke volna, de miután rám parancsoltál, hogy szeptember 9-kéről írjak, tehát ezt a dátumot nyomorítottam föl oda az eszterhéjra... [*A keltezés tehát szeptember 9.*] már megbocsáss, a Jézus áldjon meg, hogy a rendelt időnél előbb talállok írnya, mint Jókay mondja.” (*Arany Jánoshoz*, 1847. augusztus 29.)

Azt hiszem, az a mai ember, aki még tud és hajlandó olvasni, könnyebben megérzi távoli barátját ebben a magán-prózában nyelvvel, stílussal önfeledten játszani tudó ifjában, mint abban, aki a versek stilizált világából néz rá – pedig a kettő nagyon közel áll egymáshoz. Itt megérezhetünk valamit abból a mámborból, amellyel ez a közvetlen, zseniális fiatal-ember, aki a maga korának igazi celebritása volt, élt, szeretett. És végül mai olvasója is megért valamit abból a másfajta mámborból is, amellyel halni ment, a mi korunkban oly fájóan múzeumi tárgygyá szomorodó értékekért.

GRÓH GÁSPÁR

SZEM ÉS SZELLEM, EPE ÉS SZÍV SZABÓ ZOLTÁNROL

Nehéz nem így kezdeni Szabó Zoltán méltatását: az 1948–56-os emigráció talán legmesszebb, legmélyebben látó írója volt. Annál inkább, hiszen a kisebbik alkalom, amiért szólok most, az ő *Nyugati vártán* címmel összegyűjtött írásainak karácsonykor kiadott két bőséges kötete, amely az 1988 óta kiadott nyolc életműkötetet egészíti ki.

A nagyobbik alkalom viszont születésének közelgő, június 5-én beköszöntő századik évfordulója. És az a kötelesség, hogy ezen a centenáriumon vegyük ki Szabó Zoltánt abból az eldugott emigrációs kaszniból, ahová az ellomposodott hazai gondolkodás tette őt be az elmúlt huszonöt évben, amióta egyáltalán említhető lett itthon. Mielőtt tehát munkásságára kissé behatóbb pillantást vetnénk, nevezzük meg sorsának és helyének másik sarokpontját: Szabó Zoltán a 20. századi magyar irodalom nagyjainak volt egyike. Zseniális esszéista, aki Párizsban vagy Londonban élve majd negyven évig, az itthoni szellemi vérkeringésben is mindvégig benne maradt. Mindig pontosan tudta, hogy mi történik velünk itthon, és velünk maradt jóban és rosszban, valamilyen páratlan érzékenység hajszálcsövein át tartva velünk a kapcsolatot 1984. augusztus 19-i haláláig. Ennek az érzékenységnek a tanújeleit, kis műremekeit küldte vissza nekünk az éter hullámain át a legnagyobb elzártság idején is a Szabad Európa Rádió magyar adásaiban.

Ebben a rádiós küldetésében is ott munkál emberi és írói karakterének két legszebb vonása: a dolgoknak, az emberi történéseknek – vagyis egyik kedves szavával élve, a *helyzetnek* – hihetetlenül finom, pontos letapogatása. Ezek

a leletek elegendő tápot adhattak nap mint nap a rezignáltsághoz és az embergyűlölethez – az író Szabó Zoltánban mégis éppen az ellenkezőjét erősítik meg, a szeretetet. Szabó Zoltán írói személyiségének csodálatos adománya volt, hogy kimeríthetetlen nagylelkűség egyenlítette ki benne a világ kicsinyességeit, hitványságait és gazságait, amikor a tollat fogott. Ő nemcsak hidegen elemzett és kivesézett dolgokat, hanem az írásokban megértett és megbocsátott higgadtan és nagylelkűen oly sokat, az utálat és keserűség sejtető évadjai múltán.

Ide tartozik, hogy alig akad írókortársai közt, aki így tudta szeretni, hitelesen és tartással csodálni a másik emberben a jót, a tehetséget. Helytállást a rosszban, felülemelkedést a saját rossz szellemeinken. Nem véletlen, hogy ritka és kevésbé méltatott, prózaverset közelítő esszélatomásaiban nemcsak a vitriolos Jonathan Swifttel beszélget, de Dantéval és Goethével sétál a Pokolbéli lelkek kloákafürdői közt, s életútján mindvégig kitart ezen két kísérője, Európa két nagy spirituális kiegyenlítője oldalán. A Pokol csak a Mennyyel együtt igaz. Itt látom én a maga lelki erőforrásairól, inspirációiról keveset szóló Szabó Zoltán értékrendjének kiapadhatatlan szellemi, kozmikus forrásait, amelyhez a gyakran megvallott köldökszinór, a magyar kultúra szerelme társult.

Így hát, félelmetesen okos és illúziótlan rádiós levelei, bármiről is szóltak, gyógyítóan hatottak ránk akkoriban, az ötvenes–hetvenes években, a lelki egészség folytán, amely bennük megnyilvánult. Szabó Zoltán írásaiban nem engedett – oly sok emigránssal ellentétben – az önsajnálát szírengangjainak, a gőgös narcizmus kísértésének, és sosem ütötte le azokat a magas labdákat, amelyeket a kívülről megmondóknak kínál fel az olcsó bölcselkedés lehetősége.

Az esszéírót legjobban mondatai minősítik – hadd idézzek néhányat, e szűkös keretek ellenére. Nijinskyné Pulszky Romola emlékiratairól írja (II. 112.): „Jelentékeny

íráskészsége értékes emberi dokumentumot alkothatott volna e könyvben, amely így csupán azt bizonyítja, hogy milyen egyeduralgató és igazolt lehet egy lélekben az önzés, ha kellő mennyiségű személyes balsors ad hozzá igazolást." Az emigráns Vladimir Nabokov, a regényíró desztillált sznobizmusáról és nárcizmusáról: „A művelt és kifinomult léleknek az a fajtája egyedül Közép- és Kelet-Európában fordult elő. »Européer«-ek Franciaországban és Angliában nem tűntek fel. Olaszországban sem. Az »européer« általában az Osztrák–Magyar Monarchia és Oroszország szülőtte volt, s több nyelven gondolkozott, inkább leleményesen, mint mélyen. Magát nem a kultúra raktárosának, hanem az európaiság megtestesítőjének tekintette, s ennek megfelelően tudásának nem továbbadására, hanem éreztetésére törekedett. Olyan elegáns fölényre, amely kiváltságos mivoltát, elmaradt országban, hatásosan kidomborította. (II. 204.) Egy angol író, Anthony Rhodes 1961-es magyar útinaplóját így jellemzi (II. 75.): „élményeiről úgy számol be, mintha az európaiság egy nehéz helyzetben élő, de vitathatatlanul fontos metropolisában járt volna, vagyis nem egy csatlós kormány székhelyén, hanem egy kis nép és nagy nemzet fővárosában." Nagy Imre korszakfordító 1953. júniusi kormánybeszédére visszatekintve írja, a távolból, Londonból (II. 53.): „az a tünemény, hogy egy kommunista magyarokhoz szólva, magyarul beszél, és nemcsak szónak pengése, hanem hangsúlyának lejtése és szívnek dobbanása szerint is, az országra egyfajta pünkösdi csoda gyanánt hatott, s Nagy Imre személyi tragédiája azzal kezdődött, hogy a nép, amelynek megnyerésére a párt küldte ki, magához vont." Egy Jancsó-film kapcsán így szól 1970-ben (II. 209.): „Így a ...tisztázó hatású film, fiatalságról, ifjonti forradalmiságról, s ennek minőségéről nem annyira a *Fényes szelek*, mint inkább Dennis Hopper Peter Fondával együtt készített amerikai filmje. Az *Easy Rider* kristálytisza precizitással és aritmetrikus arányérzékkel érezteti, hogy a hippiszekták

néma forradalmisága mennyire fonákja a polgári társadalom hipokriziseinek. Ellentétének látszik, deugyanabból az anyagból való...”

Valóban: kristálytisza precizitás és aritmetikus arányérzék. Ezek e stílus és gondolkodásmód védjegyei, és a magyar nyelvnek azok a szép ízei, amelyeket az imént a Nagy Imre-jellemzésben tapasztalhattunk meg. Nem teszem fel a kényelmetlen kérdést, vajon hány magyar író tud ma egyetlen mondatban leírni így alkatokat és elvont minőségeket. Szabó Zoltán nagy nemzedékében is kevesen voltak ilyenek.

Szabó Zoltán elegáns, visszafogott egyenrangúsággal ír a kor politikai főszereplőiről is. Nem szólal meg benne egyetlen hamis hang sem – sem túlzó áhítat, sem az a provinciális gőg, amely oly gyakran készíti a magyar értelmiségit arra, hogy a politikus képzelt hatalmát fölényes, sommás lenézéssel kompenzálja. Szabó Zoltán világosan látja, hogy a politikusnak éppúgy meg kell oldania a vállalt vagy sorsul kapott feladatot, mint az írónak, és csakis ennek a feladatnak a komolyságán, erkölcsén és sikerén mérhető meg a személye. Vázlatai a legpontosabb emberi tanulmányok, amelyek rólunk készültek. Nemcsak volt apósárról, Károlyi Mihályról, akit igazán kiismert és kivesézett a maga elidegenedett, rideg öntörvényűségében és érzelmi sivárságában. De mint láttuk, ugyanígy érezte meg a Nagy Imre-személyiség lényegét is, amelyet néhány személyes beszélgetésben ismert meg 1944-től fogva, vagy a kevesebb vonással felrajzolt Révai Józsefet, vagy a groteszk és félelmetes 1945-ös történetben megírt Szekfű Gyulát, aki azt veti oda, míg Szabó Zoltán oldalkocsis motorján zötykölődik a romos városban: „Zápolya-kor”.

Ő tehát egy Mikszáth bennfentességével és ítélőképességével látja és érti a nagypolitika emberi mozgatóerőit. Egyik utolsó ilyen alakja lett ő a magyar irodalomnak, hosszú időre, több mint fél évszázadra. Szabó Zoltán élete

első felében valahogy mindig odakerült a kor eseményeinek sűrűjébe. Higgadtan, világos fejvel, részvétellel – az említett inspiráló források adta lelki tartással és értékrenddel. Úgy is mondhatjuk, hogy mindig ott történt közösségi dráma, ahol ő éppen megfordult. Így került el pesti úrifüű létére Tardra, hogy megírja első remekművét a falu világról, és (nemcsak) a szegénységről. Így lett ő *Magyar Nemzet*-tudósítóként az 1940-es francia összeomlásnak olyan hiteles, nagyszabású krónikása, mint amilyen a franciák közt is kevés akad. De nem kell mondanunk, Szabó Zoltán sosem lesz írásaiban a hírek parvenüje, ájult riportere. Ő mindig ugyanaz a szemlélő-elszenvedő-túlélő marad, bár újságírónak is szenzációsan jó. Majd amikor a háború után kultúrattasé lesz Párizsban, végigszenvedi az önálló magyar diplomácia fokozatos megfojtását, és csak a nagykövet Károlyi kérésére várja ki posztján a kommunista hatalátvétel beteljesülését.

Talán a szovjetbarát értelmiségi baloldaliság nyomasztó párizsi divatja miatt is, frankofon létére Szabó Zoltán nem a párizsi emigrációt választja 1949-ben, hanem Londonba költözik. Döntését már Angliában közli a nevezetes Károlyinéval, Andrassy Katinkával: az egyoldalnyi esszészészet három élet drámáját foglalja műremekbe a klasszikus esszéistákra jellemző tömörséggel és szellemes eleganciával: „Útitársnőm, Károlyiné, Dovertől Canterburyn át a Piccadillyig támadta végleges elhatározásomat, azzal a makacssággal, amely a női nem sajátja. A Piccadillyn kiszállt, hogy megebédeljen Ignotus Pállal. Másfél óra múlva a Kings Road és a Markham Street sarkán találkoztunk Chelseaben. »Lássá – mondotta útitársnőm –, Ignotus is más véleményen van. Hazamegy.« Az érv hatott: riadalmamban jobb lábam felemelkedett a gázpedálról s ez a mögöttünk haladó autósor is visszahőkölésre készttette. A délután folyamán Londontól Bathig lankadt s erősödött köztünk a vita, kilátástalanul, mivel ellettentes önzések mérkőzése szükségképpen döntetlen ma-

rad. A vitában a »bátorság« s »okosság« kifejezések többször szerepeltek. A perdöntő szót hét és fél évvel később kaptam meg, versbe szedve:

„...mindig túlzottan féltem az
 ön-becsapástól
 És ettől voltam hiú-bátor igen,
 hülye-bátor:
 Félni ha bátor lettem volna,
 nem itt kuporognék
 Most mint féreg, amely létét
 féltvén tekerődzik, –
 Ott nyujtóznám most Chelsea
 bongó morajában...”

Ez a vers 1949. november elején íródott, papír helyett a költő emlékezetébe: Ignótus Páléba, akit 1949. szeptember 5-én Budapesten börtönbe vetettek s kétezer-háromszázhetvennégy napig büntették bátor jóhiszeműségéért. (II. 128–129)

Ez idő tájt mond le posztjáról a lengyel kulturális attasé is Párizsban: Czesław Miłosznak hívják. Miłoszt pár évvel később kiközösítik – mai értelemben kirekesztik – nemcsak a kommunisták, hanem Sartre-ék körei is, amikor megírja és Camus pártfogása alatt kiadja *A rabul ejtett értelem* című klasszikus elemzését a megszálló sztálinizmus természetéről. Neki emiatt kell, szinte mint leprásnak, Párizsból Amerikába emigrálnia. Nem kérdés, ezt a könyvet Szabó Zoltán is megírhatta volna. Egy ilyen, hasonló könyvet. Hogy miért nem választotta magának ezt az írói feladatot, izgalmas de most túl messze vezető találgatást, elemzést kívánna. Nem kérdés, a tehetsége, élményanyaga és elkötelezettsége megvolt hozzá.

Londonban csak látszólag került ki az élet sodrából. Egy csendesebb, de szellemi emberhez méltóbb szakasz következik ekkor el – de mindez éppen akkor, amikor London

a művészetekben is Párizssal egyenrangú fővárosa lesz Európának és a világnak. Szabó Zoltán Londonban nemcsak méltó szellemi barátokra talált – így a brit történetírás egyik nagyjában, Hugh Seton-Watsonban (a hírhedt apa sokkal értékesebb fiában), de folytonos impulzusokat kap sosem csökkenő kíváncsisága is a fontos újdonságokkal, melyekről gyakran ő tudósít először – és mindjárt abszolút pontos érzékkel és mércével – magyarul. Amikor londoni léte konszolidálódik, különleges művészi ízléssel – de kevés pénzen – berendezett Temze-parti házában él Richmondban, London egyik kertvárosában. Mint egy száműzött plebejus arisztokrata gondolkodó, elvonultan – de idejével mindig bőségesen adakozva azoknak, akiket erre méltónak talál. A magas, finom vonású, aszketikus testű férfi, akiben folyton tűz parázslik, s ujjai közt, szinte folyton, a cigaretta.

Sejthető, hogy az első londoni időszak mélypont lehetett Szabó Zoltán életében. A szűkölködés mellett súlyos családi gondok zaklatták, és az új hazában eleinte kevés barátja akadt. És mint író, alig-alig talált közönséget akkoriban, még az egész nyugati magyar világot is egybevéve. 34 éves koráig hét könyve jelent meg itthon – ezekben az emigrációs években pedig egyetlenegy sem, pedig folyton írt, továbbra is. Hogy micsoda mélységeket járt meg 1949 után a maga életéről többnyire szemérmesen hallgató Szabó Zoltán, azt a hatvanas években írt nagy esszéjéből sejthetjük meg, amelyben két emigráns portréját köti össze első pillanatra mehökkentő társításban: a modern terror szörnyűségeit megfestő Francisco Goya, és Kossuth párizsi követe, gróf Teleki László a remek írás két hőse. „Elvekhez kötött gondolkodásában radikális embernek az emigráns állapot is fárasztó állapot: ha kényes igazságérzetű, sohasem tud beletörödni, hogy igazának valóságértéke egyedül a világ-helyzet alakulásának függvénye. (...) egy ideig jól végzi a dolgát, aztán letörik” – írja Teleki kapcsán. Rátörnek, ahogy fogalmaz, „a paralizáltság állapotai”.

A paralizáltság és elzártság mély gödréből az 1956-os forradalom híre lendíti őt magasra, majd pedig nem sokkal később, a forradalom bukása után az újabb emigrációs hullámmal érkező régi barátok és a kiváló fiatalok, Sárközi Mátyás, Siklós István, Czigány Lóránt nemzedéke. Mint a másik nagy londoni szellem, Cs. Szabó László, ő is újjászünetik e pillanatban.

Bizonyos, és Szabó Zoltán példáján is látható, hogy a forradalom hatalmas erkölcsi erőt adott bukásában is, külföldön is, minden magyarnak. Ekkor veti magát nagy erővel a feladatba, hogy segítők barátokkal együtt Bibó válogatott műveinek előbb magyar, majd angol kiadását szervezze. Elemzéssorozatát ír a forradalomról, amely terjedelménél fogva is a 2006-os jubileumi kötetbe került, nem a mostani két kötetbe. A terror enyhültével könnyebbé válik otthoni barátai számára az utazás, és ekkor újulnak meg érzelmi töltéssel, élményekkel, a látogatások révén, régi barátságai. Ezek a találkozók vezetnek oda, hogy megírja nagyszabású esszéit azokról a kortársairól, akiket a legjobban szeret, a legtöbbre becsül. Bibó-, Illyés-, Tamási Áron-, Németh László-portréi a nagy klasszikus írói elemzések közé tartoznak. Ritka bensőségességgel és komolysággal mutatják meg e személyiségek világát és mozgatóerőit: intimek, de nem bizalmaskodók. A helyzet jellegzetes iróniája volt, hogy azzal a barátjával, akiért a legtöbbet tette emigrációjában, 1949 után már sosem találkozhatott. Bibót sosem engedték ki Magyarországról a hatóságok, még turistaútra sem, Szabó Zoltán pedig nem volt hajlandó hazalátogatni a kádári barakkba.

De ebben az 1956 utáni nagy írói másodvirágzásban nagy esszéi születtek másokról is – Rákóczi Ferencről, Eötvös Józsefről, Bölöni Farkas Sándorról és Gorove Istvánról, Sárközi Györgyről, Veres Péterről, és a hűséges patrónus barátáról, a londoni Révai Andrásról. És fontos jegyzetek sora egy brit lelki rokonról, George Orwellről.

A századik évforduló közeledtén Szabó Zoltánt vissza kell fogadnia magába a magyar szellemi életnek, ha méltó akar lenni a fenti nagy ősökhöz. Műveinek válogatott kiadásait hozzáférhetővé tenni, és a diákok (előtte pedig a tanárok) kezébe adni sürgető kötelességünk.

KODOLÁNYI GYULA

ANTALL JÓZSEF KERESZTÉNYDEMOKRATA POLITIKAI FILOZÓFIÁJA

Erdődy Gábor előttünk fekvő munkája fő- és alcímével tömören összefoglalja tartalmát, amely egyszersmind állításként, a szerző ezzel kapcsolatos alapvető állásfoglalásaként is értelmezhető, valahogy így: Antall József politikai filozófiája a kereszténydemokrácia modern eszmerendszere alapján állt, és ehhez szervesen illesztette a történelmi tradícióba ágyazott magyar nemzeti identitás elemeit. A könyv ezeknek a gondolatoknak tematikus egységekre bontott, jól strukturált kibontása, Antall történeti és a rendszerváltás értelmét megragadó koncepciójának a rendelkezésre álló források és irodalom alapján, az egykori miniszterelnök jellegzetes megállapításainak bőszéges idézésével kifejtett átfogó és részletező bemutatása.

A mű egy bevezető és három nagy és egymással szerves viszonyban álló témát feldolgozó szerkezeti egységre tagolódik: az első részben Antall történelemképével három alfejezet foglalkozik, a második rész a rendszerváltással kapcsolatos nézeteit mutatja be, végül a politikai eszmerendszer sokoldalúan megvilágított, árnyalt rajza zárja a monográfiát. A gondolatmenet összefüggő felvázolására az összegyűjtött információk mennyisége és szempontrendszerének összetettsége következtében most nem vállalkozhatom, ezért csupán néhány szempont kiemelésével igyekszem a mű időszerűségét és tartalmi gazdagságát érzékeltetni.

Mielőtt a részletesebb ismertetésre térnék, az Antall-jelenség és -repció néhány olyan dimenzióját szeretném felidézni, amelyek Erdődy munkájában is szükségképpen benne foglaltatnak, de kiemelésükkel azt a szellemi-kultu-

rális környezetet is érzékelhetővé tehetjük, amelybe a mű most útjára indul. Ennek kapcsán két, homlokegyenest elmentmondó, történetesen mindkét esetben szabaddemokrata politikusoktól származó jellemző idézettel szeretném megvilágítani, hogy mire gondolok. Az első:

„Antall József a »szendergők« közé tartozott, akik át-aludták a »létező szocializmus« évtizedeit, akik negyven év alatt nem gondoltak semmit, még butaságokat sem. Éppen e gondolatlanság miatt, Antall József volt a magyar »homo sovieticus«, a Kádár-árvák tipikus mintapéldánya. Politikai eszméi – halvány olvasmánytörténeteken keresztül – a Spann–Seipel–Schuschnigg–Teleki-féle osztrákos korporatizmushoz álltak közel [...] Antall egyik fő ambíciója volt, hogy elhitesse az olyan emberekkel, mint Tölgyessy, Orbán Viktor, vagy e sorok írója, hogy ő valamilyen homályos értelemben liberális (no persze »nemzeti liberális«), miközben kijelentette, hogy eszményképei: Teleki, Bajcsy-Zsilinszky, Németh László, a magyar antiliberalizmus legfontosabb alakjai.”¹

Ez, talán nem nehéz kitalálni, Tamás Gáspár Miklós szövege 1994-ből. És most a másik:

„1989 tavaszán szűkebb baráti körén kívül senki sem ismerte; (...) Magam, aki alkalmi helyettesítőként vettem részt olykor az Ellenzéki Kerekasztal ülésein, elképedtem, milyen odaadóan hallgatnak egy számomra még ismeretlen férfi szavára a történelmi pártok addig összevissza locsogó képviselői, s ő milyen mesterien pingpongozik a fejük felett Tölgyessy Péterrel. Az is lenyűgözött, ahogy beszédében megelevenedett a magyar közjogi hagyomány, s egy korszerű alkotmányosság érvkészletéül szolgált. Mennyire más volt ez, mint a kerekasztal mellé kénytelen-kelletlen letelepedő lakitelkiek fellengzős vagy nekibúsult retorikája. Honnan termett elő ez az ember?”²

A továbbiakban Kőszeg Ferenc – mert őt idézzük – Antall József megválasztását az MDF elnökévé 1989 legjelentősebb

eseményének minősíti, olyannak, amely – véleménye szerint, a négyigenes népszavazással együtt – megmentette „Magyarországot a nemzeti-posztkommunista tekintélyuralomtól”.

Ki volt tehát ez az ember, akinek eszméiről a most bemutatandó monográfia szól?

Antall József a rendszerváltás kulcsszereplője, és szerepe történelmi főszerep volt Magyarországon egy nagyon rövid, az egész világ számára veszélyekkel terhes, de sorsfordító időszakban, amelynek döntő eseményei Európa keleti felében zajlottak. Az Ellenzéki Kerekasztal munkájába való bekapcsolódáskor tűnt fel, és szinte egyidejűleg az ellenzéki oldal egyik, de legalábbis primus inter pares, majd hamarosan tényleges vezetője lett. Ez úgy volt lehetséges, hogy abban a minden résztvevő által csak parciálisan áttekinthető helyzetben megalapozott és a partnerek számára is revelatív, ezért elfogadható konkrét kezdeményezésekben is megnyilvánuló stratégiával rendelkezett. Ez a stratégia a kivételes történelmi helyzet felismerésére építő államférfiúi program szerves része volt. Egy a közelmúltban publikált feldolgozás – erről még a továbbiakban ejtek majd szót – ezt a fellépést „antalli pillanatként” határozza meg.

Antall a magyar történelmet elsősorban a polgári fejlődés összefüggéseiben és a megszakítottság felszámolásának, azaz a kontinuitás visszaállítása politikai programjának a szempontjából értékelte. Ő maga átfogóan így jelölte meg politikai fő törekvését: „Az elmúlt 40 év törést jelentett nemzetünk történetében. Most vissza akarunk térni az európai örökséghez, de egyben mindazokhoz az újabb értékekhez is, amelyeket Európa az elmúlt 40 év alatt, a második világháború szörnyű élményei és tapasztalatai nyomán és után alkotott meg.”³

A folytonosság és a megszakítottság kettősségének áthidalására irányuló törekvés az Antall-jelenség megértésének egyik kulcsa. A modern vagy polgári Magyarországnak a reformkorban megindult történetét alapvetően a meg-

szakítottság, az egyszer megkezdett folyamatok többszöri, külső körülmények által erőteljesen kondicionált megszakadása jellemzi. Ez mind a társadalom, mind pedig az egyéni életutak töredezettségéhez vezetett, sok tekintetben áthághatatlan akadályokat állítva a társadalmi tapasztalat folyamatos átadásának és átvételének az útjába. Így az egyre gyorsabban változó külvilág kihívásaira óhatatlanul egyre töredékesebb válaszok születtek. Az eredmény: egyfajta törmelék társadalom, amely közügyi mozgalmában és elkötelezett alkotóinak a horizontján is csak a társadalmi valóság egyre szűkebb szegmenseit képes átfogni, és céljai megfogalmazásakor jellegzetes egyoldalúsággal válogat előképek, tradíciók, előzmények között.

Ebben az összefüggésben válik érthetővé az antalli életmű eddigi értékelésének az egyoldalúsága is. Voltaképpen arról van szó, hogy Antall a körülmények egyedi és kivételes összejátszása folytán családjában és személyében a magyar (nemesi-nemzeti) történelmi folytonosság intellektuálisan, morálisan és műveltségben is kiemelkedően magas színvonalú képviselőjeként élte túl mindazokat a történelmi megrázkódtatásokat, amelyek a magyar társadalmat darabjaira szaggatták. Ez a folytonosság tette számára lehetővé, hogy kortársainál sokkal messzebbre lásson, de ez volt az oka annak is, hogy sorstársai akkor, és azóta is alig vagy egyáltalán nem értik meg.

Az Antall életműve megértéséhez vezető egyik út tehát személyiségéhez, családi háttéréhez, annak sajátos, a tipikustól élesen eltérő jellegzetességeihez vezet. Ez itt most természetesen nem részletezhető, pusztán annak megállapítására szorítkozom, hogy Antall sok más kiemelkedő alkotóhoz hasonlóan, lényegében biológiai éréssel egyidejűleg érett és kész személyiség, világos értékrenddel és már egészen fiatalon elmélyült ismeretekre alapozott, határozott, az ő esetében *politikusai életcél*al. Nem világnézeti útkereső, hanem a világosan előtte álló célokhoz keresi a legmegfelelőbb

utat. Nem véletlen, hogy Deák és Eötvös a példaképei, késő kamaszkori szellemi problémája pedig Kossuth és Széchenyi vitája.⁴ Politikusnak lenni számára azt jelentette, hogy a 20. század közepén egyáltalában elképzelhető legnagyobb közösség, a nemzet ügyeiben gondolkodni és cselekedni.

Miniszterelnökként a mindig változó összetételű viszonyok politikai szempontú elemzésében, a történelmi és földrajzi összefüggések mérlegelése során a világ vezető politikusainak többségétől eltérően, ritkán szorult külső szakértők által nyújtott, nemegyszer kétes értékű tanácsokra. Műveltsége, intellektuális horizontja, kitűnő helyzetfelismerő képessége és nem utolsósorban szilárd keresztény etikán alapuló hivatástudata és ítélőképessége lehetővé tette számára, hogy napi döntéseit vállalt és világosan átlátott feladata végső, de a realitásoktól el nem szakadó céljainak összefüggésében tudja meghozni. Más szavakkal a politikai taktika szabadságának a határait Antallnak az alaposan átgondolt, világosan meghirdetett és mélységesen komolyan vett stratégiai célokból fakadó követelmények tiszteletben tartása jelölte ki. Egy olyan ország esetében, mint a mozgó világpolitikai határvonalak mezsgyéjén elhelyezkedő, gazdaságilag teljesen nyitott, védhető határokkal semmilyen vonatkozásban nem rendelkező, de gyanakvó és érzelmileg negatívan hangolt szomszédokkal körülvelt Magyarország, a nemzeti érdek érvényesítése általában is ilyen kivételes követelményeket támaszt az ország legfőbb döntéshozóival szemben. De persze különösen igaz ez egy olyan mélységű történelmi sorsforduló időszakában, mint amilyen a kortársak által csaknem örökkévalónak érzett bipoláris világrendszernek az egy szempillantás alatt végbement, reálpolitikai szempontból kevés értékelhető előjelet produkáló, robajmentes összeomlása volt.

Sokakkal együtt meggyőződésem, hogy ha valaki a hazai rendszerváltozás folyamatát elfogulatlan ítéletre törekedve tudományos módszerességgel tanulmányozza,

minden bizonnyal arra a következtetésre jut, hogy Magyarország politikája az 1989–93 közötti négy év kritikus időszakában ilyen felkészültségű vezető irányítása alá került. Ez a körülmény előrevetíti, hogy Antall József politikai életműve a történelem sok más sorsfordító államférfijához hasonlóan időről időre megújuló szempontok szerint még sokáig ki fogja váltani a történettudomány érdeklődését.

Ennek a folyamatnak fontos állomása Erdődy Gábor előttünk fekvő műve.

Az irodalmi előzményekről röviden a következőkre szeretnék utalni. Az Antall-irodalom két legfontosabb forrásmunkája a Nemzeti Kerekasztal dokumentumainak négy plusz négy kötetes kiadása⁵ és Antall tudományos és népszerűsítő tanulmányainak, valamint parlamenti felszólalásainak, politikai beszédeinek és interjúinak három kötetben megjelentetett bő válogatása.⁶ Nagyszámú tanulmány, számos visszaemlékezés és több szövegválogatás mellett Radics Péter Antall gondolkodásának megítélése szempontjából igen informatív posztumusz interjúkötete,⁷ Debreczeni József Antallnak a rendszerváltozásban játszott szerepét sokrétű forrásanyagon bemutató, kortársi elfogultságoktól nem mentes, nagy terjedelmű politikai monográfiája,⁸ és némi időtávlatból, az Antall-kormány tevékenységét sokoldalúan elemző tanulmányok forrásértékű gyűjteményét tartalmazó a *Rendszerváltozás a Magyar Szemlében* című kötet⁹ nyújthat fontos kiindulópontot a további kutatásokhoz. A kortársi méltatások és megemlékezések szempontjából sokoldalú és gazdag tartalma miatt kiemelendő *A politikus Antall József* címmel megjelentetett, fentebb már idézett gyűjteményes kötet.¹⁰ Egy fontos részletkérdést dolgoz fel szigorú metodikával Rainer M. János műve, a politikai rendőrségnek Antallról konstruált képét téve vizsgálat tárgyává.¹¹

Az Erdődy Gábor által felhasznált több mint háromszáz tételre rúgó irodalomból (ebből mintegy száz esik Antall írásaira és különféle megnyilatkozásaira) ez alka-

lommal egyetlen további munkát kívánok említeni, Szűcs Zoltán Gábor múlt évben napvilágot látott, igen tanulságos és termékeny szempontokat felvető politológiai elemzését, amely a nemzeti történelem szerepét és eltérő értelmezéseit vizsgálja a magyar politikai diskurzusban Antall József szerepvállalásának négy évében. 1989 és 1993 között „egyszerre élénk viták támadtak – írja –, inter alia, olyan, a politika idejével kapcsolatos kérdésekről, mint kontinuitás és diszkontinuitás, s ezekben a vitákban a múlt és jelen kapcsolatait konceptualizáló számos alternatíva között kiemelkedő szerep jutott a nemzeti történelmi nyelvnek, amelyet Antall nem csupán szívesen használt, de a maga képére is formált”.¹² A diskurzus azonban többek közt éppen a diskurzus sajátos és a műben alaposan elemzett belső dinamikája, valamint számos más, a politikai színpad működését befolyásoló alapvető – de a könyvben nem tárgyalt – körülmény következtében, „az 1945–47 közötti koalíciós időkhöz való viszonyról [ami Antall egyik alapvető kiindulópontja volt – E. G.] a Horthy-rendszer értékelése” felé fordult. Az antalli történelmi narratívát politikai ellenfelei rendre a „restauráció”, „anakronizmus”, „nosztalgia” fogalmaival címkézték fel, és ezzel összefüggésben a Horthy-kor problémahalmazából néhány elemet kiemelve a szélsőjobb, az irredentizmus, a klerikalizmus, az antiszemitizmus újraéledésének veszélyét folyamatosan, nemegyszer hisztérikusan tematizálva, a politikai diskurzust a teljes párbeszéd-képtelenségig juttatták el. Ezzel szemben a szerző monográfiájában részletesen bizonyítja, hogy a történelem Antall politikai idiómájában egyáltalában nem ezt jelentette, hanem azt, hogy a néhai miniszterelnök ilyen módon „igyekezett összeegyeztetni a nemzeti múlttal való folytonosságot és a korkövetelmények szüntelen adaptációját”.¹³

Az antalli üzenetekkel szembeni értetlenség és párbeszéd-képtelenség azonban, amely nyílt formában és kezdetben a liberális és szocialista politikai oldallal állt fenn,

A PROMÉTHEUSZ TEREMTMÉNYEI CÍMŰ BALETT DÍSZLETTERVE,
BUDAPESTI OPERAHÁZ (RÁDAY ARCHÍVUM),

Akvarell

Csurka István önálló pártalapításával a nemzeti radikális nyelvi keretek közt megnyilatkozó, változó pártkötődésű vagy pártzimpátiájú köz- és magánszereplők nem jelentéktelen körére is kiterjedt. Csaknem két évtized múltával, ha a politikai haszonlesés által motivált érdekdimenziók szerepétől eltekintünk, továbbra is mindkét oldalon a politikai manipulációra kiválóan alkalmas irracionális félelmek, öszszeesküvéses víziók zárják el a közügyeink valódi kérdéseiről folytatandó érdemi viták lehetőségét, és így az antalli politikai konstrukció megértésének útját is.

Erdődy Gábor vállalkozása ilyen szellemi háttér előtt válik – reméljük, nemcsak palackpostai küldeményként – igazán fontossá. A szerző munkája célját az *Előszó*ban úgy jelöli meg, hogy abban Antall „történelemszemléletének,

illetve politikai filozófiájának rekonstrukciójára vállalkozik”, és „nem célja a politikus Antall Józseffel foglalkozni”. A vállalkozás gyümölcsözőnek bizonyul, mivel Antall szaktudományi kritikát is kiálló történeti hivatkozásainak és konstrukcióinak részletekbe menő bemutatása politikai gondolkodása, motivációi mélyrétegeinek, ideáljai gyökérzetének megismerésére is elvezet. Sok más mellett példa erre az oly gyakran idézett Széchenyi, Eötvös József és Deák szerepének antalli felfogása: róluk beszélve nemegyszer saját aktuális törekvéseit fogalmazza meg és támasztja alá, mégpedig azon az alapon, hogy mindegyikük az idők szavát felismerve, nagy műveltséggel, szilárd etikai megalapozottsággal, a nemzet ügye iránti alázattal és elkötelezettséggel, erőt nem kímélve, államférfiként is eredményesen dolgozott egy korszerű, polgári Magyarország megteremtésén.

Nem bocsátkozhatunk itt a részletekbe, de érdemes erősen tömörítve idézni ezzel kapcsolatban azt, ahogy Erdődy előadásában kibontakozik előttünk a felvilágosodástól a reformkoron át a forradalomig tartó korszak összefüggésében, annak a sajátosan antalli koncepciónak a képe, amely a polgári értékek megteremtésére irányuló törekvések történeti folyamatosságának, illetve politikai ellentételen és cezúrákon átnyúló illeszkedésének a feltételezésén, felismerésén alapult.

„Álláspontja megfogalmazása során Antall azokkal a történészekkel helyezkedett azonos platformra – írja Erdődy –, akik szerint 1794–95 éles cezúráként történő bemutatása indokolatlan, mivel a megtorlás a komoly visszaesés ellenére sem semmisítette meg az 1790-es évek első felében kibontakozó reformmozgalom örökségét, a reformtörekvések igénye nem szakadt meg, a társadalmi-gazdasági-politikai kérdésekben »a terminológia kontinuitása« érvényesült.”¹⁴ A következő évtizedek aztán szerves folytatását képezték a magyar liberalizmus kiteljesedésének csakúgy, mint a polgári fejlődés szempontjából elengedhetetlen magyar nemze-

ti nyelv megteremtésének. A reformkor megindulásával kapcsolatban Erdődy ismét Antallt idézi: „a nemzeti megújulás és társadalmi átalakulás korának, a magyar Risorgimentónak Széchenyi István jelezte és vezényelte a nyitányát”, és ezzel együtt mindjárt rámutat arra is, hogy „a konzervativizmust és liberalizmust ötvöző angol modellt szem előtt tartó államférfiként arra tanította kortársait, hogy a pártok működésében megnyilvánuló napi aktuálpolitikai érdekellentétek felett létezik »a nemzeti érdekek mindenekfelett álló szellemisége«.”¹⁵ Kis kitérőként: Az utóbbi mondatot úgy is lehetne olvasni, hogy Széchenyi nevét Antalléval helyettesítjük, mert a konzervativizmust és liberalizmust ötvöző (Antall korában már nem az angol, hanem a kereszténydemokrata) modellt szem előtt tartó államférfiként ő is arra tanította kortársait, hogy a pártok működésében megnyilvánuló napi aktuálpolitikai érdekellentétek felett egy függetlenségét visszanyert polgári demokráciában létezik, kellene hogy működjön „a nemzeti érdekek mindenekfelett álló szellemisége”.

A felvilágosodás és reformkor közötti folytonossági szálak fentiekben idézett hangsúlyozásakor tehát nem egyszerűen arról van szó, hogy Antall egy történész-szakmai szempontból jól megalapozott opció mellett foglalt állást – amit a konkrét kérdést illetően korábban H. Balázs Éva munkássága, jóval később pedig friss szempontokkal Miskolczi Ambrus számos tanulmányban oly érzékletesen és árnyaltan megvilágított –, hanem arról a mély, személyiségével egybeforrt *politikai karakterű* meggyőződésről, hogy a magyar történelemnek igenis van egy olyan, egyébként a nyugat fejlődésével szerves összefüggésben álló fő árama – konkrétan a polgári fejlődésről van szó –, amely Magyarország geopolitikai helyzetében megszakíttósággal bár, de mint törekvés és tendencia folyamatosan érvényesül. Az 1989–90-es évek fordulóját olyan lehetőségként ismerte fel, amikor ezek, a megelőző korszakban szétszakított szálak ismét *összekapcsolhatók*.

Ugyanerre az attitűdre még egy jellegzetes, Erdődy által idézett, ezúttal oktatáspolitikai példa: „Kiemelkedő teljesítménynek azt az 1924. évi középiskolai törvényt tekintette, amely a modern magyar középiskolai rendszer megteremtése folyamatában csatlakozott az Eötvös József, valamint Trefort Ágoston minisztersége alatt, 1872-ben, illetve 1883-ban elfogadott törvényekhez.”¹⁶

Egy figyelemfelkeltő ismertetés keretében legfeljebb címszavakban követhetjük a könyv nyomán Antall komplex politikusi koncepciójának a források által megengedett legapróbb részletekig feltáró előadását. A történeti elemzéseket és a rendszerváltozás antalli interpretációit tárgyaló fő részek után a politikai eszmerendszerről szóló fejezet a jogállami berendezkedés, az alapvető polgári jogok, az egyházpolitika, a szociális piacgazdaság, a demokratikus, európai elkötelezettségű nemzetstratégia, a szélsőségeket elutasító gondolkodásmód és a magyar politikai előzményeket integrálni hivatott kereszténydemokrata koncepció kérdéskörét vizsgálja igen alaposan és a többi fejezethez hasonlóan gazdag forráshivatozásokkal. A fejtegetések figyelmes olvasója számára az is világossá válik, hogy a közpolitika és a kormányzás minden területét átfogó, részleteiben is korszerű koncepció impozáns koherenciájához a rendkívüli ismeretanyagon és intellektuális képességeken túl a szerteágazó gyökérzetű, de a *Rerum novarum* kezdetű pápai enciklikával megalapozott és a második világháború csődhelyzetére Nyugat-Európában négy évtized békéjével és prosperitásával meggyőző választ adó kereszténydemokrácia gondolatvilágának mély meggyőződéssel átélte, árnyalatokban gazdag ismerete adja a kulcsot.

Annak érdekében, hogy a munka gazdag tartalmát jobban érzékeltessük, bármelyik fejezet részletesebb bemutatását el lehetne végezni. Magam a rendszerváltozás nemzetközi feltételeivel foglalkozó részt választottam, mert ez Antall közismerten kedvelt kormányzati szakterületéhez kapcsolódik, ami ugyanakkor korántsem véletlen. A nagy

történelmi fordulatok idején ugyanis a politikailag lehetséges és a jövő szempontjából parancsolóan szükséges cselekvés közti helyes döntés sűrűn felmerülő dilemmáiban csak a nemzetközi viszonyok dinamikájáról alkotott reális vízió alapján lehetséges az előreívő utat megtalálni. Az ilyen képességek csak az államférfiak legnagyobbjainak jutnak adományul. Különösen meglepő, ha ez a minőség egy kis ország és éppen Magyarország esetében jelenik meg.

Magyarországnak ugyanis a modern korban az Osztrák–Magyar Monarchia bukásáig nem lehetett önálló külpolitikája, s ez az 1920 után létrejött független államot e tekintetben is óriási nehézségek elé állította. A két háború közti időszak a külpolitikában sikerek és kudarcok változatos képét mutatta. Az akkori Európa viszonyai a világ ezen részén azonban a háború vesztese számára alapvetően csak kényszerpályákat jelölhettek ki [így a magyar külpolitika legjobb teljesítményei mellett is csak *múltba forduló* maradhatott]. A szovjet berendezkedés pedig nemcsak a külpolitika, de a társadalmi kooperáció legelemibb alapjait is felszámolta, így a szovjet birodalom váratlan összeomlásával megnyílt nemzetközi játéktér szuverén nézőpontú, a nemzeti érdekek hosszú távú áttekintésére képes politikai erő és szellemi háttér (régi és új pártok, külügyi apparátusok, „szakértők” stb.) nem volt a palettán.

Antall Konrad Adenauerhez mérhető teljesítménye, hogy Magyarország geopolitikai helyzetét világosan látva, és a számára is váratlan gyorsasággal kifejlődött és gyökeresen új feltételek közt, az újkori magyar történelemben először, képes volt arra, hogy a valóban kivételes lehetőségeket megragadva a magyar külpolitikát teljes komplexitásában a *jövőre irányuló* pályára állítsa. A könyv vonatkozó fejezete sorra veszi a magyar külpolitika legfontosabb területeit, a rendszerváltozás idején elért jelentősebb eredményeket és az Antall József kezdeményezésére megindult folyamatokat, felvillantva egszersmind a mögöttes víziókat.

Antall alapvető elképzelése a kétpólusú világrendet felváltó többpólusú világ kialakulásához kapcsolódott. Ez kontinensünkön az európai integráció keleti kiterjesztését és biztonságpolitikában az *euro-atlanti szövetségi rendszerhez* való csatlakozást jelentette. Maga – és erre joggal volt büszke – taktikailag is jó ütemérzékkel „elsődleges kezdeményező” szerepet vállalt a *Varsói Szerződés felszámolásához vezető döntésben* a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testülete ily módon utolsónak bizonyult moszkvai ülészakán. Közben kezdettől fogva teljes meggyőződéssel az atlanti szolidaritás talaján állt, az előzményekre tekintve nemegyszer kritikusan rámutatott arra, hogy „a kissingeri külpolitikának a szemlélete Metternich szent szövetségi koncepcióján alapult. Azon, hogy Európában az egyes országok függetlenségi törekvéseit figyelmen kívül lehet hagyni, és nagyhatalmi politikai rendszerek képesek csak fönttartani a nyugalmi állapotot: egyik oldalon a szovjet birodalom, a másik oldalon az Egyesült Államok.”¹⁷

Hasonlóan árnyalt felfogása volt *Oroszországgal* kapcsolatban. Egyrészt álláspontja szerint Magyarország a Szovjetunióval, majd Oroszországgal új alapokra helyezett, kiegyensúlyozott és korrekt viszonyt kell kialakítson, másrészt mindig tudatában kell legyen annak, hogy az oroszok „nem mentek messzire, belül vannak a Kárpátokon”, és naiv ember az, aki úgy gondolja, hogy „az örök Oroszország lemondott a közép-európai térségben való szerepéről”¹⁸. A nyugati szövetségi rendszerhez való csatlakozás politikáját csak a Szovjetunió megszűnte után emelte hivatalos szintre, de ezzel együtt, már a Varsói Szerződés felmondását kezdeményező javaslatában is, ma úgy mondanánk, a nyugati stratégiai partnerséget ajánlotta Oroszország számára.

Élen járt a *német egységnek* az össz-európai folyamat részeként szükségszerű helyreállítása ügyében is, amely a meghatározó nyugati és néhány új demokrácia politikusait felkészületlenül érte. De azt is látta, hogy mindezt a lengyelek és a stabilitás érdekében, a továbbra is megkerülhetet-

lennek tartott helsinki alapokmányra tekintettel, csak a két német állam határai közt és megfelelő garanciákkal lehet végbevenni.¹⁹ Ebben is volt a magyar politikai gondolkodás történetében tudatosan vállalt előzménye és támasza, amikor „Eötvös érvelésével azonosulva hangsúlyozta, hogy a német egység megteremtése és a magyar függetlenség kivívása között szoros történelmi összefüggés van, amely egyszerre képezi szerves részét a vele kölcsönhatásban álló európai demokratikus fejlődésnek”.²⁰

Az európai rend helyreállításának részeként tekintett a *balti államok önállóságára* is, így e folyamatban is az elsők között lépett a cselekvés útjára. Közvetlen környezetünk biztonsági kockázatainak csökkentése és az új világhelyzet adta lehetőségek figyelembevételével elsőként léptünk a *függetlenedni kívánó Ukrajna elismerésében*, és hasonló úttörő lépésekre került sor a felbomló Jugoszlávia vonatkozásában.

A továbbiakban Erdődy előadását követve szólnunk kellene a *közép-európai új demokráciák* és az egész térség irányába folytatott gyökeresen új politikáról. Most csak utalunk arra, hogy ez a politika mindig a jaltai egyezmény szovjet értelmezése által okozott mesterséges viszonyok felszámolására, és a szerves kapcsolatok megteremtésére irányult, és sok tekintetben máig hatnak eredményei.

Külön kérdéskörként ide tartozik természetesen az ugyancsak tartós eredménnyel *megújított szomszédsági politikánk*, és ennek részeként, de az új nemzetkonceptió jegyében önálló elemként is, a Kárpát-medencei magyar nemzeti közösségekkel mint a tágabb értelemben vett magyar nemzet továbbra is szerves részeinek tekintett entitásokkal kapcsolatos törekvéseink elvi megalapozása és a politikai praxisban való érvényesítése.

Eme részletek további fejtegetése már túlfeszítené a könyvismertetés kereteit, de talán már ennyi és érzékeltette, hogy történelem és hagyomány, múlt és jövő, elmélet és gyakorlat hogyan kapcsolódhat össze szerves egységgé, miként

fordulhat át pontos politikai helyzetfelismerésbe és hasznos cselekvésbe, ha mindez egy kivételes helyzetben kivételes személyiség színrelépésével párosul.

Erdődy Gábor könyve egy ilyen történelmi szereplő modellszerű gondolkodásáról ad tudományosan megalapozott, rendkívül részletes és gondosan árnyalt, szisztematikusan felépített képet, segítve ezzel közelmúltunk és sok tekintetben jelenünk jobb megértését, és nem kevésbé a jövő hasznára, a tudományos kutatás előrehaladását.

(Erdődy Gábor: Tradicionális történelmi identitás – modern politikai eszmerendszer. Antall József kereszténydemokrata politikai filozófiája és annak nemzetközi történelmi beágyazottsága. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011. 236 o. – Elhangzott a kötet 2011. november 30-i bemutatóján az ELTE BTK Tanácstermében.)

ENTZ GÉZA ANTAL

Jegyzetek

¹ Idézi Szűcs Zoltán Gábor: *Az antalli pillanat. A nemzeti történelem szerepe a magyar politikai diskurzusban 1989–1993.* L'Harmattan, Budapest, 2010. 184. Eredeti megjelenés: Tamás Gáspár Miklós: *Másvilág: Politikai esszék.* Új Mandátum, Budapest, 1994. 7.

² Kőszeg Ferenc: *Ananké.* In: Jeszenszky Géza–Kapronczay Károly–Biernaczky Szilárd: *A politikus Antall József – az európai úton.* Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006. 477. Eredeti megjelenés: Beszélő 1993. december.

³ Antall József: *Modell és valóság II.* Athenaeum Nyomda Rt., Budapest, 1994. (2. kiadás) 35.

⁴ Tar Pál: *In memoriam Antall József. Tanú és szereplő.* Kairosz Kiadó, 2003. 11.

⁵ Bozóki András (főszerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. I–IV.* Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1999.; Bozóki András (főszerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. V–VIII.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2000.

⁶ Antall József: *Modell és valóság I–II.* Athenaeum Nyomda Rt., Buda-

pest, 1994. Pálmány Béla (szerk.): *Antall József országgyűlési beszédei. 1990–1993.* Athenaeum Nyomda Rt., Budapest, 1994.

⁷ Radics Péter: *Antall József. Ország és miniszterelnök, 1989–1990. (Interjú és korrajz).* Székesfehérvár, 2003.

⁸ Debreczeni József: *A miniszterelnök. Antall József és a rendszerváltozás.* Osiris, Budapest, 1998.

⁹ *A rendszerváltozás a Magyar Szemlében* (szerk.: Gróh Gáspár és Kodolányi Gyula). Válogatás, 1992–2002. Magyar Szemle Könyvek, Budapest, Magyar Szemle Alapítvány, 2003.

¹⁰ Jeszenszky Géza–Kapronczay Károly–Biernaczky Szilárd i. m.

¹¹ Rainer M. János: *Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei. 1957–1989.* 1956-os Intézet, Budapest, 2008.

¹² Szűcs i. m. 16.

¹³ Szűcs i. m. 17.

¹⁴ Erdődy i. m. 42–43.

¹⁵ Uo.

¹⁶ Erdődy i. m. 87.

¹⁷ Erdődy i. m. 152.

¹⁸ Erdődy i. m. 156.

¹⁹ Erdődy i. m. 157.

²⁰ Erdődy i. m. 153.

EMLEKEZÉS ARANY ALBERT LÁSZLÓRA

*A Csehszlovákiai Magyar
Demokratikus Népi Szövetség büntetőpere**

A Fórum Kisebbségkutató Intézet kiadásában, 2007-ben, Somorján megjelent *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére* nagyszerű mű. A könyv hátlapján olvasható ajánlószövegben ez áll: „A szlovákiai magyarok történetének kevés olyan személyisége van, aki méltán állítható példaképként a következő generációk elé. A kiváló tudós és a jogsértések ellen szavát bátran felemelő Arany Albert László minden bizonnyal ilyen. Neve mindezek ellenére ismeretlenül cseng az olvasó számára, közéleti helytállása és tudományos tevékenysége nem épült be a szlovákiai magyarok kollektív emlékezetébe...”¹ Még kevésbé épült be a neve és emléke a nemzeti kollektív emlékezetbe Magyarországon. Itt méltán Esterházy Jánosnak az önálló szlovák állam idején tanúsított bátor helytállását, majd hősi, megrendítő tragikus sorsát tartjuk számon. Ám őt követték mások, azok, akik a háború után a hontalanság éveiben Csehszlovákiában maradtak, éltek és ott emelték fel szavukat az alapvető emberi jogaitól megfosztott magyar emberekért. Azok közé, akik szóltak és tiltakoztak, akik igyekeztek tájékoztatni Európát a megfélemlítésről, az üldöztetésekről a teljes jogfosztásról, de akik hiába reménykedtek a győztes demokráciáktól jövő segítségben, azok közé tartozott Arany A. László is.

Csehszlovákia és ezen belül Szlovákia a második világháború után a győztes hatalmak közé tartozott, noha az

* Az itt közölt írás nem tart igényt önálló feltáró munka jellegére. Nagy-részt a *Hívebb emlékezésül...* és az *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére* c. munkákban közzétett forrásokra támaszkodik.

1939-ben létesült szlovák állam a háború végéig Németország szövetségese volt. A győzelmet – a Szlovák Nemzeti Felkelés leverése után – Csehszlovákiának a szövetséges hatalmak hozták, ám a magyarokkal szemben a csehszlovák hatalmat képviselők mégis a győztesek fölényével, indulatával viselkedtek és cselekedtek. A magyarokat megfosztották állampolgárságuktól és az ehhez köthető jogoktól, a magyarság egy részét elűzték lakhelyéről, 1946-ban a magyar iskolákat betiltották, magyar nyelvű újságok és könyvek nem jelenhettek meg. A szlovákiai magyarok keserveiről számos különféle műfajú írásmű számol be, idézi és őrzi az emlékeket.² A magyarokat Csehszlovákiában ért jogtalanságok összességükben olyasmik voltak, mint az ókori *capitis deminutio*, amely a jogalanyiságtól megfosztással járt; valóban, Csehszlovákiában magyarnak lenni azt jelentette, hogy ő csak csökevényes jogalany és alig cselekvőképes.

Az üldözöttek sorsáról és az irántuk való együttérzésről ékesen szólt *Emlékirataiban* Mindszenty József is: „...a nyár és ősz folyamán sűrűn érkeztek főhatóságomhoz megrázó jelentések a kiutasítások, bebörtönzések, gyűjtőtáborba utalások, az embertelenségek beláthatatlan sorozatáról... megállapítottuk, hogy erőszakos, durva eszközökkel tépik ki a magyarokat ősi lakóhelyükről, nyilatkozatban tájékoztattuk az ország lakosságát. A szabadvilág közvéleményének a figyelmét pedig az emberi jogok e kirívó megsértésére hívtam fel...”³

Ez állapotok létrejöttét, fennállását a magyar köztudatban az ún beneši dekrétumoknak tudják be, de érdemes arra is emlékeztetni, hogy már a dekrétumok előtt (1945. augusztus 2.) a Szlovák Nemzeti Tanács magyarellenes intézkedéseket tett; hogy Pozsonyban és más városokban a magyar szó tiltva volt, használata önbíráskodást és retorziót váltott ki, hogy a németek és a magyarok ellen uszító plakátok díszítették az utcák falait.⁴

Mit tehettek abban a helyzetben a szlovákiai magyarok?

– Voltak, akik csendben, megadóan túrték a jogfosztást, megalázást, és *ott maradtak*;

– voltak, akik elszenvedték a deportálást *csehországi szolgai munkára*;

– voltak, akik mindenféle nyomásnak, erőszaknak engedve a kilátástalanságban új nemzetiséget választottak, ezentúl szlováknak vallották magukat, vagyis *reszlovakizáltak*;

– voltak, akik Magyarországra önszántukból *áttelepültek*, mert nem vállalták a rájuk nehezedő nyomást, a rájuk váró nehéz sorsot, zaklatásukat, kilátástalanságot;

– voltak, akiknek túrniük kellett, hogy kiemelik őket a vagyonukból, otthonukból és *áttelepítik a lakosságcsere keretében* Magyarországra, többnyire az innen kitelepített németek, svábok helyére;

– voltak, akik ott maradtak Szlovákiában, vállalták, ami rájuk méretett, de szót emeltek, tiltakoztak, *felléptek az emberi, nemzeti jogaik megvonása ellen*.

Az utóbbiak közé tartoztak azok, akik megalakították a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetséget (továbbiakban CSMDNSZ vagy Népi Szövetség), akik abban részt vettek, tevékenykedtek. A Népi Szövetség, illetőleg megalapítói, résztvevői azt a feladatot tűzték ki, arra vállalkoztak, hogy a csehszlovákiai magyarok helyzetéről, jogfosztásáról adatokat gyűjtsenek, tényeket tárjanak fel, azokról tájékoztassák a magyarországi politikai tényezőket, egyházi személyeket és általuk a nyugati hatalmakat, az ENSZ szerveit.⁵

A Népi Szövetség tevékenységében részt vevők ellen 1949 februárjában Szlovákiában büntetőeljárás indult. A büntetőeljárás előzményeihez hozzátartozik, hogy a Népi Szövetség léte és működésére a szlovák szervek figyelmét a magyar államvédelmi szervek hívták fel. Ezek ugyanis Mindszenty József folyamatos megfigyelése során bukkantak rá arra, hogy szlovákiai magyarok őt a helyzetükről tájékoztatják. A magyar államvédelmi szervek 1949. február

13-án tartóztatták le az akkor Magyarországon élő Krausz Zoltánt, és február 20-án adták át a szlovák állambiztonsági szerveknek. Ezzel indult meg a Népi Szövetség tevékenységének feltárása, a szervezet felgöngyölítése⁶. (A továbbiakban a büntetőeljárást illetően az ítéletet az *Emlékkönyvben* illetően a *Hívebb emlékezésül* című művekben készült tanulmányok, iratok alapján ismertetem.)

A Népi Szövetség tevékenységében a részt vevők ellen a nyomozást, vizsgálatot a pozsonyi Kerületi Államvédelmi Hivatal folytatta le. 42 személyt vettek őrizetbe és hallgattak ki, köztük 18 római katolikus káplán, plébános, 8 református lelkész, 3 egyetemi hallgató volt. A pozsonyi Államügyészség 26 személyt állított vádlottként a bíróság elé, és közülük 10-et talált bűnösnek. Az eljáró bíróság a pozsonyi Állambíróság volt; a vádlottak cselekményeit az 1923. évi 50. sz. törvény alapján a köztársaság alapjai elleni bűncselekmény előkészülete büntették, államtitok elárulás büntették, közrend megzavarása vétségének minősítette.

A bíróság legsúlyosabb büntetéssel, 8 évi fegyházzal, *Arany Albert Lászlót* (40 éves tanár) sújtotta, ezen felül őt 100 ezer korona pénzbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte. A bíróság 5 személyre szabott ki egyenként 6 évi fegyházbüntetést, nevezetesen *Hentz Zoltánra* (26 éves, egyetemi hallgató), *Rostály Mihályra* (34 éves, római katolikus káplán), *Hajdú Lászlóra* (28 éves, gépészmérnök), *Varró Istvánra* (29 éves, egyetemi hallgató), *Krausz Zoltánra* (26 éves, filmrendező); 5–5 évi fegyházbüntetést kaptak: *Lipcsey Gyula* (29 éves, egyetemi hallgató), *Bokor Ferenc* (40 éves, kántortanító), *Mészáros Gyula* (31 éves, római katolikus káplán); 2 évi fegyházra ítélte a bíróság *Vízváry Lászlót* (39 éves, református lelkész). E szabadságvesztés-büntetésen felül valamennyi vádlottat 10 ezer korona büntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte. (A legidősebb vádlottak tehát Bokor Ferenc, Arany A. László 40 évesek, a legfiatalabbak, Hentz Zoltán és Krausz Zoltán 26 évesek voltak.) A bíróság

a többi vádlottat, 22 főt, a vád alól felmentette. A Népi Szövetség elleni büntetőperben az elsőfokú bíróság összesen 55 évi fegyházbüntetést, 190 ezer korona pénzbüntetést rótt ki, ezenfelül kimondta a közügyektől való eltiltást.

Az elítélt vádlottaknak az elsőfokú ítélet ellen benyújtott fellebbezését a Prágában székelő Legfelsőbb Bíróság elutasította.

Az elsőfokú bíróság az ítélet rendelkező részében vádlottként külön-külön állapította meg, kit mely cselekmény elkövetésében találta bűnösnek. Az I. r. vádlott Hentz Zoltán és VII. r. Lipcsey Gyula terhére rótta, hogy 1945 őszén megállapodtak, hogy megalapítják a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség elnevezésű titkos szervezetet. Ebben való részvételre másokat kértek fel, 1946-os év folyamán együtt kiadták a Gyepű Hangja című magyar röplapot, különböző a csehszlovákiai viszonyokra vonatkozó híreket és egyéb anyagokat gyűjtöttek, mint plakátokat, újságcikkeket, és egyéb adatokat és ezeket elküldték Magyarországra reakciós magyar politikai tényezőknek, nevezetesen Mindszenty bíborosnak.

A III. r. Varró István és IV. rendű Krausz Zoltán terhére rótta a bíróság, hogy kiadták az Észak Szava című illegális röplapot, memorandumot elkészítve Magyarországra mentek és ott átadták reakciós politikai tényezőknek és Mindszenty bíborosnak.

Az V. r. dr. Arany László terhére rótta a bíróság, hogy 1947 elején tagként belépett a CSMADNSZ elnevezésű szervezetbe. 1947 májusában összehívta az említett szervezet titkos gyűlését a bratislavai Szlovák Egyetem épületébe, a magyar szeminárium helyiségébe. Ezen a gyűlésen jóváhagyták a Mindszenty bíborossal való kapcsolatot, és a bíborosnak azt a kívánságát, hogy gyűjtse-nek híveket a csehszlovákiai nemzetiségi viszonyokról, hogy külön kérdőíveket adnak ki, ezeket elkészítve útján terjesztik, és a kitöltött kérdőíveket elküldik Mindszenty bíborosnak. Arany A. László az említett gyűlés után Mészáros Gyulával együtt megfogalmazta a hírek gyűjtését szolgáló kérdőívet. 1947 júliusa táján megszervezte Mindszenty bíboros számára a felszabadulás után megjelent

Törvények és rendeletek tárát, valamint a Szlovák Nemzeti Tanács rendeleteinek tárát.

Az ítélet indokolási részében a bíróság lényegében a rendelkező részben felsoroltakat ismétli, idézi, de utal a vádlottak védekezésére is. Például Hentz Zoltán és Lipcsey Gyula tagadták, hogy kezdettől fogva tudomásuk volt arról, hogy a szervezet támogatja Mindszenty reakciós programját. Dr. Arany A. László, Mészáros Gyula és Rostály Mihály – közli a bíróság az ítélet indokolásában –, mind a három vádlott tagadta a bűnösségét, azzal védekezve, hogy csak javítani akartak a köztársaságban élő magyarok helyzetén, és hogy nem tudtak arról, hogy létezik valamiféle titkos szervezet, és hogy a szervezet mögött Mindszenty bíboros áll.

A büntetések kiszabásánál a bíróság általában enyhítő körülménynek vette a beismerést vagy részleges beismerést. Arany A. László esetében azonban a bíróság nem látott semmiféle enyhítő körülményt, és ezért tekintettel a bűnösség magas fokára szabta ki a vádlott bűnösségének megfelelő büntetést.

Az elsőfokú ítélet rendelkező része alakilag szabatos jogi mű volt, megfelelt egy európai jogi kultúrával rendelkező bírósággal szemben támasztható követelményeknek. Az ítélet indokolása azonban alig felel meg ilyen követelményeknek; bizonyítékként többnyire csak utal a vádlottak beismerésére vagy részleges beismerő vallomására. Amit kellett volna bizonyítani, nevezetesen hogy a vádlottak cselekményei Csehszlovákia meghatározott alkotmányos alapintézményei ellen irányultak volna, az elmaradt. Ehelyett kaptunk egy politikai ízű kijelentést; Idézzünk hát az ítélet indokolásából egy jellemző részt: „Ha tehát összegezzük valamennyi vádlott tevékenységét, látjuk, hogy a cél, amelyre törekedtek a Délkelet-Európa államaiban, nevezetesen a Csehszlovák Köztársaságban fennálló népi demokratikus rendszer megdöntése volt. Ez világos abból, hogy a vádlottak tevékenysége nem volt egyedülálló, Délkelet-Európa államaiban. Világos, mint ahogyan az később kiderült, hogy a reakciónak ezt az aknamunkáját külföldről irányították a

nyugati imperialisták és a népi demokratikus államokbeli exponenseik és ez utóbbiak közé tartozott Mindszenty bíboros is.”⁷

Az ítéletből némi iróniával arra következtethetünk, hogy Csehszlovákia népi demokratikus rendszerének lényegéhez, alkotmányos berendezkedéséhez hozzátartozott a magyarok teljes jogfosztása, törvényen kívül helyezése, és a vádlottak azért voltak büntetendőek, mert a cselekményeik éppen ezzel fordultak szembe.

A büntetőítélet Mindszenty József szerepét a Népi Szövetségben tendenciózusan túlértékeli, hiszen a felvidéki magyarok futottak fűhöz-fához, segítségért fordultak magyar kormányzati szervekhez, befolyásos személyiségekhez, nemzetközi szervezetekhez. A szlovákiai magyarok körében – és ezt számos írásban, memorandumban nyomon követhetjük – a minden formában megnyilvánuló tiltakozásokból kitűnik, nem külső ösztönzésre, hanem belső szükségletből támadt fel az önvédelem ösztöne és a cselekvés. A párizsi békeszerződés (1947) előtt indult Népi Szövetségben még álmódott néhány naiv magyar az országhatárok újrendezéséről, de ezek irrealitásuk miatt nélkülözték a társadalmi veszélyességet, különösképpen a békeszerződés után, tehát az ítélelhozatal idején is.⁸

Miért és mi végett alakult a Népi Szövetség? Ezt indokolja, erről ad számot a fegyházból történt szabadulásuk után a rehabilitálás hiányát sérelmező, a legfőbb ügyészhez intézendő panaszukban *Arany A. László* és *Lipcsey Gyula* eképpen:

„A beneši burzsoá neofasizmus, a Csehszlovák Köztársaságban a magyarok számára meghozta a minimális emberi jogoktól való megfosztást: megfosztották őket a hivatalos cselekményekre, tehát a házasságkötésre, a biológiai sokasodásra való jogtól, megfosztották az állampolgárságtól, a vagyoni jogoktól, a munkához és a művelődéshez való jogtól. 96 ezer magyar (munkaképes) és öregek és csecsemők

deportálását hozta magával Csehországba 30 kilós csomagokkal, minden vagyonuknak az elvesztését, kényszermunkát a cseh gazdáknál létminimumért, meghozta a magyarok összefogdosását, bezárásukat koncentrációs táborokba, a verésüket, a bebörtönözésüket a magyar szóért, a fejük megkopasztását, az emberi méltóság megalázását, magával hozott atrocitásokat az áttelepítések során, magával hozta elemi iskolák bezárását közel 4 évre, és a kizárásukat minden közép- és felsőfokú iskolából. Magával hozta a csehszlovákiai magyaroknál a teljes szociális és művelődési kulturális hanyatlást, a politikai tudat elvesztését. Mint a fuldoklók, minden lehetőségbe belekapaszkodtunk – szalmaszálba és borotvába is. Voltunk Benešnél, a kormány megbízottaknál, Rákosi Mátyásnál és a főrabbinál, de eredménytelenül. Emiatt, mint állampolgárság nélküli emberek, akik védekeznek a felsorolt cselekményekkel szemben, 1947-ben elhatároztuk, hogy benyújtjuk a mellékelt kérelmet a minimális emberi jogokért, mégpedig a Csehszlovák Köztársaság kormányának, a Magyar Népköztársaság kormányának, az Egyesült Nemzetek Szervezetének. Az 1948. évi februári fordulat után mérsékelt javulás állt elő, és lemondtunk tehát ama szándékunkról, hogy kérelmet terjesszünk elő. 1949-ben azonban letartóztattak minket...” Dátum nélkül. aláírás: *Lipcsey Gyula*, munkás-ács, *Arany A. László*, kútszivattyú-kezelő.⁹

Ki volt *Arany Albert László*? Válaszként magyarul közöljük, idézzük a szlovákul írt önéletrajzát ekképpen:

„Betlérén, a rozsnyói járásban 1909. november 19-én születtem. Apám bányász volt, 1911-ben elszenvedett bal eset következtében halt meg. A fivérem kárpitos, a nevelőnk bognár volt. Elemi iskolát Rózsnyón, magyarul, reálgimnáziumot ugyanott szlovákul végeztem, közben bognár-, illetőleg kovácsműhelyben dolgoztam. Az 1930-as években kisegítőtanító voltam, majd Pozsonyban a Dialektológiai Intézet munkatársa. E munkásságom mellett elvégeztem a bölcsészkart, és a Dialektológiai Intézet vezetője lettem,

a Šafarik-Tudós Társaság magyar bizottságának titkára, a Komensky Egyetem szláv szemináriumán tanársegéd, középiskolai tanár és 1943-ban a Tudományos Akadémia főmunkatársa voltam.

1946-ban az Akadémiából elbocsátottak, mint olyan magyart, akinek »nincs bűne, de érdemei sem«, anélkül azonban, hogy a hatályos törvényi rendelkezéseknek megfelelően az igazolási jegyzőkönyvet nekem kézbesítették volna, amivel törvénytelenül megfosztottak a védekezés lehetőségétől, valamint az igénytől a létfenntartási minimumra. Ezért 1947-ben arra törekedtem, hogy követeljem, mint a legegyszerűbb emberi jogot: a törvények megtartását a magyarokkal szemben is, és emiatt az 1926. évi [helyesen 1923. évi] 50 tv. alapján 1949-ben elítéltek, és több mint 6 évre bebörtönöztek, amiből több éven át bányában dolgoztam, és sérülésem után a felszínen. 1955-től Rozsnyón a Járási, majd Helyi Nemzeti Bizottságnál dolgoztam, ahol is rendeztem a levéltárat, majd Bányász-múzeumot szerveztem, 1958. január elsejétől Pozsonyban a Főfelszámoló Hivatalban levéltárosként, és a Hivatal felszámolása után 1961. augusztus 15-től a Vízügyek (vállalatának) Kerületi Igazgatóságán dolgoztam, Pozsony, Malinovsky u. 576. Az itteni munka a nehéz fémeszközökkel súlyosan balesetveszélyes volt, és két sérülésem után munkahelyet szívesen változtatnék. Pozsony, 1962. június 30.¹⁰

Az előbb leírt önéletrajztól némelyest eltérő, kiegészítést tartalmazó önéletrajzot közöl az *Emlékkönyv* (47. o.), amely egyebek mellett arról szól: „1958 január elsején felmondtam, és azóta a Főfelszámoló Hivatalban levéltárosként dolgoztam. Az én gondjaimra volt bízva néhány száz vállalatnak cca. 1000 négyzetméternyi rekeszben elhelyezett irattára, azokat selejteztem és átadtam cca. 8000 kilogramm iratmennyiséget a gyűjtőbe. A Főfelszámoló Hivatalt felszámolják, ezért keresek új munkahelyet.”

Az első ún. bécsi döntés után (1938. november 2.), amelynek alapján a magyarok lakta területeket Magyaror-

szághoz visszacsatolták, Szlovákiában maradt magyarok kisebbségben, szórványokban, mintegy hatvanezren szélességi, kelet-szlovákiai városokban, falvakban, a Nyitra melletti zobor-aljai falvakban és Pozsonyban éltek. A szlovákiai magyarok tekintélyes politikai vezetője vitán felül Esterházy János, az Egyesült Magyar Párt elnöke volt. A magyar értelmiség emellett többféle egyesületben, társaságban tömörül (Toldy-kör, Prohászka-kör, a Szlovákiai Magyar Kultúr Egyeslet (SZEMKE), a Magyar Egyetemisták /akadémikusok/ Köre (a MAK). Jelentős értelmiségi centrummá nőtte ki magát Arany A. Lászlónak köszönhetően a pozsonyi Egyetemen működő magyar szeminárium. Erről Király Péter, szlavista, szláv nyelvek kutatója, így emlékezett meg: „Arany A. László... maga köré gyűjtötte azokat a magyar fiatalokat, akik a magyar nyelvjárások és néprajz iránt érdeklődtek, részükre előadásokat tartott, majd a szakmai előkészítést gyakorlati terepmunka követte. Így jutottunk el a Nyitra vidéki magyar lakosságú Gerencsér (Hrnčiarovce), Pográny (Pohranice), Csitár (Štitare), Kolon (Kolinany), Zsére (Žirany) és más községekbe, valamint a Pozsony (Bratislava) melletti ugyancsak magyar Püspökibe (Podunajske Biskupice). Emellett arra is buzdított, hogy saját magunk is végezzünk helyszíni gyűjtéseket.”¹¹

Arany A. László egyetemes műveltségű ember volt, ismeretei kiterjedtek a magyar történetre, irodalomra, társadalomtudományokra, kiváltképp a szociológiára is. Szellemi, intellektuális hatása a bölcsészkörokon is túlterjedt. Előadásokat tartott, beszélgetéseket folytatott más szakmájú egyetemi hallgatókkal, a diákkollégiumok lakóival.¹² Többen az egyetemi hallgatók közül nem magyar tannyelvű középiskolából érkeztek. Arany A. L. segítette őket a magyar történelemben, irodalomban való eligazodásban, felkeltette az érdeklődésüket a magyar történelem nagy korszakai, a magyar irodalom klasszikusai, a népi írók, az újabb szociográfiai irodalmi irányzatok iránt.

Mint tudóst, alkotót, elsősorban nyelvészként és etnográfusként tartják számon. Az *Emlékkönyv* közzéteszi műveit, illetőleg tudományos műveit a 119–433. oldalon. Nyelvészeti tevékenységéről *Simon Anna*, néprajzi munkásságáról *Liszka József* számolt be értékelő tanulmányaikban. Már ezt megelőzően, 1993-ban a *Nyitrán* megjelent *Arany Albert László Emlékkönyvben* értékelték a tudományos tevékenységét, az említettekén kívül Turczel Lajos, Szabómihály Gizella, Telekiné N. Ilona, Simon Attila, Gunda Béla, Sima Ferenc, Szépe György.¹³

Külön figyelmet érdemel a Hajdú Péter által írt méltatás, értékelés.¹⁴ A bécsi tanári éveire visszaemlékezvén írásának bevezetésében megemlékezik Arany A. Lászlóval történt találkozásáról, barátságukról. Röviden ismerteti Arany életútját és értékeli tudományos teljesítményét és a nyelvtudományban elfoglalt helyét. Itt néhány gondolatát idézem: „Király Péter közreműködésével sikerült levélváltásba jutnom Pozsony legendás nyelvészével, Arany Albert Lászlóval, akinek a segítségével a *Travaux De Cercle Linguistique De Prague* szinte teljes sorozatához hozzájutottam, nem is szólva Arany *Kolon nyelvjárásának fonológiai rendszere* című könyvéről, amely a maga nemében páratlan vállalkozás volt... A könyv voltaképpen az első magyar fonológiai analízist és leírást nyújtja... A magyar nyelvészet vesztesége, hogy Arany könyvének csak 40 teljes példánya jelent meg... A magyar nyelvészet nem honorálta Arany tevékenységét, idegen volt számára a fonológiai rendszerek egzakt logikai és pszichológiai problémája ...egész életében foglalkoztatták és rabsága, majd ezt követő szabad évei alatt – betegsége ellenére – állandóan olvasott és töprengett súlyos elméleti, lélektani és filozófiai kérdések megoldását keresve.” (94. o.)

Arany A. L. elítéltetése után 1950. február 1. és 1955. május 12. között rabként dolgozott: Lipótváron, Ilaván, Jakubčovicén, Rtynen, Jachymovban. Az 1966. március 15-

BÁRÓ BORNEMISSZA ELEMÉRNÉ SZILVÁSSY CAROLA, HELIKON
NAGYASSZONYA, A TRILÓGIA IHLETŐJE,
Szénrajz (Ráday Archivum)

én Rozsnyón kelt nyilatkozatában (amit valószínűleg munkahelyi pályázatához csatolt) börtönéveiről egyebek között szlovákul ezt írta:

„Az állami bíróság által elítélve 1953. év elejétől kezdve nehéz munkát voltam kénytelen végezni, 9 hónapon át a Novy Jičín-i börtön kőbányájában Jakubčovicén, ahol naponta 8-10 csille, vagyis cca. 1,5 tonna követ vagy meddőtt kellett teljesítenem 300–500 méter távolságra. 1954 januárjától Zd. Nejedlý Tmavý důl nevű bányában dolgoztam a föld alatt, és mintegy egy hónap múlva bányaomlás betemetett és munkahelyi sérülést szenvedtem. Ezután gépjárművel a Hradec Králove-i kórházba szállítottak kezelésre, mintegy három hónapig. Az az időszak volt a legnehezebb, I. osztályú munkával, és a gyógykezelés idejét is ide kell számítani. A baleset következtében a munkaképességem egész életemre lecsökkent, és amiatt más munkára osztottak be lágerekben és bányászati munkahelyeken Jachymov területén, ahol is különösen nehéz körülmények között dolgoztam, radioaktív környezetben egészen 1955. május 12-ig.”¹⁵

A rabmunkáról Arany rabtársa, *Krausz Zoltán* így emlékezett meg:

„Bercit (tudniillik Arany Albert Lászlót) szemüvege miatt nem sorolták be a bányába, hanem annál sokkal szörnyűbb helyre került, az uránszurokérc válogatásához, automata gép osztályozta a radioaktív anyagot, a munkája az volt, ha felakadt a szurokérc, közbe kellett avatkoznia, így állandóan erős sugárzásnak volt kitéve.”¹⁶

A Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség ellen folytatott per koncepció per volt. A társadalomra, az államra ugyanis semmilyen reális veszélyt nem hozó, nem képviselő cselekményeket tudatosan óriási jelentőségűnek tüntettek fel a büntetőperben, az ítéletben. Pedig nyilvánvaló volt a párizsi békeszerződés (1947. február 10.) és az 1948. február 25-i kommunista hatalomátvétel után, hogy Csehszlovákia államberendezkedése, biztonsága szí-

lárd, sérthetetlen. Az 1949-ben kezdődött per aránytalan és méltatlan reakció volt az elítéltek 1945. évi és későbbi az emberi és nemzetközi jogok tiszteletben tartásáért folytatott tevékenységére.

A per koncepciójás jellegét tökéletesen kifejezi az ítéletnek már korábban idézett része, amely szerint a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség működése egy összeesküvés része volt „...a reakciónak az aknamunkáját ui. külföldről irányították a nyugati imperialisták és a népi demokratikus államokbeli exponenseik...”

A szocialista országokban lefolytatott – a történelemből ismert – több más koncepciójás perben is a felrótt bűnben vezérmotívumnak tüntették fel az imperialisták és kiszolgálóik aknamunkáját. Amiben azonban a Népi Szövetség ellen folytatott per elütött a többi koncepciójás perekttől, az az volt, hogy ez egy etnikai kisebbség reprezentánsai ellen, valószínű jogvédő tevékenységük miatt folyt. Hiábavalónak bizonyult itt az 1948. december 10-én az ENSZ közgyűlésén kihirdetett Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 7. cikke, amely szerint „Mindenkinek joga van egyenlő védelemhez a jelen Nyilatkozatot sértő minden megkülönböztetéssel és minden ilyen megkülönböztetésre irányuló felbujtással szemben”.

Arany A. László 1955. május 12-én a Csehszlovákia felszabadulásának 10. évfordulója alkalmából hirdetett közkegyelem következtében *nyerte vissza a szabadságát*. Ezután, amint az a már korábban idézett életrajzából is kitűnik, megélhetése érdekében is munkát vállalt, emellett azonban tudományos tevékenységét is tovább folytatta. Kiszabadulása után még 12 évig élt. *1967. október 13-án, 58. életévében rákos betegségben halt meg Rozsnyón.*¹⁷

Arany A. László rabsága idején több kísérlet történt a felmentése és a rehabilitálása érdekében, minden kísérlet azonban eredménytelen volt. A rehabilitálására már csak halála után került sor: a Kassai Kerületi Bíróság, a Magyar

Népi Szövetség ügyében hozott büntetőítéletet hatályon kívül helyezte, és az elítélteket, köztük Arany Lászlót *bírósági rehabilitációban részesítette*. A cselekményeink – írta *Krausz Zoltán* – „nem ütköztek államvédelmi törvénybe, ezért is részesültünk mindnyájan rehabilitációban 1990. szeptember 12-én a Kassai Kerületi Bíróság döntése alapján: dr. Arany A. László, Rostály Mihály, Hentz Zoltán, Varró István, Vízváry László mindnyájan halottak, a csoportból élnek még Mészáros Gyula, Lipcsey Gyula, Hajdú László és én Krausz Zoltán.”¹⁸

Utószó

Tanulmányában *Simon Attila* Arany Lászlóról mint ember-ről, személyiségéről, szép, hiteles képet tár elénk. Elmondja az olvasónak, hogy „...a vastag szemüveg mögött egy erős akaratú, életét a tudománynak áldozó és feltevő ember rejtőzik... már fiatalon a szlovák nyelvészet közvetlen élvonalába tudott emelkedni...” A börtönévei után „...hosszú éveket fizikai munkásként dolgozott, halálos betegen, rokkant nyugdíjasként is vissza tudott térni a tudományos életbe... Kortársai még egy tulajdonságát emelik ki vele kapcsolatban, mégpedig – már konokságnak tűnő gerinccességét”. (*Emlékkönyv*, 49. o.)

Arany Albert Lászlót Király Péter fivéremnek köszönhetően 1940-ben, egyetemi hallgató koromban ismertem meg; tőle sokat tanultam, szellemi fejlődésemre jelentékeny hatással volt, benne idősebb barátomat tiszteltem. A képét ma is magam elé tudom idézni: nem magas, jó felépítésű arányos termetű, mindig gondos, nevelő tanárhoz méltó öltözködését, sietős lépteit, amint a Kálvária úti lakása felé halad. 1945-ben, amikor testvéreimmal a szülői örökölt házba Karcagra költöztünk, Arany Bercitől Pozsonyban elkészöntünk. Ő tudta, hogy neki ott hivatása van, és azt teljesíteni fogja.

Amikor börtönévei után először találkoztunk Pozsonyban, azt mondta: „Ti odaát minket cserbenhagytatok.” Később talán megenyhült; előttem áll emlékeztetőül a tőle budapesti tartózkodása idején ajándékba kapott tömörüveg váza.

Arany A. Lászlót 1945 után magyar ellenlábasai, ellenfelei irigységből, politikai indítékokból alaptalanul rágalmazva, szerették volna a szlovák hatalomnak bűnbakként odadobni, ám szlovák barátainak is köszönhetően, sikertelenül. A Kassai Kerületi Bíróság 1990-ben hozott határozata után, amely a Magyar Népi Szövetség tagjai ellen hozott ítéletet semmissé nyilvánította, újra megismételhetjük, amit az 1946-ban folyt igazolási eljárásban megállapítottak, hogy ti. Arany A. Lászlónak „nincs/nem volt bűne”. De azt is kijelenthetjük, hogy magyarként és emberként is volt/van számos érdeme.

KIRÁLY TIBOR

Jegyzetek

¹ *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*, szerk. Tóth Károly és Végh László, Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorlya–Šamorin, 2007, 556 o. Hátlap.

² A *Hívebb emlékezésül...* c. munka erről részletes irodalomjegyzéket közöl. Külön figyelmet érdemelnek például Janics Kálmán, Fábry Zoltán, Mórócz Károly, Peéry Rezső, Balogh Sándor, Szarka László munkái, a szép-irodalmi művek. L. „*Hívebb emlékezésül...*” Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948. Összeállította, közléstesi, a szöveget gondozta, valamint az előszót, a *Kis történeti kronológiát* írta, a mutatókat készítette Tóth László, Kalligram Könyvkiadó Pozsony, 1995, 341 o. Esterházy Jánosról L.: Esterházy Lujza: *Szívek az ár ellen*. Püski Kiadó 230 o.

³ Mindszenty József: *Emlékirataim*, 4. kiadás Budapest, 1989, 146–147 o., L. még *Pásztorlevél a deportálásokról*. In: Mindszenty József: *Hirdettem az igét*. Vaduz, 1982, 160–163 o.

⁴ *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*. Szerk. Szarka László, Komárom, 2005. A magyarok elleni állami intézkedések, aktusok jegyzékét, kronológiáját L. még *Hívebb emlékezésül* 178–208. o.

⁵ Lásd erről Szarka László *Kisebbségi önvédelem Csehszlovákiában*, a Magyar Demokratikus Népi Szövetség 1945–1949. In: *Emlékkönyv* 505–514. o.

⁶ Lásd különösen Simon Attila: *Arany Albert László élete és kora*. In: *Emlékkönyv* 15–50. o., illetőleg 36. és köv. oldalak. Bukovszky László, Arany Albert László és a Csehszlovákiai Magyar Népi Demokratikus Szövetség, *Emlékkönyv* 83–108. o., illetőleg 99. és köv. oldalak. A *Reform* című lapban Krausz Zoltánról közölt írásnak a szerző Mattheidesz Konrád a következő címet adta: *A felvidéki Mindszenty-per – így lett „ügy” Krausz Zoltánból*, mert összefogtak a testvéri diktatúrák.

⁷ Az elsőfokú ítéletet közli teljes terjedelmében a *Hívebb emlékezésül...* című munka a 255–277. oldalakon. Az idézett ítéleti részt L. a 274. o.-n.

⁸ A Népi Szövetségről értékelő ismertetést közöl Tóth László a *Hívebb emlékezésül...* c. kötet 21–22. oldalán, illetőleg Szarka László: *Emlékkönyv* c. kötet 505–514. oldalon.

⁹ Hajdú Péter (1923–2002) nyelvész az MTA r. tagja, ez írás szerzőjének 1998 májusában megküldte az Arany A. Lászlóra vonatkozó nála lévő iratokat, köztük a legfőbb ügyészhez címzett itt idézett beadványtervezetet.

¹⁰ A Hajdú Péter által átadott eredeti irat.

¹¹ Király Péter: *Arany A. László tudományos törekvései*. In: *Arany A. László Emlékkönyv* Nyitra, 1993, szerk: Sándor Anna, A Szlovákiai Magyarok Anyanyelvi Társaságának kiadványa. 7–12. o.

¹² A magyar vezetők fiú- és lánykollégiumot alapítottak középiskolás és egyetemi diákok számára, ezekbe jöttek, itt laktak Arany A. László kezdeményezésére is tanulók, Zóboraljáról, Szepességről, Kelet-Szlovákiából.

¹³ Ld. a már korábban ismertetett művet.

¹⁴ Hajdú Péter: *Wiener Wahl* (Arcképek-Tények-Állapotok). Megjelent in: *Nyiri Antal 90 éves* szerk. Büky L. Szeged, 1997, 94–108 o.

¹⁵ Hajdú Péter által megküldött eredeti irat.

¹⁶ Krausz Zoltán: *Már vártalak... egy kortárs önvallomása*. In: *Emlékkönyv*, 1993, 14. o.

¹⁷ L. Simon Attila i. m.: 37. illetőleg 49. o Aranyt a haláláig az otthonában a Vajner család gondozta

¹⁸ Krausz Zoltán: *Már vártalak*. In: *Emlékkönyv* 1993, 15. o. A szerkesztő megjegyzése: „Szomorúan vettük a hírt, hogy ez év októberében Krausz Zoltán elhunyt.”

AZ EMBERI JOGOK VISZONYLAGOSSÁGA

Az élethez és az örökölhető (tőke)tulajdonhoz való jog az egyenjogúságra alapozott társadalomban

Írásunk első részében az emberi jogok viszonylagosságával kapcsolatban azt vizsgáltuk meg, hogy a nyugati alapérték-rendből levezetett jelenkori emberi jogok mennyire képeznek egységes és koherens normarendszert. Jelen tanulmányunk avval foglalkozik, hogy az emberiség biológiai és szociális adottságaival összevetve mennyire kívánatos és megvalósítható a kizárólag a független egyedek közti szerződésre alapozott jogállami rend.

2. rész

A monolitikus magántulajdonjog mint abszolút emberi jog a mai társadalomban

A nyugati felvilágosodás teremtette, egyenlő egyedekre építő társadalommodell nemcsak azt tekintette alapvívmányának, hogy az egyént emancipálva, felszabadítva a rabszolgaság és a hűbériség alól „önmagának visszaadta”, hanem azt is, hogy az egyén a családtól, egyháztól és más intézmények közvetítésétől függetlenül a környezetet személyes tulajdonába veheti, birtokolhatja. Ezt nemcsak „természetesnek”, „normálisnak” kiáltotta ki (Locke), hanem azt a pragmatikus szempontot is hozzáfűzte, hogy így a természet adta javak a legjobban lesznek felhasználva.

Tekintsük most át, hogy ez a történelmi vívmány mivé vált korunk társadalmában. Két egyszerű alapkérdésre keressünk először választ:

– A mai társadalomban kik vagy mik a magántulajdonok nagy részének birtokosai;

– s mi ma a birtoklás fő tárgya?

A válaszok fényénél megvizsgáljuk, hogy a monolitikus magántulajdon-fogalom hogyan lehetne összetevőire bontható, annak érdekében, hogy a magántulajdon jog gyakorlása korlátozható legyen, ha azt a mindenkinek kijáró megélhetési jog elsődleges érvényesülése megköveteli.

1. Mint éppen említettük, a liberalizmus alapvető vívmányának tartja az egyéni tulajdonjogot, mert nézete szerint a dolgok magántulajdonba vétele az egyén szabadságán¹ túl a nemzetgazdaság javát is szolgálja; úgymond az önös egyén gondosabban sáfárkodik saját tulajdonával, mint a közösség. A liberális monolitikus magántulajdonnak elképzelt mintaalanya a 18. századbeli Robinson Crusoe, a pionír, a vállalkozó egyén.

A Locke vonalát követő amerikai alkotmány az államon kívül – amelyet az egyének saját szolgálatukra létrehoztak – kizárólag az egyéneket (*individuals*) ismeri el. De ki, mi húzódik meg ma az „egyén” jogi fogalma mögött, akinek tulajdona e fent említett alapon szent és sérthetetlen? Az individuum mint jogi absztrakció 1800-ban 80%-ban egyedi termelőt ölelt fel, azonban 2006-ban ez az USA-ban már csak a termelők 7,3%-át tette ki.

Ennek megfelelően 2004-ben a részvénytársaságok mint „egyedek” a nemzeti jövedelem 83,5%-át termelték ki, míg a valóban önálló egyedi tulajdonosok (*proprietorship*) csak 5,2%-át². Következésképpen 2007-ben az amerikai polgárok 80%-nak nem is volt örökölhető tulajdona magáningatlanain túl.

A „példás” amerikai jogrend a maga ellentétébe fordult át, hiszen a tőke-magántulajdonosok derékhadát többé nem a szűz földet feltörő pionírok teszik ki, hanem a személyes birtoklás a társadalmi szolgálat (felelősség, kötelezettségek) alól felszabadult, „jogilag megszemélyesített” részvénytár-

saságok, *societés anonyme*-ok kezébe került. A birtoklás fő tárgya pedig többé nem az otthon, a magántulajdont szimbolizáló öröklött családi vityilló, hanem a helyhez nem kötött, örökmozgó, globálisan a szempillantás gyorsaságával cikázó, megfoghatatlan tőzsdei tőkepénz.

Az egyén magántulajdonjogának általános tisztelete viszont a locke-i prototipikus helyzetre épült – amikor is a pionír egyéni vállalkozó feltöri az ugart és hasznosítja azt, s birtokba véve „értelmet ad” az ugarnak. Ez ma csak egy ritka kivétel lehet. Az „egyedek körének a részvénytársaságokra (corporations) való hallgatólagos kiterjesztése révén, mint látjuk, az utóbbiak birtokolják a társadalom vagyonának jó részét, és élvezik – ezen „átjátszás” révén, terminológiai fondorlattal³ – az egyén „emberi jogát”.

Hová lett e csak névvel rendelkező megszemélyesített társaságok mögül az egyenletes tulajdonelosztás, amely nemcsak a magántulajdon (egyéni) személyesítése révén serkentené az (ön)érdeket, és biztosítja mindenki szabadságát? Lehet, hogy a liberális ideál mindenképpen csak utópia, de akkor azt ki kell mondani, megjelölni, hogy az ebből eredt etikai nihilizmus és cinizmus kiknek kedvez. S számolni kell avval is, hogy ez negatív hatással van az átlagpolgár engedelmes törvénytiszteletére és a társadalmi összefogásra.

Valójában a mai neoliberalizmus, miközben „kényelmesen” továbbra is az önálló vállalkozó, kistermelő, kisgazda képét eszményíti és mutatja fel – a termelőeszközökbe való beruházástól is elvonatkoztatva –, a folyékony, tisztán nemzetközi átírásokból álló spekulatív nagyőketulajdon feletti rendelkezési jogot is az emberi jogok kategóriájaként igyekszik védeni.

A magántulajdon abszolút jogának legillusztrisabb elméleti védelmezői, mint F. A. von Hayek, Ludvig von Mises, W. Röpke, Milton Friedman, a svájci Mon Plerin Társaságba tömörültek. Itt csak az elmélet emberi jogi aspektusát elemezzük.⁴

2. Vizsgáljuk meg a magántulajdonlás emberi jogát a birtoklás *tárgyának* jellege szerint. Az amerikai alkotmány a független kistermelők, kisgazdák, kisbirtokosok társadalmára lett szabva.⁵ Ez az alkotmány 1787 óta nem változott. De melyek a magánbirtoklás mai fő tárgyai?

A tulajdon tárgyát lehet dologilag, rendeltetése, használati értéke szerint osztályozni. A pénzgazdaságban azonban minden a piacra kerül. A kínálatot felülmúló kereslet minden dolognak csereértéket ad. A piaci átruházhatóság révén minden tulajdont pénzmennyiségben is ki lehet fejezni – így egy tulajdonos vagyonának nagyságát is⁶ –, és ezen egyenérték szerint cserélhet gazdát.

A dologi osztályozás első csoportjába tartoznak a személyi felhasználásra fordított javak, álló- és a forgóeszközök. Ez a magántulajdonjog gyakorlásának azon alaphelyzete, amelyre való érzelmes utalással – e jogot az egyéni és személyes kötöttségű tárgyakhoz kötve mint abszolút szent és sértethetetlen emberi jogot – a tőkés társadalom korai szocializációja során – már a kisiskolásba belesulykolják. Ha a magántulajdon feletti kizárólagos korlátlan rendelkezés elismerése valóban csak erre a tulajdontípusra szorítkozna, ezt nemcsak a liberális, de más társadalmi modellek se vitatnák.

Más csoportot alkot azonban a termelőeszközök köre. Persze ezeket a kisiskolában mint munkaeszközöket az ásóval, kapával társítják. Valójában e csoportba költséges „tárgyak” is tartoznak. De nemcsak költségességüknél fogva élveznek kizárólagosságot, hiszen nem hozzáférhetőek mindenkinek. Ide sorolhatjuk a márkanéveket is, amelyeknek a védjegy exkluzivitást biztosít. Sokszor egy-egy márka egész földrajzi területek nevét sajátítja ki, megakadályozva, hogy maguk a bentlakók helységük nevét használják termékeik terjesztésénél. E tulajdonlás sem tekinthető a minden egyént megillető szabadság feltételének.

A harmadik csoportot alkotják a természet adta, felhasználható kincsek, erőforrások. Ezek teljes jogú korlát-

lan magántulajdonlása nem lehet emberi jog, hiszen mint megállapítottuk, mindkét alapvető nemzetközi emberi jogi szerződés félreérthetetlenül a népnek ehhez való – kollektív – előjogát kinyilvánítja. Ez persze nem zárja ki, hogy a tulajdonjog gyakorlásának egyes aspektusait ideiglenesen, koncesszió szerint magánszemélyekre ruházzák át.

Végül a fenti csoportokban szereplő tárgyakat fizikai azonosságukon túl képvisel egy pénzérték. Ma minden tulajdont általában fizetési eszközök, tulajdonképpen „állami hitellevelek” képviselnek. Ha minden dologhoz lehet pénzben kifejezett árcímét illeszteni, a világ mai „vagyon-tárgyainak” túlnyomó részét képező, mindenütt jelen lévő tőkepénzhez, amely a korlátlan gyorsasággal határokat és pénznemeket átlépő elektronikus jóváírásokból és fizetési, adásvételi ígéretekéből áll, nem lehet pénzügyi mibenlétén kívül más (fizikai) dolgokat társítani.

Mikor az egyedek (egyéni) szabadságának és kezdeményezőképességének örve alatt az ultraliberális iskola az abszolút, korlátlan magántulajdonát mint alapvető, emberi jogot védi és hangoztatja, az egyed személyi tulajdonára hivatkozik, valójában azonban a mai globalista világgazdaságban a névvel is üzérkedő vándortőke korlátlan jogait védi.⁷

3. A neoliberalizmus a magántulajdonhoz való jogot monolitikus formában deklarálja. Mi most a magántulajdonjog *monolitikus fogalmát* összetevőire bontjuk, hogy a tulajdonlás jellege szerint differenciáltan megállapíthassuk, hogy más jogok, így a léthez, az élethez, mindenki (szabad) egzisztenciájához, megélhetéséhez való jogának gyakorlása érdekében melyik aspektus hogyan szenvedhet korlátozást.

Egész általánosságban a magántulajdonjog értékek feletti (szabad) kizárólagos rendelkezést jelent. Ha nincs kizárás (kizárásos elsajátítás), nincs magántulajdon. A tulajdonjog a római jogi tradíció szerint három aspektusra bontható (a) *usus*, (b) *fructus* és (c) *abusus*. A tulajdonos tulajdonát saját maga használhatja, haszonélvezetét bérbe is adhatja,

de puszta tulajdonát át is ruházhatja (translatio) eladással, ajándékozással, s az abusus szerint egyszerűen meg is semmisítheti (puszta kizárás esete). A magántulajdonra vonatkozó jog abszolút kizárólagosságának a tulajdon minden aspektusára és minden dologra kiterjedő értelmezése egy társadalomban abszurd elképzelés. Szerencsére a nemzetközi emberi jogok két szerződése nem is mondja ki a magántulajdonhoz való jogot, de számos állam alkotmánya és törvényei azt minősítés nélkül kinyilatkoztatják. A tulajdonjogot csak összefüggésében, a tárgyak osztályozásával – mint „homestead”, és „nonhome real estate”, ingatlanok és „ingóság”-ok, bankjegyek (kölcsonlevelekben létező megfoghatatlan tőkevagyon) – lehet elbírálni, s a jogkorlátozást a tulajdon gyakorlásának egyes aspektusaihoz kötni.

A személyi tulajdon kizárólagos használata, ha az nem vonatkozik társadalmilag nélkülözhetetlen és újra nem előállítható tárgyra, alig képezi korlátozás tárgyát, ahogy a Common law mondja, „free simple absolute”.

Ez ugyanis általában nem ütközik mások megélhetéséhez és munkához való jogával⁸. Valójában csak az első magántulajdon kategóriájának tisztelete szükséges ahhoz, hogy az egyén személyes szabadságához és családi életmódjának folyamatos fenntartásához elégséges stabil „külső tér”, szférára rendelkezésre álljon.

Anélkül, hogy részletekbe mennénk, nyilvánvaló, hogy a mások munkáját értékesítő termelőeszköz-tulajdonosok tulajdonuk gyümölcsötvetésének módját, a jog átruházását, vagy éppen a termelőeszköz megsemmisítését a többieknek a megélhetéshez való joga jobban korlátozza, mint a tőkés személyi tulajdona használatát.⁹

A nyagon is lejáratott spekuláció, üzletelés szóval kell jellemezni a pénzügyi tőkével való olyan rendelkezést, amely pénzügyi elkötelezettségek (hitelek stb.) tulajdonjogát reális – direkt használható javakkal való – kereskedés nélkül nyereszkeskedésért átruházza. E műveletek egyre nagyobb mé-

reteket öltenek globális szinten, úgyhogy a pénzügyi tranzakciók javát teszik ki. Az ilyen tőzsdei és azon kívüli átruházásokat többek között gyorsaságukról és időtartamuk rövidségéről lehet felismerni. Az esetleges látszat ellenére az ilyen ügyletek java nem az „elkerülhetetlen” pénzügyi alkalmazkodásnak zseniális előérzettel való meggyorsítását szolgálja, hanem az üzerek maguk gerjesztik a folyamatot, önbeteljesítő próféciaként – leggyakrabban a nemzeti, állami jegybankok kárából származó hasznukra.

A nemzetközi tőkefelhalmozódásnak az államhatalmak egyesülését megelőző, túllépő folyamata miatt e tulajdonszektor korlátozása különösen időszerű feladat. Ha gyors elburjánzásukat nem korlátozzák, államháztartásokat, sőt államok önállóságát veszélyeztetik. E manőverek, mint említettük, többek közt rövid távú, gyors, kusza természetük révén felismerhetők, és így törvényileg korlátozhatók, különadókkal szabályozhatók.

A tulajdonjog gyakorlásának átruházási aspektusa – amelyet a római jog *abusus*nak hív – s annak öröklés által való tőkehalmozó jellegű formája külön figyelmet érdemel. A származási megkülönböztetés révén, minden egyéni érdem nélkül tőkevagyon öröklő újszülött kizárhatja a többi egyaránt tehetetlenül születő kiskorú emberpalántát az esélyegyenlőségből. A tőkének e szabad átruházási formája másokat egyenesen életképtelenné tehet, megszegve így a liberális individualista társadalombölcselet legalapvetőbb elvét: az élethez való egyenlő emberi jogot. Ennek a társadalomberendezésre gyakorolt hatását a következő fejezetben tárgyaljuk.

A magántulajdon jogáról mint emberi jogról mélyen gyökerező érdekeket takaró elvi vita folyik. Jóllehet az 1966-os, az emberi jogok tiszteletben tartását kötelezően előíró két alapvető nemzetközi ENSZ-szerződés – szemben a nem kötelező erejű 1948-as egyetemes emberi jogi nyilatkozattal – nem szól kifejezetten a magántulajdonról mint emberi jogról, de a magántulajdon szentségét és sérthetetlenségét szá-

mos állam alkotmánya és törvényhozása leszögezi. E fejezetben a (magán)tulajdon jogát röviden elemeztük a tulajdonosok, a tulajdon tárgya és jellege szerint, s arra a kétségtelen következtetésre jutottunk, hogy a bármilyen tulajdonosokra (nemzetközi konglomerátumok) és akármilyen tulajdonra (mint például a természeti erőforrások) kiterjedő, a tulajdon minden aspektusát átölelő monolitikus magántulajdonjog mint korlátozhatatlan emberi jog nem egyeztethető össze a minden ember egzisztenciáját egyenlően biztosító liberális individualista társadalommodellel.

Ha a magántulajdonhoz való emberi jogok, a személyes szabadság gyakorlása indokolja, az korlátlanul csak a személyes használatú tárgyakra vonatkozatható.

A tőkeöröklés emberi joga mint a modern „határtalan” plutokratikus dinaszticizmus tendenciájának alapja

A jelenkori nyugati társadalmi modellel elvben az egyedekre és azoknak egyenjogúságára épül. Ez annyit jelent, hogy a születő embereknek mindazt a – mondhatni „használati érték”-beli – különbségét, amit nem a természeti adottságok okoznak, a társadalomnak el kell törölnie. Ez azt jelenti, hogy a még tehetetlen újszülöttet se családneve, se más társadalmilag képzett különbség nem különböztetheti meg, csak az elkerülhetetlen istenadta tehetség; s ezen kívül a társadalom egyenlő esélyt kell biztosítson a megélhetésre, kibontakozásra.

Márpedig a magántulajdon jogának abszolút értelmezése az átruházás jogát¹⁰ is magában foglalja, kiterjeszti azt az örökölhetőségre. A tehetetlenül világra jövő – és így eleve még, a modern értelmében, „érdemtelen” – ember (tőke)vagyon várományosa lehet. De nem mindenki! Tehát mihelyt a tulajdonlás emberi jogába az öröklést is beleértjük, az egyedek (egyének?) esélyegyenlőségén már a születés pillanatában a társadalom kikerülhetetlenül csorbát ejt.

Rawls doktrínájával szemben¹¹ a tőkevagyon öröklése nem azonosítható az intelligencia és más egyéni, veleszületett, természetes adottságok kategóriájával. E jog az elnevezéshez, a neveltséghez, a névörökléshez hasonlítható, mert egyik sem a természet adománya, hanem társadalmi elhatározás tárgya. A társadalom ráaggatta, „felruházta” különbségről van itt szó. Bár a „családi és keresztnév” viszonylag egyéni, de az egyenjogú polgári társadalomban annak nem szabad több jelentőséggel bírnia, mintha az egy egyént megjelölő sorszámmot helyettesítene, akárcsak egy (beteg)biztosítási számnak. A „felvilágosultság” jogrendszere, mint írtuk, éppen a „kérvérűség” nemességének tagadását, a származás szerinti megkülönböztetés, a személyi teljesítménytől független „dinasztikus” társadalomberendezés eltörlését célozta meg.

Húzzuk tehát alá, hogy az egyének közti társadalmi egyenlőség szempontjából az örökölt vagyon – a felvilágosulás által annyira elítélt – örökölt pedigrével, a nemesi családnévvel esik egyező elbírálás alá, s nem a veleszületett tehetség okozta óhatatlan különbséggel! Emlékezzünk arra, hogy fejtegetésünk itt szigorúan az elvek ideáltipikus szintjén folyt, s még nem esett szó arról, hogy a csecsemőként született ember, köldökzsinórja elvágásának mintájára, származásának konkrét körülményei adta helyzetből – eo ipso családi beágyazás nélkül – egyáltalán „kifejthető”-e; vagyis nem tettük még fel azt a kérdést, hogy a liberalizmus alapeleme, az (önteremtette, öntervezte) egyéni egyed (?) konstituálható-e, és a kizárólag azok szerződésére alapozott rend egyáltalában valóban megteremthető-e. Itt csak arról van szó, hogy ha a tőkevagyon örökléses átruházásának emberi joga elismert, akkor az okozott (?) különbség – összevetve a *nemesivel* – *méltányosság szempontjából nem jelent valójában minőségi szocietális fejlődést*, csak azt, hogy ezentúl az egyéni érdem nélkül örökölt beleszületett származási előnyök közül egy, a vagyonöröklés – hitel- és fizetéseképeség – kerül kivételezett helyzetbe, vagyis a „tőkeerősségbe” való beleszületés

különbségét beengedik az új emberi-jogi rendszerbe. Mivel a tőkeörökléses rendszer nem kevésbé sérti az esélyegyenlőség liberális egyedi emberi jogát, mint más származásból eredő veleszületett társadalmi megkülönböztetések, ezáltal volta-képpen csorba esik a liberális értékrenden.

A liberalizmus elképzelt, tökéletesen méltányos társadalmi rendszerében a tőkevagyon-öröklésnek nem lenne helye, mert különben a modern társadalom az oligarchikus dinaszticizmus irányába való elfajulásra lesz hajlamos. Ezt neveztük ökonokráciának¹², ahol ez a gazdaságilag kivételező emberi-jogi rendszer nem felel meg az egyedi *Ebenbürtigkeit* egyetemes igazságossági kritériumának.

Mint minden társadalmi jelenség esetében mielőtt avval egy korszakot jellemeznénk – és annak kihatásait, következményeit vizsgálnánk –, mielőtt tehát plutokratikus dinaszticizmusról beszélhetnénk, tudnunk kell, (a) mekkora a társadalmi magánvagyonhoz képest az örökölt tőkevagyon súlya, részaránya, (b) az öröklés hogyan oszlik meg a lakosság körében, s végül (c) egészében milyen mértékű a modern „demokratikus” társadalmakban a vagyonkülönbség.

Több megközelítésben is tanulmányozták a polgári társadalom inherens tőkeörökléses kasztrendszerét.

a) Az összvagyon és az öröklött közti különbség a gazdasági növekedést és a generációk közti elosztást (felélést-felhalmozást) jelzi. De itt e kérdést az egyenlő emberi jogok szempontjából vizsgáljuk, az egyenlőtlen rajtolási feltételek szempontjából.

Kotlikoff számítása szerint¹³ az USA-ban a vagyon 80%-a örökléses eredetű, míg Modigliani egy más számítási modellel 20%-ra teszi az örökölt vagyonrészt. Kessler Masson szimulációs modellje szerint a részarány 35–40%. A becslés nehéz többek közt azért, mert a generációk közti *inter vivos* ajándékozást, átruházást is be kellene számítani. De a becslések nagy eltérése és részlegessége csak részben tudható be a módszerbeli különbségeknek. Alapvetően a tő-

kés társadalomban a vagyoneelosztás kevésbé tanulmányozott mint, a jövedelemelosztás.

b) Ami mármost az örökölt tőkevagyon megoszlását illeti, általában a lakosság többsége nem örököl (tőke) vagyont. Az utóbbi években Amerikában a lakosság 4/5-e semmit sem örökölt. (Egyes felmérések szerint e részarány az utóbbi időben valamit mérséklődött.) Franciaországban Luc Arrondel szerint 1987-ben az örökölt vagyon 51%-át a lakosság 10%-a kapja, s ezen belül az örökölt vagyon 19%-át a lakosság 1%-a örökli.

c) Mármost társadalmaink háztartásait (*oikos*) nagy tőkevagyon-különbség jellezi. Az U.S. Bureau of the Census 2007-es jelentése szerint 2006-ban a lakosság 1%-ának átlagvagyonja 190-szerese az összátlagnak, amely különbség 1981-ben még „csak” 125-szörös volt. E különbség nagyobb, mint a személyes jövedelemkülönbség, amely pedig 1981 és 2006 között szintén nőtt. Egyébként a mindenki számára hártatlan jövőt (lehetőségeket) ígérő USA-ban e különbségek nagyobbak, mint Európában, Nagy-Britanniát kivéve¹⁴.

Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az emberek megélhetéshez való jogukat a jelen nyugati társadalmakban két (alapvetően) különböző módon gyakorolják: amíg egyik „fél” a tőketulajdonának kamatoztatásából, „tőkeelhelyezésből”, tőkevagyonának forgatásából él meg, addig a másik túlnyomóan nagyobb csoport saját munkaerejét igyekszik a piacon értékesíteni.

Ez a tőkevagyonosok és a csak munkaképesek közti társadalmi feladatmegosztás adta közrendnek tűnik. Megállapítható azonban az is, hogy szemben az Ancien Régime kiváltságos osztályaival, az örökölt tőkevagyonnal rendelkező részvénytársaságok formálisan, jogilag szabadok minden társadalmi feladat ellátásától, így például a vagyontalanok megélhetéséhez szükséges termelőeszközök biztosításától, rendelkezésre bocsátásától, vagyis a „munkaadástól”. Ez a tendencia egyre gyorsul. A munkakeresők a haszná-

latból piaci vagy akár spekulatív hiányteremtés céljából ki is zárhatók (*abusus*). Mivel a „beosztott”, alkalmazott ember foglalkoztatásáért a tőkés csoport kollektíve sem felelős, így munkanélküliség okozta „élhetetlenségéért” sem (ezért nem ismerik el a munkához való jogot elsődleges emberi jogként). Azt is láttuk, hogy az önálló termelők arányszáma csökken (McNamee 174), s így a két osztály közti elmosódás egyre kisebb, az átjárás egyre szűkebb, ezért a mai társadalmi rend csak – végső esetben a forradalom indukálta – sorozatos tulajdonreformmal korrigálható.

Az oligarchikus dinasztikus köztársaságnak mint társadalmi berendezkedésnek azonosítása szempontjából nemcsak statisztikai pillanatfelvétel fontos az örökölt (magán)-tőkevagyon viszonylagos nagyságáról és elosztásáról, hanem a nemzedékről nemzedékre való állandósulás vizsgálata, vagyis az, hogy vannak-e nagy változások – lecsúszás, emelkedés – a dinasztiák sorában.

Charles Kerwin munkatársaival¹⁵ megállapította, hogy a társadalom leggazdagabb egyötödét képező családok gyerkeinek 36%-a és a lakosság „legtőkeszegényebb” ötöde gyermekeinek szintén 36%-a egyaránt saját kategóriájában maradt. A többi leszármazottak csak kis rétegbeli feljutást vagy lecsúszást mutattak.

A tőkés munkaadó és az alkalmazott feladatmegosztása a többgenerációs öröklés révén tehát az új polgári korszaknak – az oligarchikus dinasztikus köztársaságnak – sarkalatos intézményévé vált, éppen úgy, ahogy a nemesi cím s a vele járó jogok és kötelességek jellemezték a hűbéri rendszert.¹⁶ Az új rend az emberek önrendelkezését pro forma biztosítja, és ezt társadalmi fejlődésnek nevezzük. Az új rendszernek politikai jellegzetessége, hogy a tőkehasznból, befektetésből élő osztály egyrészt mint a Gazdaságnak nevezett tőkés szféra az állami döntésekben (hallgatólagosan), elővéleményezési jogot élvez;¹⁷ másrészt, akarva-akaratlanul, a képviseleti demokráciában a valóban megválasztható jelölteket pénzbeli támoga-

tásán keresztül előre szelektálhatja. Ezen egyáltalában nem változtatnak olyan vívmányok, mint a polgárok aktív választójogának nőkre, serdülőkre stb. való kiterjesztése.

A tőke-magántulajdon jogának emberi joggá tétele és az örökléssel való átruházás jogának ebbe való belefoglalása a plutokratikus származás szerinti egyenlőtlenség intézményesítése. Ennek generációkon keresztül való érvényesítése ugyanis ezt a társadalom alapintézményévé teszi.

Az új polgári emberi-jogi rend kibontakozása talán fokozatosan megóvja a születő csecsemőt minden származás adta megkülönböztetéstől – de ez alól a tőkevagyon öröklése alapvető kivétel marad.

S ez a kizárólagossá vált kiváltság még nem is képez az új rendben szemérmesen rejtendő „szégyenfoltot”, mert az ún. „old money” fitogtatás és közsóvárgás tárgya¹⁸. A vele való „erényes” büszkélkedés az oligarchikus dinasztiák névadásában is kifejeződik. A főnemesi házak helyébe, mint az Esterházyak, családi magánalapítványok lépnek (Carnegie stb.), s az új társadalmi szereposztás bemutatására a dúsgazdag családok utódjaik nevéhez az uralkodóházak mintájára római számot biggyesztenek nevük után, mint pl. Henry Ford II. Az amerikai elitet 1887 óta a Social Register sorolja fel. A lokális Social Registereket a pénzarisztokrata Malcolm Forbes 1976-ban az egész USA-ra kiterjedőleg egyesítette. Természetesen kihálnak családok, még ha igyekeznek is az uralkodó családok a folytonosságot, ha kell, női ágon is követni. Mégis, az 1940-es listán szereplő nevek 92% az 1977-ben is szerepelt, s 1995-ben még mindig a lista 87%-át az eredeti nevek teszik ki. S a nevek fele viseli a római számozást. A pénzarisztokráciát egy 1915-ös amerikai kongresszusi jelentés „industrial feudalism”-nak nevezi. E réteg befolyását – mint említettük a munkaadó közvetve, az ún. Gazdaság nevében, annak képviselésében gyakorolja.

A mai nyugati emberi-jogi rendnek az egyenjogú egyedekre alapozott társadalommodelltől való elhajlását Beckert

pontosan megfogalmazta.¹⁹ Beckert azt is részletesen leírta, hogy a francia, német és (anglo-)amerikai jogban a származás és a végrendelkezés meghatározta vagyónátruházás eltérő (Beckert), de a plutokratikus dinasztikus köztársaságokban a különböző részvénytársasági, tröszt- és alapítványi jogok biztosítják a tőkéből élők kollektívájának folyamatos egységét.

Összegezve az eddigiekben azt fejtettük ki, hogy a jelenleg alkalmazott emberi-jogi rendszer, amelyben az örökölhető tőkevagyon tulajdonjoga minden embernek a megélhetéshez való egyenlő egzisztenciális létjogának ellentmondhat, nem lehet az egyenjogú egyedekre alapozott szerződéses „felvilágosult” liberális társadalmi modell következetes megtestesítője.

A tőkevagyon nemzedékeken keresztül való dinasztikus öröklésének igazolására egyesek a pragmatizmus mentőövét dobják be. Egyes szerzők a vállalkozóképesség valamiféle örökölhetőségét tételezik fel, s így a tőkeöröklés a gazdaságot hatékonyabbá teszi, a közjót szolgálja. Joseph Schumpeter²⁰ ilyen értelmű fejtegetései közismertek, s nemrégén Guido Erreygers taglalta a vállalkozói dinasztiaira vonatkozó elképzeléseit. Az az elképzelés, hogy a vállalkozó fiának a „vérében” van, kisdéd korában kezdődő, meghatározó e képesség, tulajdonképpen a „kékvérűség” eugenikus (fajnemesítő), szociáldarwinista doktrínájának kapitalista változata.²¹

E genetikus feltevés csak ideológiailag megalapozott. Nemcsak az elherdált vagy meggondolatlanul befektetett örökségek támasztják ezt alá. Az utódok sikerének alapvetően más, valószínűleg szociálintropológiai okai vannak, az ember magatehetetlen családi nevelés, „nurture” módja (beleértve az összeköttetés-hálózat átvételét). Az embercsemék más és más szocializációs folyamatnak vannak alávetve, s a tőkés fia hamarabb otthonos a tőke forgatásában, mint a szénában. Jean-Paul Sartre, Albert Schweitzer unokája például önéletrajzi művében, a *Les Mots*ban (1964) leírja, hogy ő

előbb ismerte meg a szavakat, a dolgok nevét a könyvtárból, mint magukat a dolgokat.

A liberális társadalommodellre épített ideáltipikus emberi jogi rendszer következetességének vizsgálata után azt a kérdést vetjük fel, hogy az vajon egyáltalán összeegyeztethető-e a szociálintropológiai valósággal.

Az egyenjogúak szerződéses társadalommodellje és a csecsemő humánbiológiai és szociálintropológiai valósága

A magántulajdonhoz való jognak alapvető emberi jogként való alkotmányos elismerése – beleértve a tőkevagyon örökléses átruházását – ellentmond az egyenjogú egyedek egzisztenciális jogára alapozott eszményi liberális rendnek. Azt is megfigyelhetjük azonban, hogy a világtörténelem legkülönbözőbb korszakaiban és civilizációs szféráiban az elődöknek sikerült – különböző burkolt vagy kifejezett úton-módon – esélyelőnybe hozni leszármazottaikat.

Két irányban szokás erre történelmi példákat keresni: egyrészt az európai múlt nemesi rendszerében, másrészt más, sokszor archaikusnak nevezett civilizációkban, így a hindu kasztrendszerben és a muzulmán emirátusokban. A tények elfogulatlanabb vizsgálata azonban azt mutatja, hogy a kifejezetten örökléses, dinasztikus rendszereken túl a politikai hatalom és társadalmi befolyás vérségi-származási átadás nyomai nemcsak a szaúd-arábiai, jordániai vagy Marokkói Királyságban vagy az arab fejedelemségekben vannak jelen. Jelei feltűnnek a köztársaságokban is, mint Szíria, sőt bizonyos formában a nyugati, Westminster mintájú, többpárt-rendszerrel működő képviseleti demokráciák „váltórendszereiben” is. E rendszerekben a (család)név felismerhetőségének előnye alapján a széles „sógorsági” hálózat a megválaszthatóságot illetően aránytalanul nagy

előnyöket biztosít. Ez tapasztalható volt nemcsak az Indiai Köztársaságban a Ghandi családot illetően, de az USA-ban is a Bush családdal kapcsolatban. A példákat szinte tetszés szerint lehet szaporítani a többi közvetett demokráciákban is. Sőt, mint arra Adam Bellow felhívja a figyelmet, az igazságtalan társadalmakat forradalommal felforgató felszabadítók is gyakran örököszt csináltak leszármazottaikból. Ezt „forradalmi nepotizmusnak” hívják. Adam Bellow-t az örökölt társadalmi előnyök felismerésében és „elismerésében”²² biztosan segítette az a tapasztalat, hogy jómaga is élvezi, ha csak irodalmi körökben is, apja, a neves író, Saul Bellow Nobel-díjának előnyét. Mint említettük, a közgazdász Schumpeter a vállalkozói képesség, rátermettség valamiféle örökölhetőségét sejtette, míg az idézett Dawkins a dinasztikák fennállását a gének adta biológiai örökléssel magyarázza. Ennek szemmel láthatóan ellentmond az, hogy képviseleti demokráciákban házastársak, feleségek is megkönnyítve jutottak hatalomhoz, férjük nevét „örökölve”, mint Christina Kirchner asszony Argentínában; de olyan egymástól eltérő társadalmakban is, mint a Fülöp-szigeteken Corazon Aquino, vagy Srí Lankán W. R. D. Bandaranaike özvegye révén is volt rá példa.

Az egyedi utódlási esetek értelmezésén túllépve általánosabb és alapvetőbb kérdést óhajtunk megválaszolni: a tapasztalati embertudomány alapján van-e egyáltalán esély arra, hogy a modern liberalizmust követve a származás adta társadalmi diszkriminációt ki lehessen iktatni a történelemből, és az önálló, egyenrangú egyedek közti szerződésekre alapozott társadalmi berendezés példátlan „történelmi ígérete” megvalósuljon, vagy legalábbis fokozatosan közelebb kerüljön. E kérdés megítéléséhez elsősorban az emberi társadalomról kell élethű képet alkotni, megvizsgálni, mik az ember természeti adottságai alapján minden társadalom összetevői.

MOZART: VARÁZSFUVOLA.

1913. 03. 12. BUDAPESTI OPERAHÁZ (RÁDAY ARCHÍVUM)

Jelmezterv, ruharekonstrukció. OSZMI, 2010. Fotó Szebeni-Szabó Róbert

Az általános tapasztalás az emberiség egészére vonatkozóan bizonyos kétségtelen vonásokat mutat. Minden ember – a bibliai Ádámon kívül – kiskorúan, magatehetetlenül, másokra szorulva jön a világra, s önjelétől, a felnevelők befolyása nélkül nem érheti el teljes önrendelkezését. Huzamosan felnőttek segítségére szorul. Ugyanis az eddigiek nyomán azonnal felötlik a kérdés: lehet-e egyáltalán egyenlő elbánást biztosítani a csecsemőként születő embernek a családi körből való kiszakítás, a janicsárnevelés nélkül (amely egyébként részben megtörténik manapság az egyre fiatalabb korba való kötelező beiskolázással)? Ez, amely foglalkoztatta többek közt Marxot és főleg Engelst is.²³

A felnevelés intézményei szövik az ember(palánta) első szociális szálait. Így, ha ez családban történik, az első viszonyt a leszármazás adja, a vérrokonság. A „szoptatáson” túl a szocializáció folyamán átvett anyanyelvvvel egy egész kultúrháttér, felfogáskörök öröklődik.

Bármilyen legyen a szülők felnevelő indoka – a későbbi viszonzás reménye, vagy az, amit tiszta áldozatkészséggnek, altruizmusnak hívnak –, huzamos időn át az újszülött „szolgáltatásokat” kap anélkül, hogy cserében „ellentételezzen”, anyagi ellenszolgáltatást tudjon érte adni. E kiindulási (alap)helyzet létét a liberális ideológia sem tagadhatja. Az „egy fedél alatt” való tartós együttélés érzelmi intenzitása kétségtelen, még ha negatív indulatokba is átcsaphat. Az ingatlan – legyen az családi ház (oikos) vagy kastély – az, amely markánsan jelképezi a (szülői) Házat, „otthont”. (My home is my castle.) A vagyonöröklés jogával foglalkozó szakirodalom továbbra is nagyban e „feudális” problematikára összpontosítja figyelmét. S országonkénti és időszakonkénti eltérő megadóztatásában keresi a nemzedékek és leszármazottak közti társadalmi egyenjogúság kulcsát²⁴. Valójában a pénzügyi globalizmus korában a vagyon öröklésének a családi ingatlan csak kis látható csücske. A nagy tőkevagyonok a földrajzilag, fizikailag alig lokalizálható

részvények és más pénzügyi részesedések formáját öltik, s a mögöttük lévő (dologi) vagyontárgyakat, befektetéseket a tulajdonos esetleg nem is tudja minden pillanatban azonosítani. Adjuk mármost e tényhez azt, hogy a családi és más meghitt kötelékek ápolásának egyik „táplálója” az ajándékozás. Nyilvánvalóvá válik, hogy a legügyesebb „fináncbakter” (pénzügyőr), adószedő is nehezen érheti tetten a nem is névre szóló részvénykötegeknek a következő nemzedékre való átruházását, adományozását, főleg ha az még off-shore trösztök és alapítványok közvetítésével történik. (Ehhez járulhat még a páncélszekrényekben rejtőző ékszerek és más kisméretű, de nagy értékű tárgyak ajándékozása.)

A szocializációs folyamat szintén kiterjed a családi kötelékek széles hálózatára. Az emberré válásnak e kikerülhetetlen körülményhalmazához – a tanítással átadott készségeken kívül – az ismeretségi körnek, összeköttetés-hálózatnak nemzedékeken keresztül való megosztása is tartozik.

A származásból adódó megkülönböztetést Nyugaton az „ancien régime”-ben és más nem-nyugati civilizációkban formálisan elismerték, elfogadták. Az egyenlő egyéni emberi jogokra épülő mai köztársaságok *feltételezik*, hogy az emberi jogok listájának fokozatos kiterjesztése, toldása-foltozása, pontosítása révén az egyének közti diszkrimináció eltörlése lehetséges. Még hozzá anélkül, hogy a tőke-magántulajdon örökléssel vagy végrendekezéssel való átruházásának jogát kifejezetten eltörölnék, vagy alkalmazását, használatát szigorúan a közjó szolgálata alá rendelnék.

A származás adta előnyök közül a „névleges” – nemesi – előnyök valóban egy „tollvonással” eltörölhetők, de a szülők vagyoni helyzetéből származó kezdeti helyzeti (in statu nascendi) előny a szocializációs folyamat miatt – és hozzáátéve az öröklést, a vagyónátruházás, az ajándékozás számos formáját – esetleg elhomályosítható, de lényegében eltörölhetetlen.

A mai kapitalista társadalomfilozófia alapjainak pragmatikus (összehasonlító) kritikai vizsgálata

A tőketulajdon öröklése az, ami szociálintropológiai okokból elkerülhetetlen

A nyugati liberalizmus, Locke és Rousseau nyomdokain haladva, a társadalom és az állam alkotmányozását kizárólag egyenjogú, -rangú (*ebenbürtig*), önálló felelős egyének közötti szabad kötelességvállalásból vezeti le, s a legtöbb az individualizmusnak elkötelezett szerző magát az államot is az egyének szerződéséből származtatja.

Ebből a társadalombölcseleti doktrínából lett levezetve az 1948-as, ún. egyetemes emberi jogokat felsoroló ENSZ-deklaráció (UDHR), amely kinyilatkoztatja az egyénnek az élethez (3.§), sőt a munkához és a megélhetéshez való egyenlő jogát (22.§ ff.), de kinyilvánítja a magántulajdonhoz való jogot is (17.§). Nemzetközi jogilag azonban csak az 1966-os két emberi-jogi ENSZ-szerződés kötelező érvényű. 1966-ban (2200A [XXI]) és az 1993-ban, a Bécsi Nyilatkozatban az ENSZ kinyilvánítja az emberi jogok elválaszthatatlan egységét. Mivel nem is feltételez az egyes emberi jogok közti összeegyeztethetlenséget, a jogi követelmények esetleges ellentmondása esetére nem fogalmaz meg (meta-)jelveket. Viszont az a tény, hogy az 1966-ban egyidejűleg megfogalmazott polgári, politikai jogok (ICCPR) és a gazdasági, szociálisak (ICESCR) mégis két, külön is ratifikálható szerződésbe vannak fogalmazva, implicit rangsorolásból ered. Tény és való, hogy a nyugati államok csak az első, a polgári-politikai jogcsomag betartását tartják feltétel nélkül kötelező erejűnek, és csak azt ratifikálták – ha megszorításokkal is, de – kivétel nélkül. Megállapítható az is, hogy a nyugati sugallatra elburjánzott ún. Human Rights Watch szervezetek – akárcsak az Amnesty International és a New York-i Freedom House – majdnem kizárólag e jogcsoport alkalmazását figyelik. Az egyetemes

emberi-jogi deklaráció (UDHR) a magántulajdonhoz való jogot monolitikusan, minősítés, megszorítás nélkül nyilvánítja ki, vagyis az a tőkére is kiterjed, s – a római jog szellemében – annak az ajándékozással és örököltetéssel való átruházását is beleérti. Jóllehet a két említett 1966-os nemzetközi ENSZ-szerződés nem veszi át az Egyetemes Deklarációból a magántulajdonhoz való jogot, azonban a nyugati államok alkotmányai általában ezt alapjognak ismerik el.

A liberális világnézet szellemében azonban elkerülhetetlenül, mindenkinek egyenlő joga volna a megélhetés, a nép rendelkezésére álló természetes erőforrások (ICCP, I.1.2§) terhére leírható osztalékra. S ez a jog meg kell, hogy előzzön minden más emberi jogot, hiszen az ember lét, egzisztencia (létfenntartás) maga, minden más jog gyakorlásának (ontológiai) előfeltétele. A liberális alapdoktrína jegyében tehát, ha ez ütközik a (tőke)magántulajdonhoz való joggal, az utóbbit ennek alá kellene rendelni.

Ha ez az alárendelés nem történik meg, a liberális világnézet alapelve, az egyének jog- és esélyegyenlősége – e *társadalom* okozta különbség miatt (!) – ténylegesen (materianálisan) nem valósul meg.

Ha mármost az individualista liberális társadalom ideáltípusát a tapasztalati valósággal vetjük össze, amint ezt fentebb megtettük, kiderül annak valóságidegensége.

Ha azonban elemzésemet követve az emberfajta nemzésének és felnevelésének (természetes) szociálbiológiai adottságait elismerjük, elfogadjuk, annak mélyreható következményei vannak.

Akkor a társadalmak konstitúciójában nem lehet többé *kizárólagos* (prototipikus) szerepet betudni annak a viszonyoknak, amelyet a piaci (csere)helyzet mintájára egyenlő, nagykorú polgárok közti – társadalmi – szerződés fejez ki. Mivel mindenki tehetetlen állapotban beleszületik egy (meghatározott) létező társadalomba, más, nem kölcsönös szabad akaratra, választásra, elhatározásra épülő, részben

egyoldalú – szülő és felserdülő közti – viszonyokat tekintetbe kell venni.

Különben de facto a mindenki esélyegyenlőségét hirdető „abolicionista” és jobbágyfelszabadító liberális doktrínából, csúsztatással, a tőkésék született előjogainak szofisztikus apologetikája lesz. S az örökölhető, ajándékozható tőkevagyon révén a társadalomban óhatatlanul a dinaszticizmus oligarchikus formája válik elsődlegessé. Ezért hívhatjuk e társadalmat – más aspektusától elvonatkoztatva – egyszerűen kapitalizmusnak.

Az így kialakuló oligarchikus dinaszticizmus elburjánzása okozta érdemtelen méltánytalanság és a vele járó társadalmi egyensúlytalanságok és hatékonyságvesztés²⁵ csak – az agrártársadalmak földreformjainak mintájára végrehajtott – sorozatos (rendszeres) tulajdonreformokkal oldhatók fel. Mivel a modern transznacionális posztindusztriális fináncsőke jelenleg már világszinten szervezett és működik – elszórtan és „megfoghatatlanul” –, s az államok még alacsonyabb szinten működnek, világállamról pedig még álmodni sem lehet, a tőke spekulatív globális halmozódásának ellenőrzése, felügyelete nem lehet hathatós. Ez az ismétlődő válságok forrása.²⁶

Ha az ember elkerülhetetlen szociálbiológiai kötöttségei annyira alapvetőek, hogy annak fényénél a liberális individualista társadalommodell valóságidegennek, kivitelezhetetlennek bizonyul, elveszti az egyetemes példakép jellegét, egyedülálló globális vonzóerejét. Így „reál-tipikus” (pragmatikus) szinten más civilizációk értékrendjei, amelyek az ember egész létének társas beágyazottságát eleve elismerik, a társadalmi fejlődés, az emberi jólét előmozdításának mércéje szerint a nyugati eszemevilággal (eséllyel) felvehetik a versenyt. Joanne R. Bauer és D. A. Bell kiemeli, hogy az emberi jogok rendjének alapvető rendeltetése, hogy előmozdítsa és védje a vitális emberi érdekeket.²⁷ Mint másutt részletesen kifejtettük, a civilizációk konstituálta társadalmakat (a) a nem-

zés, fajfenntartás, (b) a kollektív önfenntartás – piaci vagy más munkamegosztás – valamint (c) a közös írás – anyanyelvébe átültetett – írott hagyomány tartja össze.²⁸

Az újszülött ember kifejlődése ténylegesen egy többnemzedékes „összefüggést” (szőtttest) von maga után, amely viszont arra késztet, hogy az emberi jogi rendszerben a családot mint fontos jogalanyt ismerjük el. (ICCPR 23.§). A nyugati jogszemlélet szerint például a családalapításnál kizárólag az egyéni szabad párválasztás a lényeges (ICCPR 23.2§), viszont más civilizációk a családi összetartozást – úgy, mint a nemek közti bizonyos adott (nem feltétlenül rangsoroló), eltörölhetetlen különbséget – „természetes” adottságnak veszik. (Csoportjogokról van szó.²⁹) Ezen az alapon a házassági párválasztásba a két direkt érdekelten túl az öröklést adó elődöknek is van beleszólásuk. A modern liberális nyugati világszemlélet fennakad ezen a „archaikus” („kezdetleges”) helyzeten. Viszont ha a párválasztás intézményének, a „családalapításnak” tartósságát vizsgáljuk, megállapítható, hogy a kizárólag két felserdülőnek egymáshoz való pillanatnyi testi-(érzéki)-szerelmi vonzódása alapján megkötött házasságok sokkal jobban ki vannak téve az idő kopásának, a válás veszélyének, mint a szociálintropológiailag többdimenzionálisan beágyazott életközösségek.

Nem szabad átesni a ló másik oldalára sem, s azt sugalmazni, hogy a Nyugatnak más civilizációk normarendszerét kellene átvennie. Csak – mint már kifejtettük – azt kell elfogadnia, hogy a fenti érvek miatt a liberális normarendszer nem tudja felszámolni a diszkriminációt, hanem csak a dinasztikus oligarchizmust hozza kivételes helyzetbe.

Ma sok szerző fejtegeti, hogy ha egyetemes emberi jogokról akarunk beszélni, be kell vonni a „Kelet”-et, illetve „ázsiai értékeket” az emberi jogi alapnormák módszeres kidolgozásába és rangsorolásába. Említsük meg a kínai tsinghuai egyetemen tanító, már idézett Daniel A. Bellt, aki számos tanulmány szerzője és a kollektív munka gondola-

tának kifejtője.³⁰ Bell rámutat arra, hogy egy társadalmi index szerint, amely többek között a válások számát, az életkilátást (lehetséges élethossz, FJ) (expectancy) is figyelembe veszi, nem-nyugati – esetleg tekintélyelvű – társadalmak olyan társadalomberendezéseket teremthetnek, amelyek az emberiség tényleges szociálintropológiai adottságaival összeilleszthetőbbek, harmonikusabbak, és így ténylegesen az egyén számára is kielégítőbb eredményt produkálnak.³¹

Mindazonáltal az emberi jogoknak kulturális rendszerek szerinti megközelítését³² illetően meg kell jegyezni, hogy ez a témakezelés paradox módon eurocentrikussá válik, ha a nyugati civilizációt valamiféle „keleti”-nek nevezett nem-nyugati amalgámmal állítják szembe. E dichotomikus módszer éppen az egyes nem-nyugati civilizációkat fosztja meg azonosságuktól. A többcivilizációs megközelítés további koncepcionális csapdája, ha „ázsiai” értékrendről beszélünk, mert ez is egy nyugati gyarmati-földrajzi fogalomra épít, amely, mint említettem, nem fog át egyetlen egységes civilizációs szférát sem.

Az emberi jogi normák csak akkor ígérkezhetnek egyetemeseznek, ha a nyugati normarendszer mellett az arab–muzulmán, bharati és kínai civilizációs szféra értékrend elveit és gyakorlatát is kiegyensúlyozottan figyelembe veszik; ugyanis e civilizációk átfogó nagyságuknál és nagy múltjuknál fogva ma is megőrizték autonómiájukat és így azonosságukat.³³

ANKERL GÉZA

Jegyzetek

¹ Hegel: *Principles de la philosophie du droit*, 41, 44. H. de Soto és Francis Cheneval: *Realizing Property Rights*. Ruffer & Rub, 2006. „external sphere of freedom of human being”-ről beszél.

² A maradékot a szövetkezetek az ún. Partnership-ok teszik ki 12,1%. McNamee 68, 174-5, 166 és 180. Miller A. S.: *The Modern Corporate State: Private Government and the American Constitution*. Greenwood, Westport CT, 1977; Roy W.: *Socializing Capital*. Princeton UP, 1997 Perrow Ch: *Organizing*

America: Wealth, Power and the Origins of Corporate Capitalism. Princeton UP, Princeton, 2002.

³ David Harvey (*A Brief History of Neoliberalism*. Oxford UP, Oxford, 2005, p. 21) „juridical trick”-ről ír.

⁴ Ankerl G.: *A globalista utópia I: A homo globalis és a multinacionális részvénytársaságok szabad világrendje. Valóság*. 2007. 7, 1-32 l. Lásd még Harvey D. i. m. 19–22.

⁵ Beckert 73-4

⁶ F. Bastiat: *Economic Harmonies*. W. Hayden Boyres, 1850, „In our relations with one another, we are not owners of the utility of things, but of their value, and value is the appraisal made of reciprocal services.”

⁷ Jegyezzük meg, hogy mikor 1966-ban az ENSZ-beli emberi jogi vitában a munkához való emberi jog került szóba, a neoliberais nyugati körök mindjárt a nemzetközi szabadkereskedelem jogát mint munkaadási lehetőséget igyekeztek hozzáfűzni, de mert ezt inkább részvénytársaságok, mint egyedek űzik s nem mindenki jogáról van szó, nem került a szerződésbe.

⁸ Roosevelt egyébként 1935-ben, a válság idején június 19.-i beszédében világosan megkülönbözteti a védendő – családi és személyi – biztonsághoz szükséges magántulajdont (homestead) az örökölt tőkevagyontól (Beckert 189-90, McNamee 59).

⁹ Az ICESCR 8. cikkelye egyébként előírja a szakszervezetek sztrájkhoz való jogát és implicite más, a termelőeszközök tulajdonjogának használatára vonatkozó korlátozásokat. (Brawnlie 539).

¹⁰ Abutus; inter vivos transfer. (McNamee 64)

¹¹ Emlékezzünk arra, hogy Rawls az örökölt intelligenciával csoportosítja az örökölt vagyon, majd hozzáfűzi azt a bizonyítatlan pragmatikus elvet, hogy úgymond, ennek elfogadása „végül is” a társadalom legszegényebb tagjának is hasznára válik; s így kiszámítottan és önkényesen fatalista és cinikus módon becsempészi igazság-teóriájába a tőkeöröklés jogát. Bebetonozza az ökonokratikus status quo-t (Rawls [278]) mondván:

„The unequal inheritance of wealth is no more [!] inherently unjust than the unequal inheritance of intelligence. It is true that the former is presumably more easy subject to social control.”

Megállapítása lehet igaz a Teremtőben, Istenben hívő számára, de Rawls világnézetileg semleges (212) szerző, s álláspontja a társadalmi igazságosság ilyen szempontjából elfogadhatatlan.

¹² Ankerl G: *Anyanyelv*, i.m. 247.

¹³ Az itt közölt adatok McNamee-től (259 és 68) és Beckerttől (15, 300[10]) származnak.

¹⁴ Mishel L. és mások: *The State of Working America: 2006-2007*. Cornell UP, Ithaca NY, 2007, 253. H. R. Kerbo: *World Poverty: Global Inequality and the Modern World System*. McGraw-Hill, Boston, 2006. McNamee 59-60.

¹⁵ Charles Kerwin és mások: *The correlation of wealth across generations*. In: *Journal. of Political Economy*. 2003 1155–82. McNamee 61; Beckert 15-16, 18, 300.

¹⁶ Beckert 11.

¹⁷ Ankerl: *Coexisting*, i. m. 385.

¹⁸ Beckert 177, 180. McNamee 70-1. Beckert beszél „old money-ről” (18).

¹⁹ Beckert 14: „Once legal privileges derived from birth and heritability of offices were abolished, the inheritance of property was and is the central institution of social privilege in modern societies that is based not on effort, but on birth.” Beckert így folytatja (300[9]): „The reason one must speak of purely social privileging is that while different degrees of intelligence, and physical attractiveness also bestow advantages that are independent of effort and achievement, these are largely the result of nature.” Ez egyben válasz Rawls idézett félrevezető csoportosítására, ahol született intelligencia és vagyonöröklés közt nem tesz alapvető különbséget. Lásd még Beckert 11.

²⁰ Schumpeter J.: *Erbschaftssteuer*. In: *Der Deutsche Volkswirt*, 1928, 4: 110–114. Erreygers G és T. Vandervelde [szerk]: *Is Inheritance Legitimate? Ethical and Economic Aspects of Wealth Transfer*. Springer, Berlin, 1997, 16–53.

²¹ Cf. Dawkins R. *The Selfish Gene*. Oxford UP, Oxford, 1976.

²² Bellow Adam: *In Praise of Nepotism: A Natural History*. Doubleday, New York, 2003. A kifejezés „revolutionary nepotism” kifejezés Sailer Steve-nak Bellow könyvéről írt recenziójának címe (In: *National Interest*, 2003. 4). Lásd még a »természetesen« való örökkelssel kapcsolatban Salter Frank K. (szerk.) kötetét: *Risky Transactions: Trust, Kinship and Ethnicity*. Berghahn Book, Oxford, 2002.

²³ Ankerl G. *Beyond* i. m. 87.

²⁴ Beckert 186–225; McNamee 251.

²⁵ Beckert 14, 300, 180.

²⁶ Ankerl G.: *A globalizáció fázisai*. In: *Új Horizont*, 2006.4; Ychs Ghai: Rights, Social Justice, and Globalization in East Asia. In: Bauer J. R. és Bell D. szerk. i.m. 241–263.

²⁷ In Bauer, J. R. és Bell, D. A. i. m. Onuma Yasuaki 123; Bauer, J. R. és Bell, D. A. p. 3: „right regime’s”, „essential purpose is: to promote and protect vital human interests”.

²⁸ Ankerl G. 2000, I. kötet, i. m. 53.

²⁹ Bauer and Bell i. m. 23.

³⁰ Bell D. A.: *Az East Meets West: Human Rights and Democracy in East Asia* (Princeton UP, Princeton, 2000) Bell főleg a szingapúri városállam társadalomberendezésével foglalkozik, a *China’s New Confucianism*-ban [Princeton UP, Princeton, 2008] pedig Kináéval.

³¹ Onuma Yasuaki 114.

³² Onuma Yasuaki 103ff.

³³ Ankerl G.: *‘Nyugat’ van ‘Kelet’ nincs*. In: Ankerl G. *Anyanyelv, Írás és Civilizációk*, Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2004, 101–120. – Jelen tanulmányom kidolgozásában nagy segítségemre voltak Farkas János professzor észrevételei.

HALADÓK ÉS KOMMUNISTÁK: VIERECK A „TÁRSUTAS” ÉRTELMISÉGRŐL

A 20. század liberális értelmiségének nagy dicsősége, hogy határozottan és haladéktalanul szembefordult a fasizmussal, de nagy szégyene, hogy ugyanezt nem tette meg a kommunizmussal, s ezzel elárulta a saját civilizációját – vélte a század közepének egyik meghatározó jelentőségű amerikai konzervatív gondolkodója, Peter Viereck. Mindenfajta politikai szélsőség esküdt ellenségeként Viereck választ keresett arra a kérdésre, hogy a liberális amerikai értelmiség vajon miért olyan „engedékeny” a kommunista eszmékkel szemben... Gondolatai már csak azért is számot tarthatnak az érdeklődésre, mert ez a jelenség egyáltalán nem csak az amerikai, hanem a nyugat-európai értelmiségre is jellemző volt, sőt, ez utóbbira még inkább. És nehéz lenne azt állítani, hogy a 21. századra a liberális értelmiség már teljesen megszabadult a radikális baloldallal kapcsolatos illúzióitól...

A rabul ejtett értelem

De miért is vonzódik a „haladó” liberális értelmiség a kommunizmus eszméihez? Hogyan esett az értelem a kommunizmus rabságába, a Nobel-díjas lengyel költő, Czesław Miłosz híres könyvének a címét idézve?¹ Miként lehetséges, hogy a humanizmust hirdető gondolkodók egy brutális és könyörtelen rendszert dicsőítenek? A német bevándorlók családjában született Viereck, aki a II. világháború után kibontakozó amerikai konzervatív reneszánsz egyik kulcsfigurája volt, egész életében kereste a magyarázatot a totalitárius rendszerek

értelmiségi támogatottságának a titkára. Első könyvét még a háború alatt, 1941-ben publikálta (*Metapolitika*), s ebben a nemzetiszocialista gondolkodás kialakulását elemezte, ropant keményen kiállva a fasizmus mindenféle válfaja ellen. Legismertebb műveiben, az első ízben 1948-ban megjelentett *Újragondolt konzervativizmusban* (*Conservatism Revisited*) és *Az értelmiségiek szégyene és dicsősége* (*The Shame and Glory of the Intellectuals*) címűben, amelyet 1953-ban publikált, viszont már a kommunizmus által képviselt fenyegetés állt figyelmének a középpontjában.² Ne felejtjük el, hogy Viereck munkái a hidegháború légkörében, a berlini blokád és a koreai háború időszakában születtek, vagyis akkor, amikor a totalitárius fenyegetést immár nem a legyőzött Németország, hanem a szuperhatalommá emelkedett Szovjetunió jelentette!

A kiindulópontja lényegében az volt, hogy valójában az értelmiség egy része hagyományosan vonzódik a totalitárius berendezkedés eszméihez.³ „A totalitarianizmusnak mindig is volt egy sajátos vonzereje a humánértelmiségiek egy tehetséges kisebbsége számára” – állapította meg.⁴ A fasizmus a maga leplezetlen és nyíltan vállalt brutalitásával, a faji felsőbbrendűség elméletével kevesebb szimpatizánsra talált, a világmegváltó eszmékbe burkolt bolsevik változata viszont annál inkább kielégítette számos értelmiséginek a totalitarizmus iránti lelki és szellemi igényét. Az amerikai gondolkodó véleményével egyetértve fűzzük ehhez hozzá: a kommunizmus még inkább az értelmiségiek „találmánya”, mint a fasizmus. Az utóbbi háttérben is meghúzódnak természetesen eszmei-filozófiai gyökerek, s a *Metapolitikában* Viereck ezeknek igen pontos elemzését adja, az intellektuális indítékok azonban itt jóval gyengébbek, mint a kommunizmusban. Talán egyetlen más politikai rendszerrel sem azonosult annyi értelmiségi, mint a kommunizmussal! A II. világháború után pedig, a fasizmus diszkreditálódásával a kommunizmus gyakorlatilag monopolhelyzetbe került a totalitárius eszmék piacán.

Sajátos módon a kommunista eszmék liberális és antiliberális értelmiségiekre egyaránt hatni tudtak, azokra is, akik az állam ellenfelei voltak, s azokra is, akik az elkötelezett hívei. A kommunizmus értelmiségi támogatottsága kapcsán Viereck egyetértőleg idézi fel Winston Churchillnek azt a megjegyzését, amely a kommunistákat nem kegyetlen és véres szájú gengsztereknek, hanem „kegyetlen és véres szájú professzoroknak” nevezte.⁵ Churchill ezzel „századunk egyik legsúlyosabb problémájára tapintott rá”, fűzte hozzá a konzervatív gondolkodó, nevezetesen arra, hogy számos középosztálybeli értelmiségi nem hajlandó kiállni azon nyugati örökség mellett, amely megvédi őket a Szovjetuniótól és a zsarnokságtól. Raymond Aron e dilemmát így fogalmazta meg mára már klasszikussá vált művében, *Az értelmiség ópiuma* címűben, melyet 1955-ben publikált, két évvel azután, hogy Vierecknek az értelmiséggel foglalkozó könyve első ízben megjelent: „az értelmiségiek egyrészt könyörtelenül bírálják a demokráciák legkisebb hibáit, másrészt viszont a lehető legelnézőbbek a legnagyobb bűntettekkel szemben, amennyiben azokat jó tanok nevében követik el”. E tanok pedig a baloldal, a forradalom és a proletariátus „szent szavaihoz” kapcsolódnak...⁶

Mi sem példázta jobban a saját örökséggel való szembefordulást, mint a nevezetes „cambridge-i csoport” megszerveződése a harmincas években: az angol elitegyetemen tanuló Philby és társai önként, mindennemű anyagi vagy egyéb kényszer nélkül váltak a szovjet titkosszolgálat ügynökeivé, hogy a kommunista eszmét szolgálják. A szovjet állam segítségét azonosították az egyetemes haladás ügyével, a kommunizmus védelmét a szabadság védelmével. Nem kis paradoxon, hogy a szabadságot a szemükben a brit és az amerikai demokrácia fenyegette, a védelmét pedig Sztálin Szovjetuniójától remélték.

A modern kor politikai forradalmairól sokkal többet beszélünk, mint a nem politikai forradalmakról, pedig az

előbbieik számára az utóbbiak készítették elő a talajt. Viereck a legfontosabbnak az „etikai forradalmat” tartotta, mert ez a hagyományos morális korlátok kiiktatásával alapjaiban alakította át a társadalmak kormányzásának elfogadott eszközeit. Ez változtatta szerinte a 20. századra a nemzeti gondolatot fasiszta nacionalizmussá, a demokratikus és szocialista eszméket pedig bolsevizmussá.⁷ E folyamatban kulcsszerepe volt a totalitarizmushoz vonzódó értelmiségieknek, akik, az utópiák iránti vágytól sarkallva, így vagy úgy, a földi paradicsomot keresték. A marxista értelmiségről írva Molnár Tamás, a jeles filozófus ezt így fogalmazta meg: „a marxista mentalitás utópikus: történelmen túli, emberen túli tökéletességet keres”.⁸ E törekvés azonban, amint azt a konzervatívok jól tudják, a földi pokolhoz vezet – s erre Viereck is nyomatékosan figyelmeztet.

De az értelem rabul ejtésének folyamatában, a totalitarizmus felé fordulásban nemcsak intellektuális, hanem markáns szociológiai tényezők is közrejátszottak. A modern kapitalista társadalomban az értelmiség Viereck szavai szerint az üzleti világ és a szakszervezetek közé szorult, s azt kellett tapasztalnia, hogy régi szerepét, egykori privilégiumaival együtt, elveszítette. Így „véletlenül, de mégis elkerülhetetlenül” egyszer csak felfedezte magának a marxizmust. S ezáltal hirtelen minden értelmet nyert a számára: újra rátalált a saját szerepére. Nem érti ugyan meg teljesen a marxizmust, ám „ez a nem-spirituális egyház mégis spirituális üdvözülésként jelenik meg a számára”.⁹

Kommunizmus és antifaszizmus

Viereck az elsők között mondta ki a társadalomtudományban, hogy a fasizmus és a kommunizmus egy lényegű – az amerikai liberális értelmiség legsúlyosabb vétkének pedig azt tartotta, hogy ezt nem ismerte fel. A kommunizmus ugyanis

nem a fasizmus alternatívája, hanem maga a „megtestesült fasizmus” („fascism incarnate”).¹⁰ Az egyik tanulmányozása nélkül a másik sem érthető meg. A jövő történészei látni fogják, hogy Hitler nemzetiszocializmusa és Sztálin nemzeti bolsevizmusa ugyanannak a jelenségnek a változatai – hangsúlyozta már 1948-ban, *Az újragondolt konzervativizmusban* is.¹¹ Ez akkoriban még meglehetősen újszerű állítás volt, bár nem állt vele egyedül. A *totalitarizmus gyökerei* (*The Roots of Totalitarianism*, 1951) című nevezetes művében Hannah Arendt is a totalitárius berendezkedés két válfajaként tárgyalja a fasizmust és a kommunizmust. (A kommunizmusból kiábránduló Franz Borkenau, a spanyol polgárháborúról szóló híres beszámoló, *A spanyol aréna* szerzője pedig már 1940-ben párhuzamot vont a náciizmus és a kommunizmus között.)¹² A következő két évtized politikatudományában több jelentős szerző is elfogadta, hogy éles ideológiai ellentétek ellenére a két rendszertípus között alapvető szerkezeti és működési azonosság van – s hogy ez a fajta berendezkedés, a „totalitarizmus” újdonság a „hagyományos” diktatúrákhoz képest.

Viereck bírálatainak a célpontja, a kommunizmussal rokonszenvező liberális értelmiségi „establishment” viszont harciasan elutasította a fasizmus és a kommunizmus párhuzamba állítását. Legfőbb logikai fegyvere a kommunizmus és az antifasizmus azonosítása volt – ez elméletileg ugyan teljesen megalapozatlan, ám érveléstechnikailag igen hatásos fogásnak bizonyult. Ha a kommunizmus antifasizmus, ki láthat benne ellenséget? A kommunizmusnak a háború után élvezett tekintélye elválaszthatatlan az antifasizmus népszerűségétől és tekintélyétől, amelyet a kommunisták a szovjet propagandagépezet támogatásával mindenütt a saját céljaira használtak ki. S tegyük hozzá: ezen értelmiség gondolkodásában azóta is nélkülözhetetlen elem a „fasiszta veszélyre” való hivatkozás, teljesen függetlenül a konkrét körülményektől, vagyis attól, hogy történetileg létezik-e ilyen veszély vagy sem. Az antifasizmus túlélte a fasizmust...

E törekvés, vagyis a kommunizmusnak és az antifasizmusnak az összekapcsolása nemcsak a század szellemi légkörét mérgezte még tovább, hanem a Szovjetuniót az „antifasiszta hatalom” státuszához is hozzájuttatta. Viereck ezért fontosnak tartotta, hogy közelebbről is elemezze a nemzetiszocialista Németország és a bolsevik Szovjetunió jellegét – és egymáshoz való viszonyuk alakulását. Mi a különbség a két szörny, Hitler és Sztálin között? – tette fel a kérdést.¹³ Az előbbi, a háború és a fajúldozás nyílt dicsőítésével Viereck szerint *de facto* maga is elismerte, hogy szörny, míg az utóbbi a demokratikus idealizmus nyelvezetét használva a leghatározottabban tagadta ezt. Sztálin így sokkal több embert tudott félrevezetni, mint ha olyan nyíltsággal feltárta volna a szándékait, ahogyan azt Hitler tette a *Mein Kampf*-ban. A fasizmus és a kommunizmus egyélyegűségét bizonyítandó Viereck arra is utal, hogy egészen a Szovjetunió megtámadásáig Sztálin és Hitler a lehető legszorosabban együttműködött. Elvégre Sztálin ugyanabban látta a legfőbb ellenségét, mint Hitler: a polgári társadalomban, a polgári demokráciában. Ha korábban nem is, 1939 augusztusában, a lengyelek kárára kötött Molotov–Ribbentrop-paktum után az egész nyugati világnak rá kellett volna döbennie erre. A moszkvai vezetés akkor szakított az antifasizmussal, amikor arra a legnagyobb szükség lett volna! A „társutas” értelmiséget történelmi felelősség terheli azért, hogy a valósággal való szembenézés elmaradt. A két totalitárius hatalom cinkosságának az alapja a hasonlóságukban rejlett. Nem véletlen, emlékeztet Viereck, hogy a nürnbergi perben a náci vezetők egyértelműen megerősítették: Hitler csak egyetlen külföldi államférfit becsült, Sztálint – és ez a különös vonzalom kölcsönös volt. Sőt, a konzervatív gondolkodó még arra is utal, hogy a Weimari Köztársaságot sem egyedül Hitler döntötte meg – a kommunisták is rengeteget tettek az aláaknázásáért. Nem véletlen, hogy miután 1938 márciusában Hitler bevonult Bécsbe, azt az utasítást adta ki, hogy a kommunisták beléphetnek a náci pártba, de a liberálisok és konzervatívok nem kívánatosak...¹⁴

Anti-antikommunizmus

Ezzel együtt a fő problémát Viereck mégsem abban látta, hogy Amerikában magas lenne a kifejezetten kommunista értelmiségiek száma, hanem abban, hogy a „haladó” liberális értelmiségiek közül sokan a kommunisták szövetségeseivé váltak, mert vonzódtak a kommunizmus eszméi iránt. Miben állt ez a vonzerő? Molnár Tamás szavaival a kommunizmus tűnt „a legrövidebb útnak az utópiához”, s a liberális értelmiség nem volt képes ellenállni ennek a csábításnak.¹⁵ E csoport ellenállhatatlanul vonzódott a baloldali radikalizmushoz, akármilyen formában jelent is az meg. Ahogy Jean Sévillia írja *Az értelmiség terrorizmusa* című könyvében: 1945-ben azt hirdették, hogy a Szovjetunió maga a paradicsom, és Sztálint dicsőítették, a hatvanas években Fidel Castróért és Maóért lelkesedtek, 1975-ben Pol Pot kambodzsi hatalomátvételétől vannak elragadtatva – és a példákat lehetne folytatni.¹⁶ Viereck egyértelművé teszi: a „progresszív” értelmiség morális csődje semmiben sem nyilvánul meg markánsabban, mint a kommunizmussal kapcsolatos magatartásában. A „társutas” liberális értelmiség már a világháború előtt azt a benyomást akarta kelteni, hogy Sztálin minden ellensége Hitlernek segít, s 1945 után tudatosan törekedett arra, hogy monopolizálja az antifasizmust.

Az értelmiségiek szégyene és dicsősége című művében Viereck felettébb érzékletes portrét fest a korának kulturális közéletét uraló „haladó” értelmiségi típusáról. A mintát Sinclair Lewis híres regényének a főhőséről, Babbitról véve, két markáns karaktert rajzol fel: az idősebb Babbittét, aki provinciális szemléletű republikánus üzletember, s minden újat, mint „modern” eszmét helyből elutasít, s a fiáét, aki viszont minden „maradi” dolgot megvet, és büszkén vallja magát „progresszívnek”. Viereck szellemes megfogalmazásában „az idősebb Babbitt kigúnyolja a jó költészetet, a jó zenét és a jó festészetet, mert az modern, és ezért nehéz

megérteni. A fiatalabbik Babbitt viszont dicséri a rossz költészetet, a rossz zenét és a rossz festészetet, mert az modern és obskúrus.¹⁷ Ami közös bennük: mindketten feláldozzák a képzeletet és az eredetiséget a sztereotípiák oltárán, legyenek azok régiek vagy újak. Mivel a század közepén a fiatalabbik volt a domináns típus, hiszen ő testesítette meg a „haladó” intellektuelt, a hangsúly értelemszerűen az ő bemutatására került. Az alábbiakban csak néhány részletet emelünk ki a vele folytatott fiktív beszélgetésből.

Gaylord Babbitt magát az élet minden területén „avantgárd” gondolkodásának állította be. Olyannak, aki ugyan nem kommunista, de a kommunistákban „megtévedt” haladókat lát, ezért aztán nem is igazán neheztel rájuk. Annál inkább a konzervatívokra... De jellemezzük őt inkább a saját szavaival! A „Café Chic”-ben így vall saját értékrendjéről: „Ha választanom kell két politikai eszme között, mindig arra esik a választásom, amelyik Haladóbb. S ha egyenlő mértékben haladóak, és így nem tudok dönteni, elolvasom, mit mond erről a *Nation* és a *New Statesman*...”¹⁸ Politikai tekintetben önmagát „független liberálisként” határozza meg, s így felel a kommunistákhoz fűződő viszonyát firtató kérdésre: „Nem vagyok kommunista, határozottan nem, de antikommunista sem vagyok”. Az „antifasiszta, de nem antitotalitárius” képlet, amelyet igen érzékletesen tár elének Viereck, a „haladók” táborának azt a meggyőződését foglalja össze, miszerint nem lehet igazi antifasiszta és igazi demokrata az, aki ellensége a kommunistáknak és a Szovjetunióknak. Ez a fajta antifaszizmus a Nyugat polgári rendjében látta a fő ellenséget, és nem kívánt tudomást venni arról, hogy a legkövetkezetesebb antifasiszták az olyan antikommunista konzervatívok voltak, mint Churchill és de Gaulle.

De ha ön nem kommunista, miért ír alá minden pro-kommunista petíciót, és minden „békekiáltványt”? – fogalmazódik meg a következő kérdés. „G. B. egy kecses mozdulattal a kis zseb-periszkópjába nézett, hogy kiderítse, nem

áll-e mögöttünk az FBI. Azt találva, hogy minden rendben, feltárta Dosztojevszkijt idéző lelki konfliktusát...

Nem kellene ezt tennem... Minden egyes esetben megesküszök magamnak, hogy ez volt az utolsó alkalom, hogy elfogadom a politikai közeledésüket. De hiába. Egy gonosz eksztázis lesz rajtam úrrá, ahányszor csak egy újabb kommunista petíciót kapok, amelynek minden szava annyira progresszív. Remegni kezd a kezem, s minél gyakrabban olvasom el kedvenc kifejezéseiket – Közember, Kizsákmányolás, Dinamikus, Új és Életfontosságú –, annál inkább megrészegülök tőlük. Olyan, mint a kábítószer kívánása: egyszerűen alá kell írnom... És csodálatos érzés mindenütt nyomtatásban látni a nevemet... És az emberek azt mondják: nagyszerű ember ez a Gaylord Babbitt, mindig találkozunk a nevével, ha egy Jó Úgy szolgálatáról van szó.”¹⁹ A Viereck által roppant nagyra tartott Orwell sorai kívánkoznak ide kommentárként: „A baloldali gondolkodás jórészt olyan emberek játszadozása a tűzzel, akik még azt sem tudják, hogy a tűz forró”.²⁰

A „jövő történései” számára Viereck hozzáfűzi még: Gaylord Babbitt „nem-kommunista” meggyőződése azt jelentette a gyakorlatban, hogy a Kommunista Párt tagjaival ugyan nem érintkezett, de annál több időt töltött gazdag és divatos „társutas” értelmiségiekkel, akikkel együtt komoly pénzt fizetett azért, hogy meghallgasson és megtapsoljon „minden látogatóba érkező Fagyéjevet”. A szegényekre egy pennyt sem költött, viszont bőkezűen támogatta a Szovjet–amerikai Baráti Társaság bankettjeit... Tegyük hozzá, hiszen igencsak lényeges a morális megítélés szempontjából: a G. B. által reprezentált „társutas” értelmiség rendelkezett egy olyan kinccsel, amelyből a megszállt közép-európai országok értelmiségének nagyszámú tagjával kevesebb jutott: a szabad döntés lehetőségével.

Sokat elmond a „haladó” gondolkodásról a következő passzus is. A „vörös-üldözésre” („red-baiting”) irányuló kérdés kapcsán Gaylord Babbitt megjegyzi: „Még ha egy fickó nem is hozza szóba Oroszországot, abban a pillanatban, ha a

gazdaság helyett etikáról és hasonló dolgokról kezd beszélni, rögtön tudom, hogy potenciális vörösüldöző és háborús uszító. Az egyik dolog ugyanis maga után vonja a másikat – ez logikus. Ha a középkori moralizálás hangján szólal meg, azonnal eljut a szovjet kényszermunka-táborok emlegetéséig.”²¹

A világháborút követő évek egyik jelentős belpolitikai eseménye volt az Egyesült Államokban az ún. Hiss-ügy, amely erősen megosztotta az amerikai közvéleményt. 1948 nyarán egy volt kommunista, a korábbi eszméiből kiábrándult Whittaker Chambers tanúvallomásban vádolta meg a *Carnegie Alapítóány a Nemzetközi Békéért* elnökét, a liberális körökben népszerű és befolyásos Alger Hiss-t azzal, hogy „underground kommunista”, akivel a háború előtt együtt dolgozott.²² Sokatmondó Gaylord Babbittnek az ügygel kapcsolatos állásfoglalása. Szerinte nincs rosszabb ember annál, aki szembefordul a kommunizmussal, „s ha valakit zaklatni kell, akkor mi, liberálisok azt szeretnénk, hogy ne a vörösöket, hanem az exvörösöket zaklassák.”²³ Nem zárva ki teljesen annak a lehetőségét, hogy Hiss „egy csöppnyit” hazudott, „az a kötelességünk, hogy mélyen hallgassunk Hissről”. A liberális értelmiségnek inkább arra kell koncentrálnia az erőfeszítéseit, hogy freudi magyarázatot adjon W. Chambers viselkedésére. („Nincs biztosabb mód annál, hogy valakiből társadalmi leprás váljon, mint hogy Tiszteletreméltó Körökben egy jó szót szóljon egy olyan pária mellett, mint Chambers.”) Miért kell Freudhoz fordulni? „A modern emancipált ember” legfontosabb iránytűje az önérték, s ha valaki kockáztat egy jól fizetett állást, mint Chambers, pusztán azért hogy „egy olyan rothadt kapitalista csalást szolgáljon, mint az Egyesült Államok”, akkor annak csak patológikus okai lehetnek.²⁴ Becsület? Patriotizmus? Ez csak süket duma.

Ezt a mentalitást a legkevésbé sem zavarta, hogy a Szovjetunióban tízmilliókban volt mérhető a parancsuralmi rendszer áldozatainak száma. Arra a felvetésre, hogy a kommunizmus birodalmában tízmillió parasztot éhenhalás-

A BONCHIDAI KASTÉLY A PARK FELŐL 1945 ELŐTT

ra ítélték, Gaylord válasza az, hogy csak ötmillióan haltak éhen, és mit számít ötmillió ember, ha a Haladás ügyéről van szó? Az éhezés pedig nem is olyan szörnyű dolog, főként az olyan „ökörszerű lényeknek, mint a parasztok”. Három hét után megszokja a gyomor... Hol hasonlítható ez a szenvedés ahhoz, amit egy kifinomult New York-i értelmiségi át tud élni? A parasztok egyébként is reakciósak, olyan idejétmúlt dolgokban hisznek, mint az Isten és a család. Ha továbbra is „kulák makacssággal” ragaszkodnak elképzeléseikhez, nem marad más hátra, mint a „társadalmi mérnökösödés” (social engineering) személytelen gőzhengerével legyalulni őket...²⁵

Történelmi tény, hogy a kommunista eszmék nyugati értelmiségi támogatottságát egyáltalán nem gyengítette az, hogy ezek jegyében Európa keleti felében brutális zsarnokságok épültek ki. A nyugati baloldalnak erről a mentalitásáról érdemes idézni Furet lényegretörő megállapítását: „Párizsból, Rómából vagy Oxfordból nézve az ügy egyetemes érvénye független attól, hogy mi történik Varsóban, Prágában vagy Budapesten. Egyébként is, a nyugati értel-

miség azzal hízeleg magának, hogy neki, kiválasztottként, »univerzálisabb« történelem jut osztályrészül, mint amilyen a lengyeleké, a cseheké, vagy a magyaroké: így aztán, anélkül, hogy a tudatában volna, a kommunista absztrakcióba is beleviszi saját felsőbbrendűségi komplexusát.²⁶

Mi motiválja a „haladó” értelmiségieknek ezt a sajátos viselkedését? Az, amit leginkább „anti-antikommunizmusként” írhatunk le. Viereck egy igen lényeges szociálpszichológiai szempontot emel ki, nevezetesen a liberális értelmiségieknek a saját társadalmukkal szembeni ellenségességét. Illusztrációképp idézi, többek között, Henry Miller író, aki a következő sorokat vetette papírra: „Egész életemben az örültekkel és a bűnözőkkel éreztem rokonságot... A civilizáció rothadt dolog. Engedjük szabadon a primitívek ösztönös vitalitását!”²⁷ Sőt, e romantikus póz gyakran még radikálisabb formát is ölt Viereck szerint. Mennyire árulkodó, írja, a neves marxista drámaíró, Bertolt Brecht *Koldusoperájában* Jenny dala a burzsoá világot szétlövő kalózflotta érkezéséről...²⁸ Vajon elválasztható-e Jenny vérszomjas vágya attól, hogy a tehetséges író végül a „vasfüggönyön” túl, kedvelt kalózainak körében telepedett le, a kommunista Németországban, Kelet-Berlinben? A fasiszmus és a kommunizmus egyaránt épp az effajta pusztításra törekszik.

Azt láthatjuk tehát, hogy a konzervatív Vierecknél az értelmiséginek mint lázadónak a kedvező megítélése épp az ellentétére fordul. De tegyük hozzá, hogy e kérdésben jó néhányan gondolkodtak hozzá hasonlóan. Hannah Arendt is rámutatott: „Az elit és a csőcselék közötti időleges szövetség nagyrészt azon alapult, hogy az előbbi őszinte örömmel szemlélte, ahogyan az utóbbi elpusztítja a tiszteleltre méltó társadalmat.”²⁹ Furet a „legősibb” szenvedélyek közé sorolta a polgárság iránt érzett gyűlöletet, amelyben a fasiszták és a kommunisták egyaránt osztoznak.³⁰ A „rég” iránti gyűlölet egyszerűen vakká tett sok értelmiségit az új rend rossz oldalaival – a régiénél sokkal súlyosabb hibáival és vétkeivel – szemben.

Viereck hangsúlyozta: az amerikai liberális értelmiség is valami hasonló okból vonzódik a kommunista eszméhez, képviselőikben ugyanis a nyugati civilizáció potenciális lerombolóit látja. Joggal utal arra, hogy a kommunista eszmék felkarolása nem az amerikai belpolitikában, hanem mindenekelőtt a kultúrában okozta a legtöbb kárt. A „haladók” erejét jól mutatta, hogy Angus Cameron, a befolyásos kiadó és szerkesztő meg tudta akadályozni, hogy a *Little and Brown* kiadja Orwell remek antikommunista szatíráját, az *Állatfarmot*, miközben olyan szerzőket juttatott publicitáshoz, mint a Kommunista Párthoz csatlakozó Howard Fast, a *Spartacus* szerzője és Albert Kahn, aki több művében is kiállt a Szovjetunió mellett, még a moszkvai perek jogosságát is bizonygatta. A „haladóknak” sikerült elérniük, hogy „tizennyolc-húsz vezető kiadó” elutasítsa Orwell remekművének a megjelenését...³¹ Ennek a fényében aligha kell csodálkoznunk azon, hogy a neves brit filozófus, Bertrand Russell elismerte, több barátját veszítette el a szovjet terrorról mondott bírálatával, mint azzal, hogy pacifista magatartást tanúsított a világháborúban. A liberális értelmiség köreiben, fogalmazódik meg Viereck kemény konklúziója, kisebb kockázattal jár tehát az, ha nem azonosulunk a saját hazánkkal egy háborús szituációban, mint az, ha „egy bizonyos szentnek tekintett idegen országot kritizálunk a despotizmusáért”.³²

Viereck ezzel együtt igen élesen bírálta a McCarthy wisconsini szenátor által kezdeményezett harcias, sokak szemében már-már paranoiásnak tűnő kommunistaellenes kampányt, abból indulva ki, hogy egyetlen szélsőség ellen sem lehet egy másik szélsőség eszközeivel fellépni. McCarthy híveit „gondolatrendőröknek” minősítette, s tevékenységüket a konzervatív szabadságfogalommal összeegyeztethetetlennek találta. Olyannyira, hogy kifejtette: valaki nem lehet egyidejűleg antikommunista és gondolatrendőr, mert az antikommunizmus első számú követelménye a szabadgondolkodás jogának tisztelete... Ráadásul arról is meg volt

győződve, hogy az effajta „boszorkányüldözés” csak erősíti a kommunisták és szimpatizánsaik pozícióját. Bizonyítéképp hivatkozott egy FBI-ügynök vallomására is, miszerint a kommunisták titokban örültek annak, hogy a vehemens McCarthy *de facto* lejárhatja az antikommunizmus ügyét.³³

Az értelmiség mint arisztokrácia

A 20. században George Orwelltől Márai Sándorig sokan csalódtak az értelmiségben – és e sorba tartozik Peter Viereck is. A liberális értelmiségről mondott éles bírálatából azonban mégis súlyos hiba lenne arra következtetni, hogy ő valamilyen értelemgellenes álláspontot foglalt el. Erről szó sincs, sőt, épp az értelmiségnek tulajdonított kiemelkedő szerep miatt tartotta oly tragikusnak az értelmiség „árulását”. A 20. század történelme alaposan megtanította a Nyugatot arra, hogy komolyan vegye az eszmék szerepét, s ne csak a gazdasággal foglalkozzon – állapítja meg. Ebből pedig az ő olvasatában az is fakadt, hogy innentől fogva sokkal kevésbé lehet lebecsülni az értelmiség jelentőségét.³⁴ Mivel Viereck a materialista szemléletet minden vonatkozásában elvetette, számára evidencia volt, hogy a történelmet az eszmék, és nem a gazdasági folyamatok irányítják, e dimenzióban pedig szükségszerűen kulcsszerep jut az értelmiségnek. Ezért szögezi le: a 20. században beigazolódott, hogy tévedett a történész Bernard de Voto, amikor úgy vélte, téveszme az értelmiségiek részéről, hogy fontos társadalmi funkciójuk van. Erről a téveszméről kiderült ugyanis, hogy igaz! „Ma már nem az arisztokraták mindinkább anakronisztikus és szerepét veszítő osztálya, hanem az arisztokratikus szellem az értékes” – hangsúlyozza Viereck, hozzátéve, hogy az értelmiségnek kell e szellem letéteményesévé válnia.³⁵ Egyesek azt fogják mondani – írta *Az értelmiségiek szégyene és dicsősége* című munkájáról –, hogy az meg akarja fosztani az értelmi-

ségeket a „glóriájuktól”. Mi sem áll tőle távolabb! Ezt csak azok gondolják, akik nem ismerik fel, hogy a józan ész elleni lázadások a lincstörvényekhez és Dachauhoz vezetnek. „Legyünk ezért bizalmatlanok azokkal a vádakkal szemben, amelyeket válogatás nélkül zúdítanak az értelmiségiekre! Ennek az elfogadása az ész elleni amerikai lázadás lenne. Azoknak a totalitárius gondolkodású értelmiségieknek az átgondolt bírálata viszont, akik hűtlenül elutasítják civilizációs funkciójuk betöltését, nem a józan ész elleni lázadás. Ez a bírálat épp a józan ész helyreállítására irányul.”³⁶

Az értelmiségieknek tehát ki kell állniuk a nyugati civilizáció hagyományos értékei mellett, annál is inkább, mert „a pragmatizmus nem pragmatikus dolog”. Az *anything goes*, a „minden elmegy” relativizmusa sehová sem visz.³⁷ Bergen-Belsen és Katyn korszakában élünk, figyelmeztet Viereck, s ezért senki se jöjjön azzal, hogy az etika vagy az emberi méltóság fogalmai „szemantikailag kiüresedtek”.³⁸ A „Szentlélek elleni bűn” modern változata, ha az értelmiség nem tesz eleget hivatásának. S azon meggyőződése felől sem hagyott Viereck kétséget, hogy a liberalizmus elvei alapján már nem lehet új gondolatokat érvényesen megfogalmazni – ez a feladat a konzervatív értelmiségre vár...

Kitekintés

Mi sem bizonyítja jobban Viereck idestova fél évszázada készített elemzésének érvényességét, mint hogy a liberális értelmiség vonzódása a radikális baloldal eszméi iránt a kommunizmus világméretű bukása után is megmaradt. Jól tükrözi ezt az a heves vita, amelyet *A kommunizmus fekete könyve* világszerte kiváltott az ezredfordulón. Még a szerzők közül is többen bírálták a szerkesztő Stéphane Courtois-t azért, amiért abból indult ki, hogy az elkövetett bűnök a kommunizmus lényegéből fakadnak, vagyis amiért „a bűn dimenzióját a kom-

munista rendszer saját dimenziójának” tartja. Sokat elmond a liberális értelmiség attitűdjéről: annak a kötetnek az egyik szerzője (Jean-Louis Margolin), amely a kommunizmus áldozatainak a számát csaknem százmillió főre becsülte, azt állította a *Le Monde* hasábjain, hogy Courtois-nak nincs igaz a kommunizmus megítélésében, mert ez az eszme valójában az emberiség felszabadításának a tana akar lenni...³⁹ A kommunizmus megtagadása a balliberális értelmiségtől azt kívánna, hogy saját identitásának a gyökereit vágja el – e fájdalmas művelet elvégzése helyett az eszme látványos bukása után is annak értékeiről beszélnek.

Liberális berkekben tehát továbbra is az „anti-antikommunizmus” szemlélete uralkodik, azzal a sajátos érveléssel, hogy a kommunizmusról ugyan kiderült, hogy rossz, ám az antikommunizmus sem jó. Minden megváltozott ugyan, ám az antikommunizmus továbbra is szalonképtelen maradt e körök szemében. A balliberális értelmiségnek ezt a meggyőződését Ryszard Legutko lengyel filozófus találó módon azon felfogásként jellemezte, miszerint „óvakodni kell az antikommunizmustól, mert az majdnem kommunizmus”... Ez az attitűd magyarázza, hogy a kommunizmus egykori hívei közül sokan harcias kritikájukat az antikommunisták ellen irányították.

A kommunista rendszerrel együttműködni természetesen egyáltalán nem ugyanaz, mint a kommunista ideológiát képviselni, vagy vele együttműködni – az amerikai Viereck írásai elsősorban, s érthető módon, az utóbbival foglalkoznak. Kapcsolódási pontok azonban szép számmal találhatók a kettő között, hiszen az államszocializmus legitimálásában az oportunistizmus mellett a „rabul ejtett értelemnek” is megvolt a maga szerepe. S ennek kapcsán csak annyit jegyezzünk meg, hogy az „anti-antikommunizmus” jelensége markánsan érvényesül a posztkommunista Magyarországon is. Ezért maradt el a Kádár-rendszerben agyonhallgatott George Orwell reneszánsza is, ő ugyanis nem volt hajlandó kettős mércét alkalmazni a totalitarizmus változatainak az elutasításában, amint

arra az íróról készített kitűnő monográfiájában Körmendy Zsuzsanna rámutat.⁴⁰ A kommunizmus intellektuális feldolgozása hazánkban még mindig várat magára, s az átfogó elemzéssel még a konzervatív gondolkodás is adós...

EGEDY GERGELY

Jegyzetek

¹ Milosz, Czesław: *A rabul ejtett értelem*, Budapest, Európa Kiadó, 1992.

² Viereck konzervativizmusfelfogásának általános vonásaihoz ld. Egedy Gergely: *Konzervativizmus kontra konzervatívok? Viereck „új konzervativizmusa”*, *Századvég*, 2011/3, 107–125.

³ Ezt a vonzódást Viereck egészen Platónig vezeti vissza, ez az állítása azonban túlzó leegyszerűsítés, amely nem választható el attól a körülménytől sem, hogy a II. világháború után a nyugati filozófiában kiélezett formában került ismét előtérbe Platón és Arisztotelész szembeállítás. Az amerikai konzervatív gondolkodás olyan jelentős képviselői, mint Leo Strauss és Richard Weaver egyértelműen platonista álláspontot foglaltak el társadalomelméletükben.

⁴ Viereck, Peter: *Shame and Glory of the Intellectuals. Babbit Jr. Vs. the Rediscovery of Values*, New York, Capricorn Books, 1965, 110. (Originally published in 1953, by Beacon Press) Hasonlóan látta ezt a kommunista ideológia történetéről írott munkájában Furet is: „De ha összegyűjtjük mindazokat a híres európaiakat, akik a 20. század egyik vagy másik pillanatában kommunisták vagy kommunistabarátok, fasiszták vagy fasisztabarátok voltak, a gondolkodás, a tudomány és az irodalom Gothai almanachját kapjuk meg.” Furet, Francois: *Egy illúzió múltja. Esszé a 20. század kommunista ideológiájáról*, Budapest, Európa, 2000, 16.

⁵ Viereck: i. m. 109. („a gang of ruthless and bloody-minded professors”)

⁶ Aron, Raymond: *Az értelmiség ópiuma*, ford. Kovács Zsolt, Budapest, Akadémiai Kiadó 2006, 9.

⁷ Viereck: i. m. 79.

⁸ Molnár Tamás: *Az értelmiség alkonya*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996, 106.

⁹ Viereck: i. m. 113. („this nonspiritual church comes to him as a spiritual salvation”)

¹⁰ Viereck: i. m. 120.

¹¹ Viereck: *Conservatism*... 119.

¹² Borkenau, Franz: *The Totalitarian Enemy*, London, Faber and Faber, 1940)

¹³ Viereck: *Shame and Glory*... 51.

¹⁴ Viereck: i. m. 98.

¹⁵ Molnár: i. m. 134.

¹⁶ Sévillia, Jean: *Az értelmiség terrorizmusa*, Budapest, Kairosz, 2005, 5.

¹⁷ Viereck: i. m. 68.

¹⁸ Viereck: i. m. 20.

¹⁹ Viereck: i. m. 24–25. Hogy mi számított „jó ügynek”? A forradalom. „Mindig 100 százalékban a forradalmárok pártján állok – ez a liberális magatartás” – fejtette ki G. B..

²⁰ Orwell, George: *A cethal gyomrában*, in: *Az oroszlán és az egyszarvú*, II. köt. Budapest, Cartaphilus, 2000, 52.

²¹ Viereck: i. m. 26.

²² A történeti háttérhez a gazdag irodalomból a kitűnő konzervatív intézet kiadványát ajánljuk: Swan, Patrick (ed.): *Alger Hiss, Whittaker Chambers and the Schism in the American Soul*, Wilmington, InterCollegiate Studies Institute, ISI Books, 2003.

²³ Viereck: i. m. 27. („If there has to be any baiting, then what we liberals love is to bait not Reds, but ex-Reds”)

²⁴ Viereck: i. m. 28. („...„merely to serve a rotten capitalist fraud like the United States of America...”)

²⁵ Viereck: i. m. 29. A „haladó” értelmiségieknek ez az attitűdje egyáltalán nem újdonság. A nagy fabiánus drámaíró, G. B. Shaw már a harmincas évek elején lényegében helyeselte, hogy a „progresszió” érdekében a sztálini politika kiéhezheti a parasztokat és deportálja a kulákokat. Shaw úgy nyilatkozott Sztálinról, akit 1931-ben személyesen is felkeresett, hogy „jó fabiánus”, aki képes megvalósítani azt, amiben a brit Munkáspárt kudarcot vallott. A Webb házaspárnak a Szovjetunióról készített munkája pedig (*Soviet Communism. A New Civilization?* 1935) kristálytisztán tükrözi a baloldali-liberális értelmiségnek a kommunizmussal szemben tanúsított ájult csodálatát – és a tényekkel szembeni vakságát.

²⁶ Furet: i. m. 723.

²⁷ Viereck, Peter: *The Unadjusted Man*, New York: Capricorn Books, 1962 (Originally published in 1956 by Beacon Press), 107.

²⁸ „Áll a vérszínű gálya, s ötven ágyú a város falait lövi szét... És majd százán szállnak partra, ha fénylik a dél, és meg nem ússza akkor senki...” (Eörsi István fordítása).

²⁹ Arendt, Hannah: *A totalitarianizmus gyökerei*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1992, 414.

³⁰ Furet: i. m. 17, 35.

³¹ Viereck: *Shame and Glory...* 118. Az amerikai gondolkodó ennek kapcsán „pink terror”-ról, vagyis „rózsaszín terrorról” beszél.

³² Viereck: i. m. 120. („it was safer to attack your own free country in wartime than to criticize a certain sacred foreign country for its despotism”)

³³ Viereck: *The Unadjusted...*, 164. Jegyezzük meg, hogy a McCarthy elleni fellépés eltávolította Vierecket az amerikai jobboldal fősodrából. Az

utóbbi egy-két évtized kutatásai egyébként meggyőzően dokumentálták, hogy a szovjet titkosszolgálat valóban igen mélyen be tudott épülni a nyugati országok kulturális intézményeibe.

³⁴ Viereck: *Shame and Glory*... 13.

³⁵ Viereck: *Conseroatism*... 74. („Today what is precious is not the aristocratic class, increasingly anachronistic and functionless, but the aristocratic spirit.”)

³⁶ Viereck: *Shame and Glory*... 14.

³⁷ Az értelmiségi szerep konzervatív felfogásának több ponton is hasonló szellemiségű kidolgozását találjuk meg a jeles angol költő, S. T. Coleridge kevésbé ismert elméleti munkájában, amely *Az egyház és az állam alkotmányáról, mindkettő eszméje szerint* (*On the Constitution of the Church and State According to the Idea of Each*, 1829) címet kapta. Coleridge ebben lényegében a „szabadon lebegő” értelmiséggel szemben a nemzetébe és kultúrájába „beágyazott” értelmiség mellett áll ki. Részletesebben: Egedy: *Brit konzervatív gondolkodás és politika* (19–20. század), Századvég, 2005, 32–41.

³⁸ Viereck: i. m. 45.

³⁹ Sévillia: *Az értelmiség*... 216–219.

⁴⁰ Körmendy Zsuzsanna: *Hódolat George Orwellnek*, Budapest, XX. Század Intézet, 2003, 165.

LEGENDA BÁNFFY MIKLÓS PALETTÁJÁRÓL

Sokan megkérdezték, miért és hogyan is rendeztem meg a gr. Bánffy Miklós Vándorkiállítás¹, az éppen aktuális lelkiállapotomtól függően többé vagy kevésbé racionálisan magyaráztam el, hogy mi és hogyan is történt. Aztán egy idő után már önmagamot is megkérdeztem, hogy mi is történt valójában?

A kiállítás járja a maga útját, miközben azon gondolkodom, hogy eléggé érdekes-e és valóban azt adta-e vissza, amit szerettem volna. Legutóbb ez az érzésem akkor támadt, amikor, illusztris vendégeket kalauzoltam a szegedi Fekete Házban Peter Vergo professzor, angol kurátor², és Rockenbauer Zoltán, Kemény Gyula restaurátor személyében, és a szakmában csak „*paint-hunter*”-ként ismert Barki Gergelyt³, aki megkérdezte, *no és hány eredeti tárgy lesz a kiállításon látható?* Nagyot nyeltem, majd bevallottam, hogy két Bánffyt ábrázoló műtárgyon⁴ kívül, egyetlen kard, mint a kiállítás visszafordított hozadéka a tárgyi emlék. Egy olyan darab, amelyet Bánffy hajdani inasának unokája⁵ bocsátott a rendelkezésünkre.

Szégyelltem magam. Pillanatnyilag ennyi van, „*csak ennyi*”, így Barki után szabadon ez egy, bár olykor színes, de mégis alapvetően egy fekete-fehér lenyomatkiállítás, ahol nekünk még csak egy része van meg még azokból az árnyképekből is, amelyekre rányomhatnánk a „*wanted*” feliratot.

A legelső vízióm, ami a kiállítás forgatókönyvének írásakor támadt, az általam Bánffy kontextusában nem nagyon kedvelt, de mégis, bizonyos elemeiben elengedhetetlenül fontos Illés Endre-visszaemlékezésből – ahogy találóan nevezi „*esszé-krétarajzából*” eredt –, amikor leírja, hogy Bánffy Reviczky utcai palotájába lépve, ez a látvány tárul elé:

„El kell végre mondanom, hogy mi tetszik zsúfolt dolgozószobájában: négy íróasztala van. Kettő az ablak mellett, a másik kettő a szoba közepén áll.

Az egyik íróasztal majdnem üres. Csak vázák állnak rajta, s ezekben az olcsó, mázas parasztkancsóban száz, kétszáz, ötszáz kis nyestecset, tushoz és akvarellhez. Itt rajzol és festeget. Javíthatatlanul rajzolni szeret legjobban.

A másik ablaknál álló asztal roskadozik a felbontatlan levelektől, könyvcsomagoktól, számláktól. Dombok és felhőkarcolók váltják itt egymást. Marcinak, az inasnak nyilván tilos ehhez az asztalhoz nyúlni. De – úgy látszik – a tilalmat Bánffy önmagára is vonatkoztatja: ő sem nyúl itt semmihez. Cséry-szeméttel.

A harmadik a szoba közepén áll. Ez viszont teljesen üres. Sima, egyszerű asztallap. Megkérdeztem, hogy ezt az asztalt mire használja.

– Itt írok – felelte.

A negyediken különböző holmik tartózkodnak, átmenetileg. Láttam itt hasára fektetett nyitott könyvet. Felbontott zserbósdobozt. Teáscsészét, benne kihűlt, megzavarosodott tea. A kalapját is erre az asztalra dobja néha.

A szoba különben olyan, mint egy régiségkereskedés. A falakon családi képek, régi metszetek, fegyverek, kardok, Velencéből, Nápolyból, Rotterdamból, Párizsból, a Skandináv-félszigetről és a Balkánról hozott különböző ízléstelen, titokzatos és néha ízléses holmik, porcelánok, érmek, bronzhajócskák, pipakupakok, miniatúr török, színes kavicok, stoppolófák és hasonlók. A por és Marci változó szerencsével küzdenek egymással.

A szoba középpontja pedig Bánffy: kék síruhában, melynek villámzárjai nyitva tátognak, gyönyörű, puha, magas, sárga csizmában (ezeket valamelyik erdélyi fejedelemtől örökölhette), két napos szakállal.”⁶

A polihisztorok munkabíró képessége és zsenialitása óriási rejtély volt mindig számomra. Ez az apró, ámbr nem elhanyagolható mozzanat, azonban valamiféle kulcsot adott a történet számára.

Az ideális, sem térbeli, sem anyagi korlátokat nem támasztó kiállítás esetében az első dolgom az lett volna, hogy a négy asztalt, a hozzá tartozó személyes tárgyak tömkelegével a kiállítótér sarkaiban felállítsam, de ki tudja, hol vannak ezek az asztallapok, hol lehetnek ezek a rajztáblák? Ki tudja, hova kallódhatott a történelem viharaiban a számomra legérdekesebb tárgy, amely fizikailag festékek keverésének „boszorkánykonyhája”⁷, de ami számomra ennél sokkal többet jelent, Bánffy Miklós festői lelkének megtestesülése: a paletta.

Ismerve Bánffy Miklós tragikus sorsát, nem lepődünk meg azon sem, hogy ez a paletta ugyanúgy került ebek harmincadjára, akár a Revicky utcai palota ingóságai⁸, és a bonchidai kastély belső tartalma, valamint a 17 teherautónyi rakomány, amellyel a kastély felégetése során az SS-hadsereg útnak indult⁹.

Barki Gergely szóhasználatát és módszerét kölcsönözve, számomra a leginkább „wanted” tárgy a paletta lenne.

De tárgy és remény híján inkább a fantáziámra hagyatkozva, a töredékeiben is impozáns életműből igyekszem visszakövetkeztetni azokra a színekre, amelyek Bánffy képzeletbeli festői és írói palettáján egyaránt jelen voltak.

A színek felidézésével az a nagy dilemma is oldódni látszik, hogy hogyan lehet egy olyan művész képzőművészeti világát bemutatni, akinek csupán fragmentumok maradtak fenn életművéből. Ennek a fragmentáltságnak nem csupán az életmű pusztulása, a sok hányatottság, az esetleges lapangás az oka, hanem az is, hogy egy rejtőzködő alkattal van dolgunk. Rejtőzködik érthető módon intendánsi korszakában: számos munkáját nem szignózza, vagy alkotótársaival közösen hozzák nyilvánosságra. Ben Myll álnéven rejtőzködik külügyminisztersége idején, politikusportréi bemutatásakor. Ugyan nem rejti el, hogy 1934–35-ben *Az ember tragédiájának*

jelmezeit tervezi, de rendezői munkássága miatt e felett a tény felett a teljes figyelem észrevétlenül átsiklik.

Hogyan is jellemzik, és hogyan is képzelhető el ez a rejtőzködés?

„Az első világháború előtti években igazán kifejező, a darab hangulatát, a rendezői koncepciót megvalósító színpadképeket Hevesi csak Bánffy Miklóssal és Kéméndy Jenővel az Operaház színpadán tudott megvalósítani. A magyar színpadművészet történetének ebben a nagy triászában Hevesi Sándor volt a merész színházi reformer, Bánffy Miklós a modern képzőművész és Kéméndy Jenő a briliáns kivitelező... Nehezen választható szét a három alkotó tevékenysége. A színházi előzetesek mindig jelezték, hogy ki készítette a színpadképet, a színlapokon azonban nem mindig írták ki a tervezők nevét. ... Bánffy Miklós egyszer sem íratta ki a nevét, az viszont előfordult, hogy bizonyíthatóan az ő műveit is Kéméndynek tulajdonították. Ez minden bizonnyal Bánffy akarata szerint történt. A különböző színházi előzetes cikkekben, kritikákban viszont szó esik Bánffyról is... a Magyar Iparművészetben ...névvel szerepelnek tervei, melyek magas színvonalú rajztudásról és művészi invencióról tanúskodnak...¹⁰

Az opera-jelmeztervek színvilága avagy az éj kékjei

Intendánsi tevékenységének egyik legmarkánsabb és azonnal érzékelhető hozadéka volt a Mozart-ciklus műsorra tűzése. 1913-ban három opera: *A varázsfuvola*, a *Szöktetés a szerájból*, az *Ámor játékai* is színre kerülnek. Mindhárom előadás látványvilága Bánffy Miklós munkásságához kötődik. De a három előadásból a legnagyobb visszhangot a *Varázsfuvola* keltette, így nem véletlen, hogy a kiállítás egyik központi eleme, a jelmezrekonstrukció éppen ebből a darabból került ki.

Az *Éj királynője* jelmeze, a kék és az éjfékete kombinációjának e harmonikus egyvelege, amelyet az arany és ezüst

ellenpontoz. Ennek a világnak a kialakulása nagy visszhangot váltott ki a korabeli kritikában, ugyanis az addig megszokott világgal ellentétesen Bánffy egy rokokó mesei világot rajzol, amely közel áll Mozart zenéjéhez.

A jelmezvilág újszerűségéről, és a divatos korfelfogás felrúgásáról, és a legkorszerűbb francia tendenciák megjelenéséről tanúskodik, a szellemi alakotótárs Hevesi Sándor értő¹¹ elemzése.

„Gróf Bánffy Miklós az operai rendezés elevenére tapintott, amikor elhatározta, hogy Mozartot fogja adni, de azzal a belső korhűséggel, amely a legenergikusabb protestálás minden meiningenizmus ellen. (...) A prirapium, amely a Mozart-operák berendezésében érvényesült – triviálisan kifejezve úgy szólt, hogy Mozartot »rokokó«-ban kell adni. Bánffy grófnak ez a szándéka már a première előtt valószínű viharokat keltett – kivált a kávéházakban, a hírlapi bölcsek között. (...) Mozart muzsikája azonban parancsoló erejű és nem tűri meg a rendezői erőszakot, tehát elsősorban nem tűri meg azt, hogy egyiptomi keretbe szorítsák, amikor rája nézve Egyiptom csak szimbólum volt, meseország. (...) A *Varázsfuvola* egy tarka rokokó-mese, szabadkőműves tendenciákkal és szimbólumokkal, a 18. századbeli olasz komédia tipikus alakjaival, s Bánffy gróf tervei, díszletei és kosztümjei ezt a világot elevenítették meg az Operaház színpadán. (...) Több mint bizonyos (különben láttuk is sokszor), hogy például az Éj királynőjének három udvarhölgyéről, ha azok 4000 éves egyiptomi jelmezben jönnek ki a színpadra, senki emberfia nem tudja, nem látja, hogy: udvarhölgyek, ennél fogva a tercettjüket sem érti meg senki. A rokokó mise en scène itt is teljes világosságot teremt, ami minden színelőadásnak elengedhetetlen kelléke. (...) A *Varázsfuvolára* nézve nincsen ilyen köztudat, ellenben van egy félszázados, ferde tradíció, amelyet egyszerűen átugrottunk, hogy vizsgáztérhessünk az igazi, az eredeti, a helyes tradícióhoz. Az Operaház különben sem áll egyedül ilyen irányú reformjai-

val. Az új Mozart-előadásokkal egyidejűleg a párisi Théâtre des Arts próbálkozik hasonló irányban, a 17. és 18. század-beli operák stílusos fölelevenítésével.”

A rokokó abroncsos viselet a régens kor divatját idézi. A korszak ízlésén tükröződik néhány keleti hatás, különösen a röpködő selyemkelme lesz nagyon népszerűvé, amely lágyan követi a test formáját. A jellegzetes női sziluett „A” vonalú. A kor divatja szerint az Éj királynőjének a hajviselete is magasan a fejtetőre fésült konty, nyakában pedig nem ékszer, hanem szalagcsokor van. A mélyen dekoltált ruhaderek csúcsosan hajlik rá a szoknyára.

A kupolaformájú abroncsszoknya elől-hátul kissé lapított, végeredményben ellipszis alakú. A dúsan redőzött felsőszoknya alapvetően elüt az alatta levő alsószoknyától. Esetünkben a felsőszoknya ébenfekete bársonya, amely mind anyagában, mind színében elüt az alsószoknya ultramarinkék selyemsantungjától.

De a felsőruhának is két rétegét láthatjuk, az alsó réteg bíboros árnyalatú-padlizsánlila, megegyezik a ruhaderek betétjének alapjával, a felső az ébenfekete, ezt követi a lila és az ultramarinkék, mely rétegek úgy olvadnak össze, és az egyes fokozatosan világosodó árnyalatok révén olyan szín-harmóniát és elrendezést mutatnak, akár a virágszirmok.

Ébenfekete

A jelmez domináns színe, tudományos meghatározás szerint: „a semleges nehéz színekhez tartozik. Sokan nem is tartják színnek, ám a modern színtudomány szerint érzékelésénél ugyanazok a folyamatok játszódnak le, mint más tarka színek érzékelésénél csupán a végső inger eltérő hatású. Feketét kapunk akkor is, ha zöldeskéket és bíborból keletkezett ultramarinkéket keverünk össze, mert ezek egymás színét elnyelik és nincs, ami visszaverődjék... Önmagában nagyon szomorú

az, éj színe... Európában általában a gyász színe, mert mélyen ható nyomasztó komor, lenyűgöző, megfélemlítő vagy esetleg ünnepélyes hatást vált ki”¹² – állapítja meg a szakember. Mintegy Bánffy páratlan színkezelését többszörösen is igazolja.

Ugyancsak a legkorszerűbb mérésekkel igazolható, hogy az általa ebben ezen a jelmezen használt színnek a reflexiója, még a fekete vízfesték esetében p egyenlő 0,04, míg már a megvalósult jelmezen a legnagyobb valószínűség szerint használt selyembársony esetében p egyenlő 0,002, tehát a fény elnyelésének hatása hatványozottan érvényesül, mely szín, de gyakorlatilag ebben az esetben úgy funkcionál, mint a lila legmélyebb árnyalata.

A jelmez másik rendkívül jelentős, bár felületének nagyságában nem annyira nagy, mégis a fekete plaszticitását megadó színe az ultramarinkék.

„Koncentrikus elgondolkozató, a földöntúli nyugalom színe, a végtelenbe hív. Hegel szerint a kéknél a fő elem a sötétség. Akkor tűnik kéknek, ha világosabb, de nem teljesen átetsző közegen hatol át... A kék ősi alapszín hideg távolodást fejez ki, elérhetetlen hűvössége miatt mindenkit megnyugtat, a víz hűvösségére emlékeztet – belső nyugalmat áraszt, békítő és lágyítja a teret, valamint tágítja azt... A kék mindig passzív, ha materiális térből nézve vizsgáljuk. Maga felé vonz és invertáló jellegű... a titokzatosság, a hatalom, a megfoghatatlan és mégis jelenlevő, a végtelenség, a halhatatlanság szimbóluma.”¹³

Ez a szín jelenik meg a ruhaderék felső harmadában mintegy lezáró félkörrel ellenpontozva a derék alsó csúcsos vonalát, és megismételve a felsőszoknya fodrozódása nyomán megjelenő bélés elemeket, amelyek játékos könnyedséget visznek a nehéz szoknya komor ünnepélyességébe.

Ugyanez az ultramarinkék szín ismétlődik meg a túllátáson, bár pontosan ugyanaz a szín, a túll anyag szerkezete miatt az árnyalat azonossága esetében is mind az intenzitása, mind a telítettsége révén jóval világosabb valór értékű. Ezek

BETHLEN ISTVÁN PORTRÉJA
1920-as évek, szénrajz

a fátyol redőzöttsége függvényében mind a paláston, mind a karon, mind a fejdíszben megjelenő fátyolborítás esetében egy kitűnő átmenetet képeznek a ragyogó fej- és nyakdísz, valamint az arc és kar meleg testszín árnyalataihoz képest.

A padlizsánlila

Ez esetben a szín, amely átmenet a fekete és az ultramarin-kék között. Az ultramarinhoz bíbornak vagy a vörösnek hozzáadásával jön létre. Bánffy kitűnő színérzéke révén az *Éj királynője* jelmeze hideg színeinek a sötétség minőségének megteremtésének harmadik pillére.

„A lila a világ szinte valószínűtlen hangulatát tolmácsolja. Hideg gyászosan ünnepélyes ... a sárga komplementer kontrasztja... A lila a titokzatosság színe, kontrasztoktól függően hol boldogít, hol fenyeget... ha a sötét jámborságot, a fény és világosságértelem hatja át, akkor finom és szeretetre méltó színárnyalatok keletkeznek. Sötétség, halál és fenség van a lilában, magány és odaadás a kékeslilában... A lilát úgy értelmezhetjük, mint az alaperő feszültségét, vagy mint feszültséget az erőalapnak – vagy mint a tarkaság feszültségének színét...”¹⁴

A padlizsánlila három helyen jelenik meg a jelmezen. A bőven redőzött felsőszoknya alatti szoknya alapszíne végigvonulva a ruha legalsó harmadán, mint az ébenfekete egy világosabb árnyalata, ugyancsak megjelenik, a ruhaderék egyik leglátványosabb elemeként a betét alapjául szolgál, és nagyon fontos elem, hogy az *Éj királynője* mintegy a jelmez betetőzéseként, a szoknya színénél egy árnyalattal világosabb lila selyemharisnyát visel.

A három ritmikusan megjelenő elem harmonikus lüktetést hoz létre a ruha kifinomult színvilágában.

Jegyzetek

¹ Bánffy Miklós Vándorkiállítás, Országos Színháztörténeti Múzeum. Bp., 2010. november – 2011. január; 2011. február–március: Kolozsvár, Györkös Mányi Emlékház; Reményik Sándor Lutheránus Galéria; június–szeptember: Szeged, Fekete Ház; 2011. december 19. – 2012. március: Külügyminisztérium Aulája.

² Művészettörténész, a Royal Academy munkatársa. A 2014-es, londoni Osztrák–Magyar Monarchia kiállításához gyűjti az anyagot, így került látóterébe a kiállítás.

³ Művészettörténész, a budapesti Szépművészeti Múzeum *Nyolcak* kiállításában elhelyezte a „wanted” feliratot számos lappangó munka fekete-fehér reprodúrához, és többek közt ezzel az eljárással jutott számos eredeti festmény nyomára.

⁴ Stróbl Alajos készítette bronz mellszobor, a Bartha–Stróbl házaspár magántulajdona, és Glattner Gyula *Bánffy* egész alakos festménye a MNM Történelmi Arcképcsarnokában levő Bánffy-családi letétéből.

⁵ Székely Dávid nagyapja, Székely Márton Bánffy belső inasa a jurátuskardját Bánffy Miklóstól kitűnő szolgálataiért kapta, a kiállítás megtekintése után döntött úgy, hogy a vándorkiállítás további állomásaira rendelkezésünkre bocsátja az általa felújított értékes fegyvert.

⁶ Illés Endre: *A dilettante*. In *Bánffy Miklós emlékezete. A nagyúr*. Szerk. Sas Péter. Bp., Nap Kiadó, 2008. 156–157. o.

⁷ Bánffy Miklós: *Emlékeimből, Huszonöt év*. Kolozsvár, Polis Kiadó. 2000. 33. o.

⁸ Bánffy Miklós: *Emlékeimből, Huszonöt év*. Kolozsvár, Polis Kiadó. 2000. 27. o.

⁹ Jegyzőkönyvrészlet. Ráday Levéltár. Közzéteszi Marosi Ildikó: *Kis-Bánffy könyve/A bonchidai Prospero*. Csíkszereda, Pallas Akadémia Kiadó, 1997. 19. o.

¹⁰ F. Dózsa Katalin: *Bánffy Miklós gróf, a színházi látványtervező*. Budapest, 1996. 26. sz. 341. o.

¹¹ Hevesi Sándor: *Mozart és Beethoven az Operaházban. Magyar Iparművészet*, 1913. 4. sz. 151–152. o.

¹² Nagy József: *A színek harmadik világa*. Pozsony, Median Kiadó, 2010. 40. o.

¹³ Uo. 34–35. o.

¹⁴ In: Nagy József i. m.

„A TÖRTÉNELEM CSAPDÁI. A ROMÁN ÉRTELMIÉGI ELIT 1930 ÉS 1950 KÖZÖTT”

Az értelmiség divatban van. Egy pillantás az internetre, és látható: Franciaországban a 90-es években jelentek meg a nagy monográfiák, és néhány éve pedig megszületett az *Értelmiségiek lexikona*, az ezredforduló után azonban megindult az angol és amerikai könyvek özöne is. Nálunk Paul Johnson a menő, a mű a jobboldal gondos kíméletével a baloldaliakat készíti ki Tolsztojtól Chomskyig, aki azért klasszikus érvennyel hangsúlyozza, hogy az értelmiségiek „valamiféle laikus papságot” alkotnak, feladatuk: „a társadalom doktrinális igazságainak a hirdetése”, és ezért „a népességnek az értelmiségiek ellen kell lennie, és azt gondolom, ez egészséges reakció”. Alighanem ennek a reakciónak a jegyében született Lucian Boia legújabb könyve. A műfaj és a téma remeke. Mélyen rokonszenves gesztus, hogy olvasóit (és magát is) megkíméli a fogalmi tornától. Nem határozza meg az értelmiség fogalmát, mibenlétét, megteszi ezt az a 120 akadémikus, újságíró, egyetemi tanár és szépíró, akinek 1930-tól 1950-ig tetteiből és szavaiból idéz meg egyet s mást, miközben húsz év alatt 7 rezsimváltozást csináltak végig, és belesétáltak – hogy a címet idézzük – a történelem csapdáiba, vagy beleestek azokba, vagy belelőkték őket. Ép bőrrel vagy lélekkel nem lehetett megúszni. Bár H. White *Metahistory*jába mindig belealudtam, soha nem éreztem úgy a mű tézisének igazát, mint Boiát olvasva: egy történetet többféle műfajban vagy beszédmódban lehet megírni, metaforákkal, metonímiákkal és így tovább... A román történetíró iróniája rendhagyó, komédia és tragédia egyazon elbe-

szélésbe, olykor mondatba sűrítve. Gyilkos és mégsem sértő megjegyzésekkel, aki pedig megsértődik, magára vessen. Lássuk például Károly király megjelenítését. Boia helyett alighanem mindenki megragadta volna az alkalmat, hogy elcsámcsogjon az uralkodó magánéletének priapizmusa által uralt mozzanatain, de ilyesmiről szót sem ejt a szerző. Hanem a kulturális élet bőkezű mecénását állítja elénk, azt, aki az öreg akadémikusok konzervativizmusával szemben a fiatalok mellé állt, azok mellé, akiket Iorga – az uralkodó egykori történelemtanára és a nemzeti történész – erkölcstelennek, pornográfának stb. bélyegzett meg, ráadásul tette ezt Lucian Blaga akadémikusi székfoglalója alkalmával. Azért persze Károly sem ússza meg könnyen, mert ugyan egyes tanúságok szerint sokat olvasott, bő lére eresztett naplójában olvasmányairól egy szót sem ejt, annál többet, hogy esténként milyen filmet vagy filmeket látott. Az írók – a legjobbak, akik aztán a kommunizmus harcosai is lettek – nem győzték magasztalni, mi pedig azokat olvasva nem győzünk mosolyogni. De van, amit csak vájt fülűek és kelő szagmemóriával rendelkezők értenek, például azt, hogy miközben az akadémikusok annak rendje és módja szerint asszisztáltak a királyi diktatúrához, akkor az annak ügyében tartott nyilvános népszavazáskor Radu R. Rosetti bátran nemet mondott. (Nem sokan voltak a milliókból, és már az is bátor tettnek számított, ha valaki nem ment el a szavazásra.) Kiáltó ellentétben áll ez a bátor gesztus Rosetti gúnynevével: Closetti. A kiváló tábornok és hadtörténész, mint az Akadémiai Könyvtár igazgatója rendszeresen ellenőrizte a mellékhelyiségeket, és ennek a jelentőségét csak az érti meg, aki a könyvtár átépítése előtt némi harci tapasztalatokat szerzett. (Mert amíg a hajdani moszkvai Lenin Könyvtár klotyójában valami szinte átláthatatlan füst ellensúlyozta az illatokat, miközben a raszkolnyikovi figurák egyben a kulturális ellenállás szimbólumaiként sejlettek fel, Bukarestben csak a fájdalmas beletörődés látszott az arcokon.) Boia leg-

alább ennyivel megtorolta az olvasók megpróbáltatásait, akkor nem is találkoztam vele a könyvtárban, újabban annál többet, egy éve is, amikor ezt a könyvét írta.

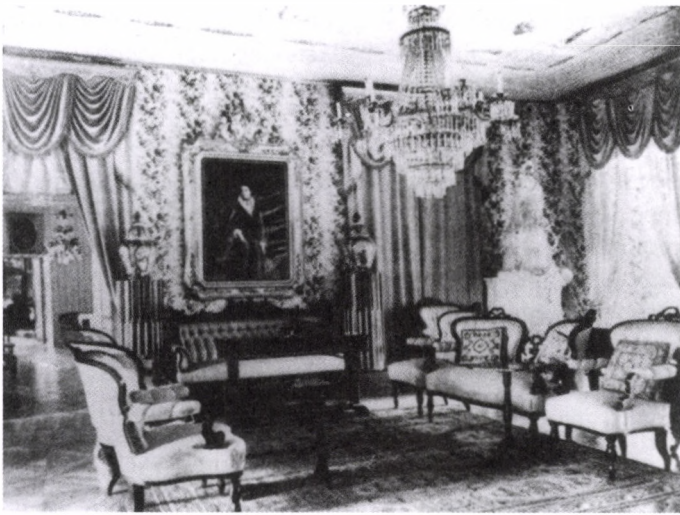
Károly megidézésével megtörtem az előadás rendjét, de hát 1930 azért is jó kronológiai cezúra, mert a király trónra lépésével valami nagy új korszaknak az ígérete köszöntött be, rövid időre. Aztán a pártok elhasználódtak, a radikális szélsőjobb, a légionárius mozgalom komoly politikai erővé vált, mire a király pedig bevezette a maga diktatúráját, ez 1940 szeptemberének elején – Besszarábia és Észak-Erdély átadása után összeomlott. Antonescu és a légió vette át a hatalmat, 1940 januárjától 1944. augusztus 23-ig. Ezen a napon Mihály király – aki még 1940 szeptemberében lépett apja örökébe – elfogatta „a vezetőt”, Románia pedig Hitler ellen fordult. (A fordulatot a szovjetek sem vették jó néven, mert győztes felszabadítóként akartak bevonulni Bukarestbe.) Aztán jött a sorvadásra ítélt átmeneti demokrácia három éve. 1947 decemberében Mihály királyt lemondatták, és kikiáltották a népköztársaságot. Beköszöntött a kommunizmus, annak proletárdiktatúrájának nevezett szakasza. 1950-re pedig a kommunista diktatúra stabilizálódott, már csak a belső hatalmi harcok folytatása volt hátra...

Lucian Boia először értelmiségi csoportosulások kollektív portréját vázolja fel. A „fiatalok offenzívájával” kezdi, azokéval, akiket a harmincéves irodalmár George Călinescu 1929-ben egyszerűen taknyosoknak nevezett, akik viszont a harmincéveseket már vén hülyéknek tartották. A lelkükből és nevükben szóló Cioran jó hatvan év távlatából úgy látta, hogy sehol sem volt olyan heves a nemzedéki harc, mint hajdan Romániában. Kommunista és fasiszta fiatalok egy ideig egészen jól megvoltak, hittek az eszmecserék lehetőségében, amíg 1934-re a frontok meg nem merevedtek. Volt, aki a falut magasztalta, más pedig kárhoztatta. Érdekes, hogy azok, akik a legnacionalistábbak és a legkozmpolitikábbak voltak – mint Mircea Eliade és Cioran – azok, akik

révén „Románia – végre – belépett be a nemzetközi kórusba”. Ugyanakkor a negyvenes éveit taposó egyetemi tanár, Nae Ionescu (filozófus, újságíró) volt az, aki – egy-két kivétellel – valósággal elbűvölte a lázadó fiatalokat. Ma is folyik a vita életműve jelentőségéről. Boia szerint „életmű nélküli filozófus”, kurzusai „haloványak”, cikkeit is Mircea Eliade foglalta kötetbe. Egyetemi előadásaival viszont felszabadító hatást fejtett ki, mint Boia egyik hívének naplójából idézi, mit jelentett egy-egy Nae-előadás: „Kigúnyolja a rendszereket és a filozófiákat. A konkrét filozófiája. Mindenki vele kezd filozofálni. Lehetséges a közösség, az együttműködés nem. [...] a léttel, magunkkal számolunk le. [...] Nincsenek megoldások. A filozófia nem szolgál semmire, nem halad és nem segít. Mi, magunkban, alkotási folyamat. A tudós filozófus – más sajtját áruló vegyeskereskedő. [...] Az embernek magából kell kiindulnia, és nem a másikból.” Minek is lett volna szüksége „a Professzor”-nak életműre? – kérdi Boia. Az ő szerepe az volt, hogy kinyissa „a tilos ajtókat”. Amit viszont meg lehetett volna írni, az a Professzor politikai játszmája volt, az, hogy miután meghasonlott a királlyal és a légionárius mozgalom ideológusa lett, amiért többször is internálták, végül is ajánlkozott, hogy az uralkodót és a mozgalmat összehozza egymással, csakhogy a király nem vette komolyan, bár ő komolyan vette saját magát, feltehetően a németek is, mert professzori átlagot meghaladó luxusban élt, amíg váratlanul meg nem halt, a legionárius hagyomány szerint megmérgezték. Az értelmiségi félrecsúszás klasszikus példája lehetne Nae Ionescu, aki a maga módján zsenitréner volt. Viszont ha ilyen részletekbe belemegy a szerző, akkor a könyv példamutató ökonómiája sérül. És ki tudja, mikorra készül el, hiszen a román történeti pletyka-gráfia kimeríthetetlen...

A Nacionalisták és demokraták, zsidók és antiszemiták című fejezet a mentalitástörténet és a köztörténet ötvözésének remeke. Könnyed, szenttelen tényközlések és kemény

ítéletek váltják egymást. „A demokrácia és a nacionalizmus körül forogtak a 30-as évek román politikai vitái. Nem nagyon tudtak összhangba kerülni. Egyesek számára Románia nem volt elég demokratikus, mások számára nem volt elég román. Mindenkinek igaza volt: a demokratikus filozófia szempontjából vagy a nemzeti államéból.” Eddig úgy tűnik, mintha Boia nagyon messziről mutatná be a történeti tájat, de már a következő mondat határozott állásfoglalás: „A kommunista rendszer az oka, hogy – kontraszthatásként – a két világháború közötti Románia demokratikusabbnak tűnik, mint valójában volt.” A városi lakosság az össznépeségnek csak 20%-át tette ki, a munkásság csekély száma miatt a baloldal is gyenge volt. 1930-ban a kommunista pártnak 27% magyar, 23% román, 18% – idézi a szerző Liviu Rotman monográfiájának becslését, de jó lett volna jegyzetben megtudakolni, hogy a hiányzó 32% mi volt. Viszont a kérdés „érzékeny”, újabb és veszélyesebb labirintus bejárata. Boia így vágja el a gordiuszi csomót, vagy azt, amit sokan annak tartanak: „Egy román demokrata nehezen találta volna meg a helyét egy ilyen »tarka« demokratikus irányzatban.” Ő, a szerző nem is akarja megoldani a nacionalizmus problémáját. A „politikailag korrekt” álláspontnak ad hangot: „Ma a demokrácia a jó, a nacionalizmus rossz.” A román nacionalizmusnak mély történeti gyökerei vannak. Románia magát nemzetinek deklarálta, de nem volt az, mint ahogy multinacionális sem, a kettő között állt félúton – hangsúlyozza Boia. A fiatal nacionalisták valamiféle pszichózisban a román demográfiai dinamikát a valóságosnál kedvezőtlenebbnek tartották. Eliade siránkozott is a kisebbségek térhódítása miatt. „De nem az a lényeges, hogy igaza volt-e neki, vagy sem, hanem a tény, hogy azt elhitte.” A zsidók bűne pedig az volt, hogy míg a többiek a maguk külön életét élték, ők el akartak románosodni, vagy kettős identitást alakítottak ki, és így „a civitas szívében” tevékenykedtek. (Idézzük a huszonnégy éves Cioran 36-os esz-

A KASTÉLY SZALONJA 1930 KÖRÜL

mefuttatását: „A magyarok messziről gyűlölnek, a zsidók középen, centrumunkban. Miként asszimiláljuk mi, szegény nép a történelem legirreduktibilisebb jelenségét. Egy népet, amelynek aktívumát a történelem legnagyobb népein aratott győzelmei alkotják, miként asszimilálhatna egy olyan nép, amely a magyarok, törökök és görögök sötétjében látott napvilágot? A zsidó vitalitás olyan agresszív és a zsidó szerzési vágy olyan szívós, hogy ezzel a munkás és kizsákmányoló néppel szembeni toleranciánk biztos bukásunkat jelentené.”) De az ötvenéves liberális – Eugen Lovinescu irodalmár – is „rasszista módon” gondolkodott „szigorúan szellemi értelemben”. A zsidók a modernitás fermentumai – a szónak pozitív értelmében. Nem lehet szó „szemita szellemről”, de annál inkább szellemi mozgékonyaságról. Baloldaliságuk természetes, az egész világon túlreprezentáltak, nemcsak Romániában. A szélsőségek térnyerésével ez még

hangsúlyozottabbá vált. A zsidó írók – vagy akiket annak tartottak – kiszorultak a mérsékelt jobboldali sajtóból. Iorga is, aki szakított az első világháború előtti antiszemitizmussával, olykor ehhez visszakanyarodva megnyomta a tollát, bár főleg Tudor Arghezi pornográfiáját támadta, már azért is, mert sokan a legnagyobb kortárs költőnek tartották, és meg kellett védeni a nemzet erkölcsiségét. A baloldali demokratikus sajtó pedig a kommunistákat kímélve úgy védekezett, ahogy tudott. A demokratikus értékek legjelentősebb fóruma felfogadta az immár ugyancsak élő klasszikusnak számító M. Sadoveanut, akit – Boia szerint – az íráson kívül a vadászat, halászat és saját gazdasága érdekelt. „Ideológiai álláspontja nem nagyon világos.” Eléggé esetlenül védekezett. „Elég nehéz volt Sadoveanu számára, hogy ezekkel is, azokkal is legyen egyszerre!” A helyzet ironiája, hogy a lelkiismereti és a véleményszabadság mellett M. Roller állt ki, akiben a titkosrendőrség kommunistát sejtett, és „úgy tűnik, nem sokat tévedett”, mert ő – immár M. Roller – lett a majdani kommunista történetírás tézisadója. Érthető, hogy ezt a poént Boia nem hagyta ki, hiszen a történetírás „kis diktátora” – szem- és fültanúk szerint – borzalmas alak volt. De azért, mintha a szerző a nagy megtévelyedettekkel szemben kissé elnézőbb lenne, igaz, egy Mircea Eliade fajsúlyosabb, mint egy Roller. Ráadásul Eliadéra rossz idők járnak. Kijár neki egy kis apológia, mert számára „a legionárizmus szeretetet és szabadságot jelentett, felemelkedést és szellemi megtisztulást. Attól függetlenül, hogy miként látjuk ma a dolgokat – és azok mindig bonyolultabbak, mint első látásra tűnnek – az a korrekt, ha nemcsak azt a történelmet vesszük figyelembe, amit mi tudunk, hanem azt is, amelyben Mircea Eliade „naivan hitt”, akkor is, amikor a zsidó „hódítók” ellen cikkezett. Antiszemita, de kevésbé, mint a többi, ugyanakkor a zsidók mellett is cikkezett. (Moses Gasterről írt, és a zsidó filológusokat dicsérte, igaz – tegyük hozzá –, a királyi diktatúra alatt, amikor éppen vasgárdista múltjának terhén

kellett enyhítenie.) Igaz, hogy Eliade antiszemitizmusa nem fundamentalista, hanem „konjunkturális”, és élete vége felé úgy érezte, hogy már nem is érthetik meg – Auschwitz után. Eliade – Boia által hangoztatott – „szörnyű naivitásának” megnyilvánulása az, amikor chicagói professzorként *A labirintus próbája* című interjúkötetében önfeledt tudatossággal így szólta el magát: „Az aztékok számára az emberi áldozatnak az volt az értelme, hogy az emberi áldozatok vére a napistent és általában az isteneket táplálja. Az SS számára emberek millióinak megsemmisítése a lágerben szintén értelemmel bírt, ugyancsak eszkatologikus jellegűvel. Azt hitte, hogy a jót képviseli a rossz ellenében. Akár a japán pilóta.” Vajon a Nacht und Nebel akció elrendelői is így hitték, amikor a koncentrációs táborok és személyzetének a likvidálását kezdeményezték?

A „professzorok és akadémikusok” fejezet már vidámabb, bár komolyabb. Jellege nagyon férfias (alig van nő oktató) és nagyon román (a szó etnikai értelmében). Az egyetemek a románosítás eszközei. Mindezt konkrét számokkal érzékelteti a szerző, és azt is, hogy milyen sok a zsidó hallgató, és milyen kevés a zsidó oktató, továbbá pedig azt, hogy az oktatók milyen párthoz kapcsolódtak. A legérdekesebb eset alighanem P. P. Panaitescué, aki először liberális volt, majd legionárius lett. Vitéz Mihály vajdáról írt monográfiája (1935) realista mű, szó sincs benne a nemzeti egységről, a vajda a bojári érdekek kifejezője. A nacionalista közvélemény tombolt is Iorgával az élen. A kettősség, a tudósi objektivitás és a politikai állásfoglalás magyarázata – Boia szerint – az ambíció „lehet”. De hogy amögött mi állt, nem tudni. Mert ugyan a szerző jelzi, hogy Panaitescu a történelmi fejlemények magyarázatában nem folyamodott a legionárius misztikához, de – és ez nem kerül említésre – annál inkább tette ezt cikkeinek egész sorában. Úgy tűnik, a világkapitalizmus ellen lázadt. A fasizmus metaforakészletével élt, és amikor a kommunistáknak ajánlkozott, akkor őszintén hangoztathat-

ta, hogy a burzsoázia a közös ellenség, és amit sem ő, sem a címzettek nem mondtak ki, vágytak a burzsoa lét örömeire, de ahhoz forradalom kellett, kinek nemzeti, kinek nemzetellenes. Kevesen voltak baloldaliak, de utólag megszaporoztak. A legbalabbra az a Iorgu Iordan, kiváló (és unalmas) nyelvész ment el, aki még a Szovjetunió barátai egyesületbe is belépett, de később megvallotta, hogy akkor még fogalma sem volt arról, hogy mi a kommunizmus. Boia Molière azon hőisére utalva figurázza ki, aki a nyelvmentertől tudja meg, hogy prózában beszél: „Miként Monsieur Jourdain, aki úgy beszélt prózában, hogy nem tudta, hogy prózában beszélt, Iorgu Iordan is úgy találkozott a kommunizmussal, hogy nem tudta, hogy már találkozott vele.” De legyünk elnézőek: a nyelvészprofesszor, amikor az 1970-es évek derekán emlékezett, alighanem egy kicsit szégyellte magát, aligha azt a lovat akarta, amely magával ragadta... Ebben a fejezetben a legrosszabbul A. C. Cuza, az antiszemitizmus nagymestere járt. 81 éves korában a királyi diktatúrát megelőző kormány tagja, hat akadémikussal rendelkező kormányé. „Nagyon magas életkor, nagyon kis teljesítmény” egy akadémikusnak – az egyik neves újságíró, miután nem Lovinescu került be az Akadémiára, hanem az antiszemita pártvezér, szóvá is tette, hogy sikerrel letette „az obskurantizmus vizsgáját”. A Román Akadémiát a legélesebben a kiváló nyelvész, A. Rosetti támadta meg 1936-ban. Kiadványait „folklorisztikus makulatúrák kollekciónak” nevezte, és bár a legjobb filológusok is ott vannak a tagok között, még sincs általánosan elfogadott ortográfia. (Meg lehetett volna jegyezni, hogy S. Pușcariu akadémikus szerint az egyes kollegák magánortográfiája a politikai állapotok megfelelője.) Rosetti új akadémiát akart. „Vágya teljesült. Eltekintve az ő »előléptetésétől«, vajon elégedett volt az új intézménnyel?” – hangzik Boia költői kérdése.

A királyról szóló fejezet – amelyből már néhány mozzanatot megidéztam – a legionáriusokról szóló fejezethez vezet,

miként a királyi diktatúra is a legionárius uralom előjátéka volt. Véres előjátéka! „Véres parti” – jelzi Boia – zajlott le a két fél között.” A szerző könnyedén fogalmaz meg kemény ítéleteket. „Az idealizmus és az erőszak a legionarizmus két egymástól elválaszthatatlan arca, ami megtevesztőnek tűnik, mert egyesek ma is csak a projekt »tisztaságát« látják, mások viszont csak a kriminális megnyilvánulásokat. Nem nagy titok: a legionarizmus a millenarizmusok nagy családjához tartozott, azon ideológiák sorába, melyek »tabula rasa«-t akarnak csinálni és új világot teremteni (mint a kommunizmus is a maga módján). Nem helyénvaló a kérdés, hogy annyi kiváló szellem miként csatlakozott a mozgalomhoz. »A kiváló szellemeket« a mozgalom idealizmusa vonzotta, mely idealizmus, szélsőséges formájában korlátlan barbársághoz vezetett.” Ugyanakkor – fejtegeti Boia – Károly királynak könnyebben megbocsátják, amit a Vasgárdának már nem, holott „megbocsáthatatlan félrecsúszás”-ról van szó, „az állam maga is bűnözővé vált”. 1938 novemberének végén Károly legyilkoltatta a mozgalom vezetőjét 13 társával (akik közül három még 1933 utolsó napjaiban legyilkolta a miniszterelnököt, tíz pedig szitává lőtte és feldarabolta a Codrenaut rágalmazó „árulót”), majd miután a legionáriusok 1939 szeptemberében lelőtték kedvenc miniszterelnökét, a király 252 internált vasgárdistát ítélet nélkül kivégeztetett. A szellem emberei közül sokan megkönnyebbültek, baloldalon és a mérsékelt jobboldalon egyaránt. Beálltak a sorba, kaptak egyenruhát is, majd üdvözölték a Franciaországot lerohanó Németországot, mely offenzívájának áldozatul esett a király is. A vasgárdisták bosszút álltak, 60 bebörtönzött minisztert, államtitkárt, rendőrfőnököt stb. lemészároltak, majd még Nicolae Iorgát is, ami már közfelháborodást váltott ki. Az értelmiségiek folytatták a leszámolást egymással, és erre alkalmat adott az egyetemi purifikáció is, aki nem tetszett, kirúgták, de akinek nem volt doktorátusa, ha érdemeket szerzett a mozgalomban, az maradt, és büszkén hordhatta a zöld in-

get. Tudományos teljesítmény hiánya miatt ki akarták dobni a bukaresti orvosi karról George Mihail Paladét, az egyetlen majdani román Nobel-díjast. Diákok feljelentették tanáraikat, például Eugen Coșeriu, aki aztán korunk egyik legismertebb nyelvésze lett. Ilyen volt – Constantin Noica, ifjú filozófus szavaival – „a legszebb örület”, a Mozgalom uralma. Ennek Antonescu vetett véget, viszont folyt az átöltözés. Érdeemes emberek is végre álláshoz juthattak, baloldaliak is. „Könnyű az írástudókat megnyerni!” – jelzi Boia. Ugyanakkor ezek akkor, legalább okosan hallgattak. Liviu Rebreanu, a legnagyobb román regényíró még naplójában lelkesen köszöntötte is a marsallt, mint „a gondviselés emberét”. Boia kommentálja: „Elképesztő és elcsüggesztő, hogy emberek milyen ostobán gondolkozhatnak!” Aztán ahogy változtak a győzelmi esélyek, mindenki változott. 1944 áprilisában egész sor egyetemi tanár fordult „A vezetőhöz” a háborúból való kilépés érdekében. Senkinek sem esett baja – jelzi Boia –, míg korábban jóval kisebb horderejű véleménynyilvánításért internálás járt. Ugyanakkor érvényesült némi véleményszabadság. 1941-ben jelent meg G. Călinescu hatalmas irodalomtörténete, amelynek 1985-ös újrakiadása kulturális esemény volt, ma is ünneplik. Első megjelenése után nem nagyon, egyeseknek túl rasszista volt, másoknak nem eléggé. Be is vonták, hosszú időre. Fel sem tűnt – írja Boia –, hogy a mű „annak modellje, miként nem kell irodalomtörténetet írni”. Rendszertelen, aránytalan, minden fejezet másképpen épült fel. Rendkívül személyes jellegű, ami „vagy nagy erény, vagy strukturális elégtelenség”. (Azt azért meg lehetett volna jegyezni, hogy szórakoztató opus magnum, malíciába hajló iróniája miatt is olyan, mint egy nagy családi krónika, amelynek szerzője Eminescu kivételével minden családtagot – írókat – megszurkált, persze, amikor másokból bohócot csinált, magából is, ahogy ilyenkor lenni szokott.)

A következő fejezet, következő szakasz: „Egyik diktatúrából a másikba... kis demokráciával” – és mint láthatjuk

– nagy helyezkedésekkel. Az okos fiúk külföldön maradtak, és sokan karriert csináltak, nem is sejtett csúcokra jutottak, mint Cioran, Eliade és Ionesco. Aki következetes maradt, és eddig megúsza, mint a nagy orvos Grigore T. Popa, a bukaresti orvosi kar dékánja, éppen következetes demokratikus elkötelezettsége miatt halt bele a sok meghurcoltatásba 1948-ban. A másik póluson Constantin Daicoviciut, a régészt láthatjuk, aki volt liberális, carlista, legionárius, Antonescu híve, és ugyancsak 1944-ben kommunisták által kinevezett dékán. (Hozzá lehetett volna tenni, hogy élete végén, az 1970-es évek elején szembefordult a dákoromán kontinuitás korábban általa is vallott tanával, bár mindig nyitva hagyta a kiskapukat, de a trákománia hivatalos pótvallássá emelt doktrínáját már nem tűrhette.) Alapvetően igaza van azonban Boiának, amikor könyvéről nyilatkozott, hogy éppen ezek a maximálisan szilárdságra és képlékenységre valló esetek tesznek ránk mély benyomást. És szórakoztatnak, a maguk módján. Ion Barbu, ma is ünnepezt hermetikus poéta, kiváló matematikus, amiatt kesergett az igazolások alkalmával, hogy mennyire akadályozták korábban az előbbre jutásban, és ez így is volt, legionárius antiszemizmusa miatt, most viszont zsidó matematikus barátait emlegette. Talán el lehetett volna mondani az ismert anekdotát Călinescu kapcsán, hogy amikor Dej, a véreskezű pártvezér felhívta a – mit tudom én, milyen – gyűlésen az értelmiségieket a Párthoz való csatlakozásra, akkor az irodalmár így válaszolt: „Az értelmiségieknek nem a Párt mellett van a helye, [mire mindenki ledermedt, hogy aztán fellélegezzen] hanem a Pártban!” Persze az ilyesmi egy pohár bor mellett szórakoztató, és nem mindegy, hogy ki, mikor mondja el... Olyan, aki maga is gyorsan belátta és megmutatta, amit Boia könyvében oly sokan: „Párt nélkül nem megy.” Jó kedvünket Mihail Sebastian esete rontja csak el. Ő maga is várta a szovjet hadsereget, várta a forradalmat, de amikor megjött, mindenkitől megundorodott. „Alkalmazkodott volna a kommunizmushoz? – kérdi Boia.

– Nehezen hihető. Számára csak egy megoldás volt, amit a végzete tartogatott: kilépés a színtérről.” A kitűnő színiíró elütötte egy autót. Boia szerint baleset volt, de a mai napig folyik a vita, hogy ki szervezte meg...

Aztán megérkeztünk az 1950-es pillanatsfelvételhez. Példátlanul silány alakok jelennek meg a színen. Egy Toma nevű áztatja el Arghezit, aki hosszú ideig nem kollaborál, bár jó pénzt ajánlanak. Toma papája – harmadosztályú versfaragó – Eminescu mellé kerül az új panteonban. Călinescu egyet tehet, úgy felmagasztalja, hogy az elvtársak gyanakodnak, figyeltetik, és kiderül, hogy csúnya vicceket mesél. Igaz, azt is tudják, Pavlov is ócsárolta Lenint, ezért hangsúlyozza az egyik sötét alak fent a csúcson: „rugalmasoknak kell lennünk”. A bölcsészeket kirúgják, a matematikusokkal, fizikusokkal, vegyészekkel kesztyűs kézzel bánnak, ilyeneket „nem lehet improvizálni” – élcel Boia. Viszont hogy az improvizáltakat ne feszélyezzék a nagyok, látványos igazságtalanságokat követnek el. Dimitrie Gustitól, a szociológustól, az egykori falukutató mozgalom irányítójától elvették a nyugdíját, majd 1950-ben kirakták házából, ahol 22 ezer könyvet kellett hagyni, de vihette ágyát, egy asztalt és három széket némi ruha mellett, és kapott egy világítás nélküli szobát egy nyomortelepen – fabudival. Persze ez jobb volt, mint a börtön, mert aztán végül is egyik kommunista tanítványa a csúcson, szerzett neki egy kétszobás lakást. Rădulescu-Motru akadémikus filozófustól is elvették a birtokát és nyugdíját, majd adtak neki egy szerény állást a pszichológiai intézetben, ahol a 90. éve felé járó kutató megtehetette első lépéseit a marxizmus felé. Boia szerint az Akadémia vagy a börtön volt az alternatíva, de láttuk, volt egy harmadik út: a nyomor – egyeseknek. Másoknak hihetetlen honorok, mint Cezar Petrescunak, akit a magyar olvasó *Framm, a jegesmedve* című könyvéből ismer – szerencséjére. A komikus pálfordulásokban van némi szabály, a carlisták találták meg a legkönnyebben az utat az új világba. A hely-

zetkomikumra időnként olyan finoman utal a szerző, hogy aki nem ismeri a háttérét, nem is igazán érzékeli. Sadoveanu *Mitrea Cocor útja a Szovjetunióban* című könyvét azzal jellemzi, hogy egy szegény paraszt „ideológiai tisztulásának bevezető útja”. A bevezetés a szabadkőműves ceremónia része, Sadoveanu nagymester volt, és korábban is, most is büszkén vallotta: *ex oriente lux*, egyik regénye, *Az aranyág* pedig a szabadkőműves bevezető út analógiájára írja le egy dák férfi útját Bizáncba.

A mű kitekintésében Boia azt írja le, ahogy az 1960-as években folyamatosan révbe érnek azok is, akiket még 1956 után ítéltek börtönre. Az állam és polgára „nem középúton találkoztak. A fő engedményt nem a rendszer tette, hanem az értelmiségiek.” A liberalizálás abban állt, hogy az értelmiségiek is nacionalisták lehettek, igaz, a láncon engedtek. A sokat emlegetett „kultúra általi ellenállás” valójában „kultúra általi menekülés” volt. A kommunizmus sok embert átvett. „1989 után senkit sem tettek ki, sem egyetemi embereket, sem akadémikusokat. A kommunizmusból a poszt-kommunizmusba átmentek valamennyien!”

Ezzel vége a „vidám” történetnek, miközben láthattuk, hogy „egyesek drágán fizettek a következetességükért”, míg az alkalmazkodók közül a legszerencsésebbeknek folyamatos választásaik mind bejöttek. Gyilkos, de mégsem sértő történet ez, aki pedig megsértődik, magára vessen.

Talán a magyar történetírásra is hathatna, bár nem igazán hiszem. Nálunk ilyesmit elképzelhetetlennek tartok. Profétáink kínos dolgait kínosan leplezzük. Bár akadnak kegyeletsértők, de kegyeletesek is. És van még valami: a holocaust. Még 90 után is töredékesen idéznek Kerényi Károlynak Szabolcsi Bencéhez intézett 1946-os leveléből: „És sajnos nemcsak a mártírok, az antimártírok – az új antiszemita és a mások martiriumának minden fajhoz tartozó haszonélvezői – miatt is úgy kell innen az otthoniakra gondolnunk, mint megfoghatatlan türelmű hősies lelkekre, akik – belső-

leg – bizonyára ismét »kivonultak«. A szarvasszimbólum nem vesztette el jelentőségét és érvényét azok számára, akik Magyarországon s azon kívül is a tiszta Szellem emberei. S ezért szimbolikus egyéniség Bartók is az egész humanista világ számára, s nagyon sajnálnám, ha a svájci Bartók-könyv megírására nem vállalkoznál.” És nemcsak az kínos emlék, ami a zsidókkal történt, hanem ami a nem antiszemita polgárokkal, például Herczeg Ferencsel, aki naplójában így írt: „Az egész revíziós munka, mely egy kémiai folyamat következetességével haladt előre, arra volt alapítva, hogy újra felébressze az ősi rokonszenvet, melyet a nyugati művelt népek a magyarság iránt éreztek. A magyarsággal pedig azért rokonszenveztek, mert annak már az apák korában az volt a híre, hogy [a magyar] szabadságszerető, lovagias nép. Nos, nem habozom kimondani, hogy ezt a hírünket megsemmisítették azok a szerencsétlenek, akik az újvidéki vérfürdőt és később a zsidómészárlásokat rendezték. Egy nép, amely eltűri, hogy kormánya ezerszámra fosztasson ki, vetköztessen meztelenre és koncoltasson fel védtelen embereket, akik a törvény előtt végre is magyar állampolgárok, nem tarthat többé igényt a lovagias és szabadságszerető jelzőre. Ez elkészerítő igazság, amellyel számolnunk kell éppen úgy, mint azzal a ténnyel, hogy a budai Duna-parton a Gellérthegy áll.” A kommunista hatalom mérnökei is óvatosan gazdálkodtak Szerb Antal, Radnóti Miklós, Rejtő Jenő... és a több mint félmillió mártír sorsával. Klaus Schickert, náci Magyarország-szakértő is zavarba jött, amikor a magyar zsidók magyarságát illuzórikusnak tartotta: „Amikor a Birodalom határain túlra pillantottunk, tekintetünk azonnal fennakadt Magyarországon, mint olyan országon, ahol a zsidóság egyenjogúsítása az államfenntartó néphez kiterjedésben, erőben és mélységben példátlan volt. Magyarország minden más európai államra árnyékot vetett. Mennyivel nehezebben és fájdalmasabban oldódik meg itt a zsidókérdés, mint Németországban!” A múlt feldolgozása is... Román és

magyar terepen otthonosan mozgó – mint Nagy-Talavera Miklós vagy Randolph L. Braham – szerint nincsenek román zsidók, csak romániai zsidók, míg vannak magyar zsidók. A bűn súlya is nagyobb.

Boia a román dolgokról fesztelenül írhat, megírhatja, hogy Antonescu milyen kettős politikát követett, példás kegyetlenséggel és sunyi aljassággal likvidálta a besszarábiai zsidókat, de az óromániai és dél-erdélyi zsidókat csak megálázták, kifosztották, de nem adták ki Hitlernek. A Tomákon is jól el lehet szórakozni, egészséges undorral lehet írni a Rollerekről, szóvá lehet tenni a Párton belüli antiszemitizmust, miközben a zsidók úgynevezett túlreprezentáltságát is lehet számokkal érzékeltetni. Ugyanakkor azt is lehet érzékeltetni, hogy az apparátusban azért sok zsidó előkelő helyet foglalt el. Szerintem nem is annyira az antiszemitizmus érvényesült, amikor még jó korán néhány zsidó vezetőt félreállítottak: Dejzsel a bunkók, a ravasz sunyik tették el láb alól az értelmiségieket: az idegen nyelveken beszélő, matematika–fizika szakon végzett magyar Fóris Istvánt, a nemzeties beállítottságú értelmiségi bojári sarj L. Pătrășcanut, a művelt és liberálisabb hozzáállású Ana Paukert. Az álnok vulgaritás érvényesült a szellemi fölény ellenében, és nem kérdés, melyiknek volt nagyobb etnoszociális beágyazottsága. Boia előadása nagyjából egybevág – a kommunizmus mérlegét megvonó – *A végső jelentéssel*. Ez a maga nemében páratlan kollektív vállalkozás, a szovjet szférából kihullott államok egyikében sem készült hasonló. Főszerkesztője Vladimir Tismăneanu, aki általában maga sem tud okosabbat, mint I. Deutscher „nem-zsidó zsidó” paradigmáját ismételtetni, és elmondani családi történeteit. *A végső jelentésben* a kommunista „alogének (bolgárok, magyarok, romániai zsidók vagy ukránok)” olyanok, akik „koralatozottan értették az ország és a nép törekvéseit”, sőt az új „nemzetállam” felbontása mellett voltak. Boia nyiltabban beszél, ugyanakkor zsidókról írva, még látszik, nincs igazán végleges

álláspontja, viszont annál találóbbr, ahogy a funkcionárius kulturnyikokról ír, akik „megszűntek valamiféleképpen zsidónak lenni. Absztraktizálódtak. Funkciójukban nincs semmi jellegzetesen zsidó. A Párt ideológiájának katonái és új típusú társadalom és kultúra hírnökei.” Bohócok a bohócok között, vagy gazemberek a gazemberek között – ahogy éppen látjuk és olvassuk, mert sokféleképpen lehet olvasni is. És ugyanez elmondható a zsidó írókról, akiknek szívszorítóak a megpróbáltatásaik, érdekesek zsidó témájú írásaik, de émyelőők és jellegtelenek az új világ szolgálatában papírra vetett firkálmányaik, ezeket már csak egyféleképpen lehet olvasni.

Nem véletlenül olvassák Lucian Boia műveit úgy, mint egy-egy regényt. Írói „álnoksága” Dosztojevszkijére emlékeztet, aki egy-egy – mélyen antipatikus – alakját úgy teszi helyre, hogy életéből egy-egy kínos mozzanatot villant fel. A szerző nem emeli magát a historiográfiai táj fölé, mert oda emelte a történelem. Aki pedig a történelem csapdájáról ír, az maga is általában belelép. Lucian Boia kivétel. Megóvja hozzáállása. Hitvallása: „Nem hiszek a politikát csináló értelmiségiben, hanem abban, aki megítéli a politikát, és nemcsak azt. Az értelmiséginek az eszmék élő játékát kell biztosítani, az eszmék szabad mozgását a társadalomban.” Boia kicsit hasonlít ifjúkori példaképére, a polihisztor Hasdeura, a nagy mítoszgyártóra, aki szemben állva saját kora iskolatudományával és historiográfiai unalmával, így határozta meg magát: nem-doktor. Lucian Boia nem-akadémikus. De nemcsak a román történetírásban foglal el előkelő helyet...

(Lucian Boia: Capcanele istoriei. Elita intelectuală românească între 1930 și 1950. București, Humanitas, 2011. 358 l.)

MISKOLCZY AMBRUS

ÁLLAM AZ ŐRHELYEN

Felzárkózási stratégiák a Távols-Keleten

1. rész

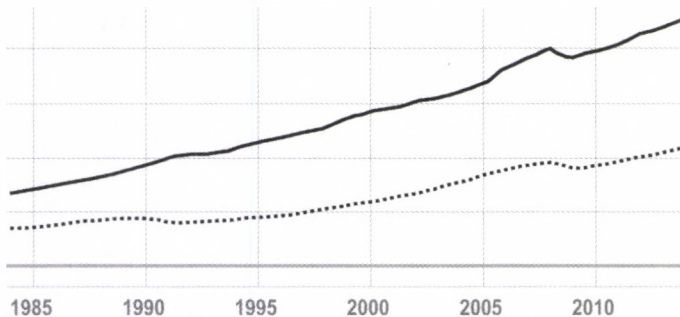
Bevezető

A közgazdaságtan történetében a gazdasági fejlődés kérdését illetően alapvetően két irányzat csapott össze a korai időktől kezdve, a szabad kereskedelem hívei egyfelől, a fejlesztő állam hívei másfelől. Ez a szembenállás már a korai közgazdasági iskoláknál, a fiziokraták és a merkantilisták nézeteiben is körvonalazódott, de a 19. századra rajzolódott ki markánsan a két egymásnak feszülő gondolatrendszer, mint az angol klasszikus közgazdaságtan (fő képviselői Adam Smith és David Ricardo), valamint ellentéteként az amerikai és német közgazdászok (elsősorban Alexander Hamilton és Friedrich List) nézetei.

A szabad kereskedelem hívei szerint a világ gazdasági jólétét összességében az növeli, ha a kormányok nem állítanak a szabad kereskedelem elé semmiféle akadályt, ha lebontják a védővámokat és mennyiségi korlátozásokat, és ha felhagynak a helyi vállalkozások támogatásával, és megnyitják gazdaságaikat a külföldi befektetők előtt. Ezzel szemben a fejlesztő állam hívei szerint az elmaradott országok esetében semmilyen mechanizmus nem biztosítja a felzárkózást szabad kereskedelem esetén, hanem csak a fejlettebb országok uralma állandósul a fejletlenebbekkel szemben. A 19. század közepén Kossuth Lajos a német Friedrich List tanítása alapján ezen megfontolások alapján szorgalmazta Magyarország gazdasági függetlenségét.

A 20. század utolsó éveire világszerte a szabad kereskedelem hívei kerültek uralkodó pozíciókba az egyetemi tanszékektől kezdve a nemzetközi szervezeteken át egészen az egyes kormányok gazdasági minisztériumaiig. A szabad kereskedelem legjobb tanítványai közé a közép-európai országok, azon belül is Magyarország tartozott a 20. század végén és a 21. század elején – annak reményében, hogy évszázados gazdasági elmaradottságunkat sikerül majd felszámolni ennek révén. (Botos, 2008) Az elmúlt két évtized gazdasági eredményei azonban nem igazolják ezeket a reményeket. A gazdasági fejlettséget legáltalánosabban mérő egy főre eső bruttó hazai termelés Magyarországon 1988 után 1994-ig összességében 20%-ot zuhant, és az ekkortól elindult növekedés nyomán csak 2000-re értük el az 1988-as szintet, majd a 21. század elején négy-öt év gyorsabb növekedését követően 2007-től ismét lelassult a magyar gazdaság, majd 2008-ban ismét 7%-ot esett vissza.

Mindezek következtében Magyarország és Ausztria közt nemhogy csökkent, de még nőtt is a különbség a rendszerváltást követően. Míg 1980-ban az egy főre eső magyar bruttó hazai termelés összehasonlító áron az osztrákénak pont 50%-a volt, addig 2010-ben Magyarország esetében ugyanez a mutató az osztrák mutató 47% volt csak.

1. ábra: Az osztrák és a magyar egy főre jutó hazai termelés, összehasonlító áron (vásárlóerő-paritáson) Forrás: IMF

A 20. század során európai példák, de különösen Nyugat-Németország esete is jól mutatják, hogy az állam gazdaságszervező tevékenysége milyen nagy szereppel bírhat a fejlettebb piacgazdaságokkal (mint például akkoriban Nagy-Britannia) folytatott versenyben. (Bod, 1987) A fejlesztő állam működése azonban a 20. század második felében a frissen függetlenné vált gyarmati országok gazdaságfejlesztési gyakorlatában volt megfigyelhető a legpregnansabban. (Kim, 2009) A kilencvenes évek során még vitatták ugyan, hogy mennyiben volt az állam tudatos fejlesztési stratégiájának betudható a kelet-ázsiai gazdaságok sikere, de a 21. század elejére ez a nézet már teljes mértékben elfogadottá vált. Különösen azt követően, hogy a fejlesztő állam eszközeit feladó és a szabad piacot szélsőségesen érvényesítő, az úgynevezett washingtoni konszenzust követő latin-amerikai országok esetében látványos gazdasági visszaesésre került sor a 20. század utolsó évtizedeiben. (Kőrösi, 2008)

A magyar gazdaság rendszerváltást követő időszakában többször felmerült a kérdés, hogy milyen gazdasági modellt kell az országnak követni, illetve mely gazdasági régióhoz kell hazánknak kapcsolódnia, és ez a kapcsolódás milyen legyen.

A gyakorlatban az elmúlt 20 év során hazánk a liberális gazdaságszervezési elveket, a washingtoni konszenzus ajánlásait tette magáé, és igen gyorsan integrálódott a nyugat-európai gazdasági térhez. Ez az integrálódás azonban oly módon valósult meg, hogy gazdaságunk alacsony hozzáadott értékű tevékenységekkel kapcsolódott a nyugat-európai térséghez, és a vállalati rendszerén belül a nyugat-európai, illetve észak-amerikai multik kerültek domináns szerepbe. Ezek a multinacionális cégek nemigen honosítottak meg magas hozzáadott értékű tevékenységeket, hanem inkább a Nyugat-Európában kifejlesztett termékek összeszerelésére került sor, elsősorban ezen vállalatok magyarországi leányvállalatainál. A hazai tulajdonú vállalkozások – kevés és egyre csökkenő

arányú kivételtől eltekintve – csak a beszállító lánc alján, harmad-negyedrendű beszállítóként tudtak beilleszkedni a nyugat-európai gazdasági térbe. (Katona, 2007)

Az elmúlt 20 év egyértelmű kudarca után felvetődik a kérdés, mit kellene vagy kellett volna másként csinálni? Ennek kapcsán sok esetben merül fel a kínai példa. Kínában, amint az közismert, az átmenetre sokkal lassabban került sor, és annak során a kínai állam igen jelentős fejlesztő tevékenységeket folytatva olyan mértékben megerősítette a hazai vállalatokat, hogy azok napjainkra a nemzetközi nagyvállalatok komoly versenytársai lettek. A kínai vállalatok mind kevésbé elégednek meg alacsony hozzáadott értékű összeszerelő tevékenységek folytatásával, hanem egyre inkább a magas hozzáadott értékű tevékenység felé mozdulnak el, saját fejlesztésű (vagy sok esetben saját maguk által másolt) termékekkel megjelenve a világpiacon.

Kína példája azért is vonzó lehet az elmúlt húsz év magyar gazdasági kudarcaival elégedetlen értékelők számára, mert egyre inkább nyilvánvaló, hogy Kína sokat tanult a piacgazdaság bevezetése során a hatvanas években Magyarországon elindított Új Gazdasági Mechanizmus példájából. Csak éppen nem követték a magyar utat a gátlástalan és gyors privatizáció, dereguláció és liberalizáció útján 1988–1990 után, hanem továbbra is fontolva haladtak, olyan mértékben liberalizálva a kínai gazdaságot, ami megfelelt a saját érdekeiknek. (Árva-Schlett, 2011)

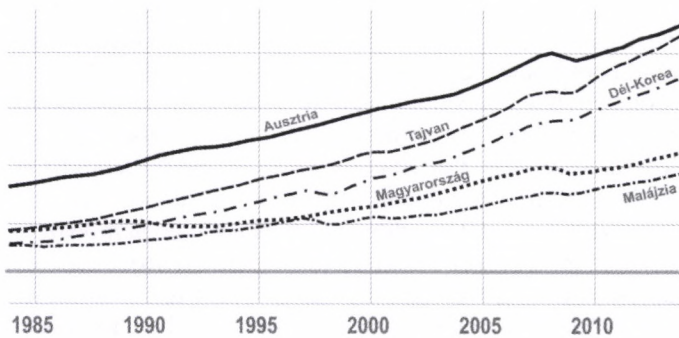
Kína azonban több szempontból sem lehet igazi példa, már csak a két ország méretbeli különbségei miatt sem. Kína 1,3 milliárd lakosa mellett eltörpül Magyarország 10 milliós lakossága, és azt sem szabad elfelejteni, hogy Kína atomhatalom, Magyarország pedig képtelen lenne még egy helyi konfliktusban is megvédeni magát.

El kell tehát vetni azt a gondolatot, hogy Ázsiában keressünk példát a nemzeti értékeket figyelembe vevő gazdasági fejlesztésre? Egyáltalán nem, és ha Kína nincs is egy

súlycsoportban hazánkkal, a Távól-Keleten van nem egy ország, amely Magyarországgal nagyjából egy méretkategóriában van, és annak ellenére képesek voltak érvényesíteni saját nemzetgazdaságuk érdekeit az elmúlt 30 év során, hogy politikai, történeti feltételeik legalább annyira problematikusak voltak, mint Magyarorszáé. Ilyen országok Dél-Korea, Tajvan, Szingapúr és Malajzia.

A Magyarországhoz méretben is hasonlítható kisméretű ázsiai országok – Tajvan, Malajzia és Dél-Korea sokkal jobban teljesítettek, miközben, ahogy majd látni fogjuk, sokkal kevésbé alkalmazták a szabad verseny eszköztárát, mint hazánk.

2010-re Tajvan (35 227 USD) és Dél-Korea (29 836 USD) nemcsak lehagyta Magyarországot (18 738 USD) az egy főre eső bruttó hazai termelés tekintetében, de jócskán megközelítették Ausztriát (39 637 USD) is. Malajzia (14 670 USD) nem hagyta le ugyan hazánkat, de igencsak közel került hozzánk a gazdasági fejlettséget tekintve. Ám Malajzia esetében még azt is figyelembe kell venni, hogy 1980 és 2010 közt népesség közel megkétszereződött, tehát az egy főre vetített gazdasági mutatói alacsonyabbak, mint a csökkenő népességű hazánk esetében.

2. ábra: Ausztria, Tajvan, Dél-Korea, Magyarország és Malajzia egy főre eső GDP, összehasonlító árakon (vásárlóerő-paritáson) Forrás: IMF

A kelet-ázsiai gyorsan fejlődő országok esetében nem a nyersanyagok és energiahordozók alapozták meg gyors fejlődésüket – az energiahordozókkal és nyersanyagokkal legjobban ellátott Malajzia fejlődött a térség gyorsan iparosodó országai közt a leglassabban, és sem Dél-Koreában, sem Tajvanban nincsenek számottevő nyersanyagkincsek vagy energiahordozók. Ma már egyre inkább egyetértenek az elemzők abban, hogy a kelet-ázsiai országok sikereiket a szorgalmas és fegyelmezett munkaerő mellett leginkább a tudatosan fejlesztő kormányzati gazdaságpolitikájuknak köszönhetik.

Malajzia: világok metszéspontján

Történeti előzmények

Malajzia etnikai és politikai feszültségekkel terheltlen lépett a függetlenségbe és indult el a gazdaságfejlesztés útján a hatvanas évek elején, ami mindenekelőtt annak köszönhető, hogy akárcsak Magyarország, Malajzia is olyan földrajzi keresztúton fekszik, ahol számos vallás, etnikum és ideológia találkozott az elmúlt évszázadok során, és ezek konfliktusa igen erősen megterhelte az újonnan függetlenné vált ország első éveit.

A Maláj-félsziget és az indonéz szigetvilág nyugati része hagyományosan a nyugatra tartó indiai és a keletre tartó kínai kereskedők természetes állomáshelye volt, ahol a hajósok kénytelenek voltak megállni, és megvárni a monszunszelek irányának megfordulását. A Maláj-félsziget ugyanis hosszan észak–dél irányban nyúlik el, és aki Indiából Kínába akar eljutni, vagy éppen Kínából tart Indiába, kénytelen megkerülni ezt a félszigetet, amit nehezít, hogy a monszunszelek télen északról dél felé, nyáron pedig délről észak felé fújnak. A félsziget eredeti lakosai az ausztrál őslakosokkal rokon, ún. „protomaláj” népek voltak, majd az időszámításunk utáni 3. századtól folyamatosan érkeztek a terület-

re északról újabb népek, akik az őslakosokkal együtt a mai malájokat alkotják. Az őslakosok mellett már az időszámításunk előtti időkben kínai és indiai hajósok, kereskedők is megtelepedtek a Maláj-félszigeten, megalapozva ezáltal a térség mind a mai napig tartó etnikai és vallási sokszínűségét. A félszigeten vallási tekintetben indiai hatásra kezdetben a hindu és a buddhista vallás terjedt el, majd szintén az indiai kereskedők a muzulmán vallást hozták be és honosították meg a 15. századtól kezdve a félszigeten, majd ez a hatás továbbterjedt az Indonéz szigetekre is.

A 15. századtól kezdve az európaiak fokozatosan vonták a Maláj-félszigetet és az indonéz szigetvilágot uralmuk alá. A mai Malajzia területét végül az angolok szerezték meg a 19. században, és ekkortól kezdve kezdődött el a térség erőteljesebb gazdasági fejlesztése is. Az angolok nagyarányú ónbányászatba és vasútépítésbe kezdtek, ami viszont nagy tömegben vonzotta az eredetileg meglehetősen ritkán lakott Maláj-félszigetre a kínai munkásokat. A kínaiak mellett az angol uralom idején nagyobb létszámú indiai is érkezett az országba, akik részben az angol közigazgatásban dolgoztak, részben vállalkozók és kereskedők voltak. Az indiaiak a vallás tekintetében főként hinduk, illetve kisebb számban muzulmánok voltak. A kínaiak is saját hagyományaikat követték vallási téren, és élesen elkülönültek az ország többi lakosától. A kínai munkások egy része hamar megtalálta az utat a kereskedelembe, és az indiaiakkal együtt a térség gazdaságát fokozatosan teljesen a kezükbe vették. (Khoi, 1971)

A II. világháború alatt az angolok gyors és megalázó vereséget szenvedtek a japánoktól Malájföldön, és csak Japán csendes-óceáni vereségeit követően tudták visszazerezni az ellenőrzést a térség felett. A világháború két fontos következménnyel is járt az ország számára: egyfelől az angolok és azzal együtt a fehér emberek általában igen jelentős presztízsveszteséget szenvedtek, másrészt a háború során a

helyi gerillákhoz eljuttatott fegyverekkel, valamint az otthagytott japán hadianyaggal a kínai kisebbség maoista kommunista felkelést robbantott ki. Ezt az angolok csak nagyon nehezen tudták leverni, még a függetlenség megadása előtt, és az etnikai-politikai feszültségek minden pillanatban robbanással fenyegettek.

Malajzia függetlenné válása egy hosszú és meglehetősen bonyolult történet volt, amit nemcsak a kínai kommunisták felkelése komplikált, hanem az sem volt először világos, hogy mely területek tartoznak az országhoz. Az eredetileg Maláj Államszövetség nevű képződményhez 1963-ban csatlakozott Szingapúr, valamint három további malájok által lakott szultanátus Borneó szigetéről, de a kínaiak lakta Szingapúr gyorsan kivált az Államszövetségből, még 1965-ben.

A függetlenség kivívása után tehát Malajzia számos etnikai, vallási, politikai és gazdasági kihívással kellett hogy szembenézzon:

– Az ország viszonylag kicsi volt, alig 10 millió fővel; ráadásul a lakosság két elkülönült, földrajzilag nem összefüggő részből álló területen él. Egyfelől a Maláj-félszigeten fekvő sűrűbben lakott területen, másfelől a Borneó szigetének északi részén található, ritkán lakott, őserdő borította Kelet-Malajzián;

– az ország gazdasága nagyon elmaradott volt, egyoldalú kaucsuk és ón monokultúrával;

– az ország mintegy 60%-a maláj, illetve más helyi törzshöz tartozó volt, 30%-a kínai, 10%-a pedig indiai volt;

– a malájok gazdaságilag elmaradottak voltak, míg az ipart és a kereskedelmet a kínaiak, illetve másodsorban az indiaiak tartották kézben. Ráadásul a több mint 10 éves kínai felkelés nyomán az etnikai feszültségek igen kiéleződtek;

– külpolitikai téren éles ellentét volt Malajzia és a környező országok, illetve Kína között.

– Szingapúr – melynek lakossága 95%-ban már akkor is kínai volt – nem volt hajlandó elfogadni a malájok politi-

kai uralmát, és két év alatt viharosan kivált Malajziából – és ezt követően sem volt a két ország közt a viszony baráti.

Ezek a gazdasági, etnikai és politikai adottságok éppen elégnek tűntek ahhoz, hogy Malajzia jövőjét senki se láthassa fényesnek a hatvanas évek elején. Tovább súlyosbította a helyzetet, hogy az angol kézben levő ónbányákat és kaucsukültetvényeket elkobozták, s az angol tulajdonosok – szakértelmükkel és üzleti kapcsolataikkal együtt – gyorsan elhagyták az országot (Árva, 1990).

Malajzia adottságai tehát a függetlenséget követő években finoman szólva sem voltak irigylésre méltóak. Ennek ellenére Malajzia képes volt megőrizni politikai stabilitását és békéjét, és az ország gazdasági fejlődése példás volt, amit jól mutat, hogy 1980 és 2010 között sikeresen csökkentette az egy főre eső nemzeti jövedelmét, tekintve a különbséget a fejlettebb országokkal szemben. Míg a nyolcvanas évek elején Magyarországon a vásárlóerő paritáson számított (tehát az árszínvonalat is figyelembe vevő) egy főre eső nemzeti jövedelem 5820 dollár volt az IMF adatai szerint, Malajziában ez a fejlettségi mutató 2680 dollár volt, tehát Magyarország fejlettségi szintjének nem érte el 50%-át sem (nagyon pontatlanul azt mondhatjuk, hogy kétszer olyan fejlettek voltunk, mint a Malajzia). Napjainkban Magyarországon ugyanez a mutató 18700 dollár, Malajziában pedig már 14670 dollár, azaz már csaknem elérte a magyar fejlettségi szint 80%-át, vagyis csaknem utolérték minket a malajziaiak. De ha például a szomszédunkra, Romániára tekintünk, a kép még érdekesebb: míg Malajzia 1980-ban szintén jóval elmaradottabb volt a fenti mutatók szerint, addig mára megfordult a sorrend, és immár Malajzia előzi meg Romániát ugyanezen mutató szerint legalább 10%-kal.

A malajziai gazdaságfejlesztés fontosabb célkitűzései, eszközei és eredményei

A függetlenné válás óta a mai napig kormányzó Nemzeti Front az első évek türelmetlen politikája után viszonylag gyorsan megtalálta a kompromisszumot a maláj, a kínai és az indiai népcsoportok között, biztosítva mindegyik részvételét a politikai életben. A politikai stabilitáshoz nagymértékben hozzájárul Mahatir Mohamed személye, aki 1981 és 2003 között volt az ország miniszterelnöke, de az informális politikai hatalma 2003 után is erős maradt.

Gazdaságfejlesztés terén a malajziai kormányoknak a függetlenné válás óta mind a mai napig két alapvető prioritása volt. Egyfelől megerősíteni a maláj többség gazdasági szerepét, másfelől tudatos gazdaságfejlesztési intézkedésekkel beemelni az országot a fejlett országok közé.

A malájok gazdasági erejének növelését számos eszközzel igyekezett elősegíteni a kormány, kezdve az oktatás fejlesztésével, a maláj vállalkozásoknak adott pénzügyi támogatásokkal, egészen odáig, hogy előírták a malájok kötelező részvételét a nagyobb vállalkozások vezetésében. A malájul DEB-nek, Dasar Ekonomi Barunek (angolul NEP-nek) nevezett politika a függetlenné válás után azonnal elkezdődött, és bár 1990-ben elvben véget ért, egyes elemei mind a mai napig érvényben vannak. Ennek a politikának tudják be, hogy míg 1970-ben a malájok csak az összes tőke alig 2,4%-át tulajdonolták, ez az arány 2004-re 18,7%-ra nőtt. A kínaiak dominanciája a gazdaságban ugyanakkor bár csökkent, de becslések szerint a tőke 70 százalékát még ma is a lakosság egyharmadát sem kitevő kínaiak birtokolják.

Az igazi sikert Malajzia az ország gazdasági felemelésében érte el. A kormány tudatos gazdasági tervezési és irányítási tevékenységgel elérte, hogy ma Malajzia a világ 29. leggazdagabb országa abszolút értelemben, és egy főre vetítve a 41. helyen áll, folyamatosan előrelépve a ranglis-

tán. (Magyarország viszont folyamatosan hátrább kerül, ma a 31. helyen áll, míg Románia a 43.) Malajzia gazdasági növekedése kiemelkedően gyors volt az elmúlt évtizedekben, évi átlag 6,5%-os GDP-növekedést mutatva 1957 és 2005 között. Az ország vezető termelővé vált a félvezetőket és az info-kommunikációs eszközöket illetően, valamint Kuala Lumpur a térség egyik pénzügyi központjává vált. A gazdaságfejlesztés sikerét kétségkívül megkönnyítette, hogy az ország jelentős ásványkincsekkel rendelkezik, az óntól a kőolajig bezárólag, de fontos aláhúzni, hogy Malajzia több más olajtermelő országgal szemben az ásványkincsekből származó bevételeket nem pazarló luxusberuházásokra, hanem tudatos gazdaságfejlesztésre fordította.

A gazdaságfejlesztés első évtizedeiben határozott importhelyettesítő iparosítást folytattak, magas vámokkal védve a hazai ipart, és kormányzati támogatásokkal segítve a hazai vállalkozásokat. Az importhelyettesítő iparosítás évtizedének sikerei után a hetvenes évek elejétől a vezetés a korszerű ágazatok irányába kívánt orientálódni, és ezért a külföldi beruházások felé is nyitott az ország. Ez a nyitás azonban óvatos volt, és kezdetben csak kisebbségi tulajdont engedtek a külföldi tulajdonosoknak, és ugyanakkor igyekeztek azt is biztosítani, hogy a gazdaságon belül a malájok részesedése növekedjen.

A külföldi működőtőke-beruházások 1970 óta növekvő szerepet játszottak Malajzia gazdaságában, de nem egyik pillanatról a másikra, hanem fokozatosan nyitották meg az ország gazdaságát a külföldi beruházók előtt. A külföldi beruházások elé sokáig komoly „teljesítménykövetelményeket” támasztottak, vagyis megkövetelték, hogy mennyi munkanőt foglalkoztassanak, termelésük hány százalékát exportálják és hogy helyi beszállítóktól rendeljenek. (Wade, 1991)

A külföldi beruházásokat Malajziában a hazai gazdaság védelme érdekében elsősorban az export felé kívánták terelni, ami már csak azért is fontos volt, mert a magas védő-

vámok egészen a nyolcvanas évek végéig fontos szerepet játszottak a helyi ipar védelmében, és később is csak fokozatosan bontották le ezeket a váموkat. Ha a külföldi beruházók minden korlátozás nélkül vállalatokat hozhattak volna létre Malajziában, akkor a védővámok hatása elenyészett volna, és a multinacionális vállalatok könnyen kiszoríthatták volna a hazai piacról a helyi vállalatokat. Ezért hosszabb ideig olyan szabályozás volt érvényben, amely szerint a külföldi tulajdon részaránya attól függött, hogy a termékek hány százalékát exportálták – nagyobb exportarány nagyobb külföldi tulajdonrészt tett lehetővé. A külföldi beruházások export felé irányításának fontos eszköze volt Malajziában az ún. „feldolgozóipari exportövezetek” rendszere, amelyekben a külföldi vállalatok gyakorlatilag vámszabad területen működtek, és ezért a hazai piacot nem fenyegették, miközben foglalkoztatást teremtettek és technológiát és tudást hoztak az országba. Ez az intézkedés azt célozta, hogy a hazai piacon működő hazai vállalatokat megóvják a külföldi cégek árversenyétől.

Az állam jelentős szerepet vállalt a gazdaságfejlesztésben az állami tulajdonrész biztosításával is. Állami tulajdonban levő bankok (mint például a Bank Negara) mellett a hatvanas évek végén létrehozták a Malajziai Ipari Fejlesztési Központot, amely állami tulajdonban lévő részvénytársaságként működik. A Petronas kőolajipari vállalat szintén többségi állami tulajdonú vállalatként jött létre a hetvenes években, és mind a mai napig többségi állami tulajdonban van, de időközben a világ hét legnagyobb kőolajipari vállalata közé nőtte ki magát, és számos külföldi beruházása révén malajziai multiként emlegetik. A Petronashoz hasonlóan a PROTON autógyárat is a malajziai állam alapította a nyolcvanas évek során. A PROTON autógyár termékei – hála a kormány piacvédő intézkedéseinek – a malajziai piacon 60%-os részesedést élveznek, és a PROTON nemcsak megőrizte tulajdonosi függetlenségét a külföldi cégekkel

szemben, hanem a kilencvenes években megszerezte az angol Lotus versenyautó gyártó- és fejlesztőüzemet és az olasz MV Augusta motorkerékpár-gyárat is, valamint azzal együtt az annak tulajdonában levő svéd Husquarna és az olasz Cagiva márkákat is. A PROTON működése nyomán a hazai beszállítóipar is jelentősen fejlődött, ami lehetővé tette egy immár magántulajdonban lévő második malajziai autógyár megalapítását is, a Perodu Cot. Ezt a céget már alapvetően helyi magántőke és kisebbségi japán tőke hozta létre. Az elmúlt évek során lassan csökkent az állami beavatkozás súlya a malajziai gazdaságban, és a külföldi beruházók is egyre szabadabban ruházhatnak be az országba – bár a stratégiai vállalatok esetében féltékenyen őrzik a malajziai tulajdonrész többségét.

A malajziai gazdaság fejlődése ugyan összességében igen gyors volt a függetlenné válás óta, de azért ezt az országot is megrázták a nagyobb világgazdasági válságok, mint például a kilencvenes évek végi ázsiai válság, amelyből azonban sikerült viszonylag gyorsan kilábalniuk.

Malajzia jó példa arra, hogy egy etnikai és vallási téren megosztott, külpolitikai gondokkal küzdő, viszonylag kisméretű ország is képes lehet gyors és kiegyensúlyozott gazdasági növekedésre, ha megtalálja az egyensúlyt a világgazdaságba való beilleszkedés és a nemzeti érdekek védelme között. Ehhez természetesen olyan politikai vezetőkre is szükség volt, mint Mahatir Mohamed, aki képes volt több mint húsz éven keresztül összefogni ezt a nehezen egyben tartható országot, és mozgósította az ország erőforrásait egy határozott gazdaságfejlesztési cél érdekében.

(Folytatjuk)

ÁRVA LÁSZLÓ-SCHLETT ANDRÁS

Irodalom

Amundsen, F. (2008): *Miracle on the Han River*. <http://fiona-amundsen.com/fiona-amundsen-miracle-on-the-han-river.php>

Árva László (1990): *Előzésben, a gyorsan iparosodó dél-kelet-ázsiai országok sikereinek és ritka kudarcainak okai*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1990. 69–137.

Árva László–Schlett András: *Kína: Jobb a másolat, mint az eredeti*. In: *Magyar Nemzet*, 2011. június 11. 6.

ASIAWEEK (1980–2001) különböző számai

Berger, S. (2006): *Made in Monde*. Les nouvelles frontieres de l'économie mondial. Seul. Paris.

Bod P. Á. (1987): *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Botos Katalin: *Európa kettős szorításban*. *Pénzügyi Szemle* 2008/1 szám 42–52.

Deli-Gray Zsuzsa (2008): *International marketing*. Műegyetemi Kiadó, Budapest.

Funston, J. (2001). „Malaysia: Developmental State Challenged”. In *Government and Politics in Southeast Asia*, p.

Hernádi András (1985): *A távol-keleti kihívás*. KJK, 1985. Budapest.

IMD World Competitiveness Yearbook, 2006. 2011. <http://www.imd.org/research/publications/wcy/index.cfm>

ITD Hungary http://orszaginfo.itdhungary.com/?p=tarsadalmi_gazdasagi_helyzet&c=kr#gazdasag

Katona Klára (2007): *Vonzások és választások a tőkepiacon*. A külföldi működőtőke-befektetések elmélete és szerepe a magyar gazdasági átalakulásban. Budapest, Gondolat Kiadó, 2007.

Korea International Trade Association, <http://www.kita.org/>

Kőrösi István: *Hanyagló állam – torz piac? (Az állam és a piac kapcsolata a 21. századi Európában)*. In: *Verseny és versenyképesség*. Budapest: PPKE, 2008, 21–34.

Khoi, Le Than (1971): *L'Économie de l'Asie de Sud Est*. PUF. Paris.

„Malaysia”. U.S. State Department. 14 July 2010. <http://www.state.gov/r/palei/bgn/2777.htm>. Retrieved 14 September 2010.

Marosi, M. (2003): *Japán, koreai, és kínai menedzsment*. Aula Kiadó Kft., 75. o.

OECD (1999): *Foreign Direct Investment and Recovery in Southeast Asia*. Paris.

Rodrik, D. (1997): *The 'Paradoxes' of the Successful State*. In: *European Economic Review*, April, Vol 41., No. 3-5., pp. 411-442.

Smith, S.C. (2003): *Case studies in economic development*. Washington State University.

Szalavetz A. (2009): *A fejlesztő állam tudomány- és technológia-politikája*. In: Csáki György: „A látható kéz” – A fejlesztő állam a globalizációban. Napvilág Kiadó, Budapest.

Temporal, P.(2006): *Asian Brands*. John Wiley and Sons (Asia). Singapore.

UNCTAD (1991–2010): *World Investment Reports* különböző számai.

Vigvári G. (2009): *Változó szerepek. Ágazati politikák a fejlesztő állam tevékenységében*. In: Csáki György: „A látható kéz” – A fejlesztő állam a globalizációban. Napvilág Kiadó, Budapest.

Wade, R. (1991): *Governing the Market*. Princeton University.

Wade, R. (1988): *State intervention and outward looking development*. In: White, G.: *Developmental States in East Asia*. New York.

Wonik, Kim (2009): *Rethinking Colonialism and the Origins of the Developmental State in East Asia*. in: *Journal of Contemporary Asia*, Vol. 39. No. 3. August, 2009. pp. 382–399.

A KORONATANÚ HORVÁTH JÁNOS 90 ÉVES

Az is a Gondviselés különös kegyelme, ha valaki testi és szellemi egészségben éli meg kilencvenedik életévét, de egészen rendkívüli, ha egy ilyen ember cselekvően tud hozzájárulni hazája jobbításához, mert még széles körben hallgatnak rá. Az 1921-ben született Horváth Jánost, a Parlament korelnökét, az 1945-ös szabad választásokon megválasztott magyar Nemzetgyűlés egyetlen élő tagját most novemberben a magyar politikai élet vezetői, tisztelői, barátai a legméltóbb helyen, az Ország Házában köszöntötték. Ebből az alkalomból jelent meg *Nagy idők tanúja* címmel, kitűnő munkatársa, Farkas Judit szerkesztésében, egy emlékkönyv; ez a politikai barátok köszöntői mellett az ünnevelt életrajzát, a vele készült újabb keletű interjúkat és 1998 óta megjelent legfontosabb írásait, valamint munkásságának válogatott bibliográfiáját tartalmazza. Több ez a 200 oldalas kötet, mint tisztelegés, fontos üzenet a mai és a következő nemzedékek számára két időszakról, a magyar demokráciáért 1945 és 1947 között folytatott heroikus küzdeletről, valamint az 1998 utáni évek politikai és gazdasági vitáiról.

Horváth János, a paprikájáról híres Tolna megyei Cece gazdálkodóinak leszármazottja, az 1930-as és 40-es években történelmi szerepet játszott Független Kisgazdapárt, 1998 óta pedig a Fidesz prominens politikusa jó hetven éve tanúja és alakítója a magyar történelemnek. Szavaival és tetteivel ő a koronatanú, amikor mérlegre tesszük az 1930-as évek végétől máig terjedő eseménydús, nehéz időszakot.

Először az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaként, a nyugati magyar könyvkiadás beérkező – és zömmel a zárolt, tiltott könyvek közé került – termékeinek feldolgozása során találkoztam Horváth János nevével. De gyakran szóba került a neve családi körben is, az idősebb és az ifjabb Antall József felidézte a nyilas, majd a kommunista diktatúra ellen folytatott harcban, és az 1956-os forradalomban vitt fontos szerepét. Személyesen 1985-ben, az amerikai egyetemi kisvárosban, Bloomingtonban Ránki György által rendezett egyik konferencián ismertem meg. A közeli

Indianapolisból jött át, ahol a rangos Butler Egyetem közgazdász professzora volt. Miután meghallgatta a 20. századi magyar külpolitika járhatatlan útjáról szóló előadásomat, és egy hosszú beszélgetést folytattunk a magyarországi politikai viszonyokról, jó barátként váltunk el. Az 1989–90-es rendszerváltozás legszebb napjaiban, a demokratikussá váló Magyarország előtt álló gazdasági és politikai teendők kidolgozására az Egyesült Államok által kezdeményezett és támogatott Kék Szalag Bizottságban találkoztunk ismét, amelyben én a Magyar Demokrata Fórumot képviseltem. Ezt követően gyakran láttuk egymást, és amikor meghívására egyetemén előadást tartottam, személyesen is tapasztaltam, mekkora tekintélye van mind az amerikai akadémiai, mind a gazdasági és politikai világban. Tudtam, hogy a Republikánus Párt jelöltje az amerikai kongresszusi választásokon, hogyan remélhettem volna, hogy tekintélyes pozícióját, kapcsolatrendszerét hátrahagyva, túl a hetvenen, kész lesz visszatérni szülőhazájába, nem azért, hogy amerikai nyugdíjából itthon gondtalanul éljen, hanem hogy ismét belevesse magát a magyar közéletbe és tanácsokkal aktívan szolgálja a fiatal magyar demokráciát. Sokszor elmondta János, hogy a még nyeretlen, de nemzetépítő elképzelésekkel rendelkező ellenzéki Orbán Viktor hívta és vont be a Fidesz gazdasági programjának a kidolgozásába.

Horváth János életének utóbbi 15 évéről, a gazdasági növekedés programjáról, a magyar mezőgazdaság helyreállításával kapcsolatos rokonszenves gondolatairól szól a könyv nagyobbik fele. Az olvasóban fölmerül a kérdés: miért nem valósult meg több ezekből a javaslatokból, elképzelésekből, miért maradt paragon annyi jó magyar termőföld, miért nem virágzik legalább annyira a magyar családi kis- és középbirtok, mint Lengyelországban, ahol pedig a föld és az éghajlat nem annyira kedvező, mint az itthoni? Az elsődleges válasz a 2002-es választások kedvezőtlen kimenetele, ami megszakította, nyolc évre visszavetette egy koherens program megvalósítását. Ezt tetézte azonban, hogy János két fontos külpolitikai koncepciója sem élvezte és élvezzi azt a széles körű egyetértést, amit megérdemel. Az egyik a viseigrádi, a közép-európai gondolat, hogy a kommunizmusból megszabadult és a hagyományos nyugati értékeket a Nyugatonál jobban megőrző országoknak a NATO-n és az Európai Unión belül is a lehető legszorosabban együtt kell működniük. A másik az Egyesült Államokkal fennálló szövetségi viszony, az atlantizmus. Paradox helyzet, hogy a

kommunista diktatúra évtizedeiben az ellenségnek kikiáltott világhatalom rendkívül népszerű volt a magyar társadalom széles köreiben, de az utolsó tíz évben Amerikával kapcsolatban az indokolt mellett rendkívül sok indokolatlan kritika kapott hangot és terjedt el hazánkban. Megkockáztatom, hogy ebben külső erőknek és hazai ügynököknek is megvan a szerepe. Egy sebezhető gazdaságú frontország vagyunk, társadalmunkban hagyományosan hiányos nemcsak az idegen nyelvek, de a külföldi viszonyok, mentalitás ismerete is, ezért vagyunk kitéve a fertőzésnek, ezért terjednek könnyen a téveszmék, a balítéletek. Hányszor emelt szót ezek ellen Horváth János az Országgyűlésben, főként napirend előtti és napirend utáni felszólalásaiban. Ezek, sajnos, nagyon kevés fülhöz jutottak el, a média szinte tudomást sem vett róluk, pedig megannyi témát kínáltak vitára, továbbgondolásra.

A könyv másik fontos mondanivalója Horváth János (és a közelmúltban elhunyt eszme- és harcostársak, jó barátok, mint Csicsery-Rónay István, Salamon-Rácz Tamás, Török Bálint és mások) *ceterum censeója*, hogy vannak komoly demokratikus hagyományaink, hogy 1945 és 1947 között élethalálharcot vívott a demokráciáért és a nemzeti függetlenségért a Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt és a Szociáldemokrata Párt színe-java. A kommunista korszakban, a moszkvai utasításokat szervilisen végrehajtó politikusok és hivatásos történelemhamisítók ezt a két évet „a reakció elleni küzdelem” időszakának mondták és így is tanították, hogy azután ünnepelejk „a fordulat éve” után 1948-ban reánk kényszerített sztálinista diktatúráját. Szinte érthetetlen, hogy a rendszerváltozást követően miért nem terjedt el és vált köztudottá, hogy nálunk a kommunizmus nem 1945-ben kezdődött, hogy közvetlen külső, szovjet katonai beavatkozás és a jóvátétellel történő gazdasági zsarolás nélkül Magyarország egy gazdaságilag virágzó, többpártrendszerű, szabad demokráciává tudott volna fejlődni, osztrák életszínvonallal, és mentesült volna a jó négy évtizedes diktatúra mentális károkozásától, gerinctörő és jellemromboló hatásától. Horváth János maradt mára az egyetlen hiteles tanú, a koronatanú, hogy nem valamiféle jaltai „árulás”, paktum, hanem a világháború katonai kimenetele, majd a szerződéses ígéreteit megszegő szovjet politika, és maroknyi magyar hazaáruló terelte egy tragikus zsákutcába a magyar történelmet. Ugyanez történt az egykori kommunista blokk, a Varsói Szerződés többi szerencsétlen tagállamával, és ez ellen hasztalan

BÁNFFY DOLGOZÓSZOBÁJA, 1930 KÖRÜL

volt a bátor emberek ellenállása, az ő sorsuk szerencsésebb esetben az emigráció, másoknál a börtön, a kínzókamra és az akasztófa volt. A magyar szabadság harcosai és a nagy magyar emigránsok, Rákóczi, Kossuth mellett van a helyük az 1945–47 közötti időszak ma alig ismert, vagy elfeledett személyiségeinek, mint Nagy Ferenc, Varga Béla, Kovács Béla, Kovács Imre, Peyer Károly, Kéthly Anna, és a koholt összeesküvés perben vagy azt követően elítélt politikusok, szakszervezeti vezetők, katonatisztek. Nem tudta a tudatlanság és a féltétajékoztatás falát áttörni az „1945” és számos más alapítvány, társaság, pedig mellettük állt Göncz Árpád államelnök, és aktívan támogatta történelmünk eme szakaszának is a hiteles bemutatását Antall József miniszterelnök, aki apja révén fiatal tanúja és alapos ismerője volt ennek a küzdelemnek. A könyvben Palasik Mária, a szóban forgó korszak szakértő történésze idézi föl az ún. második magyar köztársaság még biztató, jeles napjait, elsődlegesen a köztársasági államformát kimondó törvény elfogadását és spontán ünneplését. Indokolt lett volna beiktatni az Alaptörvény preambulumba Horváth János javaslatát, a demokráciáért 1945 és 47 között folyta-

tott hősie, de bukásra ítélt kísérlet elismerését, a polgári többségű Nemzetgyűlés által megszavazott 1946: I. tc. jelentőségét. Az erre vonatkozó kormánypárti módosító indítvány leszavazása azt mutatja, hogy még az országgyűlési képviselők sem ismerik eléggé történelmünket. Helytelen és káros kiiktatni onnan szabadságharcaink egyik fontos fejezetét és annak hőseit, egyben pedig megfélekedezni arról, hogy ez a küzdelem milyen nagy figyelmet keltett világszerte, milyen nagy mértékben javította meg a magyarság akkor mélyponton lévő nemzetközi megítélését. Része ennek az amnéziának vagy tudatlanságnak az 1947 és 1956 utáni magyar emigráció nagy többségét befogadó és támogató Egyesült Államok akkori magyar politikájának nem-, illetve félreismerése. Nem volt az a politika hibátlan, de nem a szándékos cserbenhagyás és beugratás politikája volt, ahogy azt ma szinte divat hinni.

Nagyszerű, hogy Horváth János ma is velünk van, de ennek legnagyobb haszna az lesz, ha mai nehéz gazdasági és politikai helyzetünkben minél gyakrabban megszólal, és barátai, sőt egész nemzete hallgat véleményére.

(Nagy idők tanúja. Horváth János tiszteletére. Szerk. Farkas Judit. Bp., 2012. 200 o.)

JESZENSZKY GÉZA

EGYHÁZI TÖRVÉNY 2.2

2011. december 16-án tizenhárom, túlnyomóan republikánus amerikai képviselő levelet írt Orbán Viktornak, melyben az új egyházi törvénnyel kapcsolatos aggodalmaiknak adtak hangot. A nagyobb nyomatek kedvéért levelüket nyomban elküldték a *Népszabadságnak*, így az sebtiben meg is jelent. A napilap egyik szerzője pedig azonnal tudni vélte, hogy az amerikai bíráló volt az igazi oka annak, hogy Lázár János még aznap bejelentette: visszavonják a júliusban elfogadott új egyházügyi törvényt. Igaz, Lázár jogtechnikai megfontolásokat említett, s hamar kiszivárgott, hogy a törvény hajszolt elfogadása miatti alkotmánybírói elmarasztalást szeretnék elkerülni, a külpolitikai indok, vagyis a „nagy testvér” figyelmeztetése miatti aggodalom a napilap számára lényegesen hihetőbb volt, mint

a visszavonás lehetséges hazai magyarázata. Olyannyira, hogy bár az újság online felületén néhány órával korábban megjelent írásában még tudott az Alkotmánybírósághoz fűződő magyarázatról, és azon élcelődött, hogy Lázár ismét megalázta Semjént, aki „jogtechnikai remekműnek” nevezte a törvényt, nem sok idővel később a napilap már a külső nyomásgyakorlás miatti elállást tartotta valószínűnek, hogy aztán január 4-én visszatérjen az első verzióhoz.

Mindez több szempontból sem meglepő. Magyarország utoljára fél évszázaddal ezelőtt került hasonló intenzitással a nemzetközi sajtó és politikai elit bírálatainak keresztútjába. Azóta sem a kommunizmus emberi életet követelő jogtiprásai, sem a nyolcvan kilences demokrácia egész társadalmi csoportokat megnyomorító és kismizmiző visszaélései vagy súlyos következményekkel járó tévedései nem eredményeztek akkora pressziót, mint amekkorát 2011-től tapasztalhatunk. Nincs nap, hogy valamelyik tekintélyes nyugati lap, gazdasági szakértő vagy politikus ne fogalmazza meg bírálatot Magyarország ellen, és csekély vigasz, hogy a politikusok közül a nyílt kritika eszközével egyelőre inkább csak a második vonalban masírozók álltak elő.

Vitathatatlanul célkeresztbe kerültünk. Görögország után Magyarország lett az unió fő mumusa, annak ellenére, hogy minden riogatás, valós és vélelmezhető tőzsdei tranzakció ellenére sem látszik a közeli gazdasági – és vele együtt politikai – összeomlás. A túlnyomóan sajtón keresztül létrehozott pszichés nyomás azonban óriási, már-már a valódi hadba lépéseket megelőző. A második világháború óta ehhez hasonlót Európán belül alig tapasztalhatunk. A véleményformálók a nyugati társadalom minden részéhez el kívánnak jutni, elég, ha csak a német közszolgálati ZDF-nek a magyar demokrácia hanyatlását taglaló, óvodások (!) számára készült kisfilmjére gondolunk.

A sajtóban megjelenő bírálatok a gazdasági és politikai természetű kifogások sajtós keverékeként jelennek meg, óhatatlanul azt a látszatot keltve, hogy a nyomásgyakorlás – vagy lejárató kampány – valamely érdekcsoport nagyfokú hatalmi-gazdasági térvésztesésének következménye. Az egyházi törvény esetében már az újrafogalmazás pusztá szándékának bejelentése is ellenállásba ütközött, s valószínűleg lényegesen komolyabb indítékokról van szó, mint az egyházakat megillető kedvezményekből, speciális pénzügyi szabályozásokból, adómentességekből, az egyszázalékos felajánlásokból

és az ezt kiegészítő közvetlen állami támogatásból összeálló, összességében 2011-ben 28,5 milliárd forintról. Ennek az összegnek ugyanis csak kis hányada jutott a sokféle, kis létszámú, olykor meglehetősen különös vallási közösséghez, amely jelenség okozhat ugyan problémákat, de ahhoz önmagában valószínűleg kevés, hogy hatalmas, szinte világméretű sajtókampány bontakozzék ki belőle.

Egy vallási közösség tényleges működését természetesen nem lehet kizárólag az ellenőrzött anyagi támogatás nagyságával mérni, hiszen a felekezetnek lehetnek nem adózó tagjai, és támogatásokat kaphat ellenőrizetlen formában is. Az azonban több mint elgondolkodtató, hogy az adóhatóság kimutatásai szerint milyen nagy számban léteznek olyan vallási közösségek, amelyeknek csak néhány személy juttatta el adójának egy százalékát. 2009-ben a Négysegletkő Apostoli Hit Nemzetközi Egyházat mindössze három személy támogatta, összesen 2549 forint értékben, ami az egy évvel korábbi 50 000 forintos felajánláshoz képest jelentős visszaesést mutat. A listán előttük járó Sekina Gyülekezet viszont örvendetes gyarapodást könyvelhetett el: a cigány célcsoporttal dolgozó pünkösdi-karizmatikus közösség 2002–2003-ban nem kapott felajánlást, 2004-ben 11 000 forintra tehetett szert egyetlen hívük adófelajánlásából, a 2009-es összesítés szerint már 4 adózó hívük volt, akik összesen 48 841 forinttal támogatták meg működésüket. De még az olyan jelentős gyülekezetek is, mint a Magyarországi Metodista Egyház nevű szervezet, csupán 700 adófelajánló 4 704 558 forintját eredményezte, így kismértékben a Magyarországi Szcintológia Egyház mögé szorultak, akiket 1161 adófizető támogatott összesen 5 496 052 forinttal.

A 2009-es adatokat alapul véve az adófelajánlásokból összesen 5 240 591 750 forint jutott 185 vallási közösségnek. Az új törvény 14 közösséget ismer el automatikusan. Ezek adófelajánlásból származó támogatása 4 738 427 333 forint volt, tehát a hoppon maradt 171 gyülekezet a 2009. évivel azonos mértékű adófelajánlások esetén összesen 502 164 417 forinttól esne el – amennyiben nem sikerülne újraregisztráltatniuk magukat. Egészen valószínűtlen, hogy világméretű elmarasztalás szülessen 502 millió forint lehetséges elvonása miatt, amely 85 299 adófelajánlót érint a 913 419-ből, vagyis az adójuk száradáról vallási közösségek javára rendelkezőknek kevesebb mint 10%-át! Rádásul nem automatikus elvonásról van szó, csupán arról, hogy 171 közösségnek bizonyítania kell, valóban „egyházként”

léteznek. Mivel közülük 82 kérte egyházi státusának elismertetését, úgy tűnik, mostanáig Magyarországon 89 olyan szervezet kapta meg az egyházaknak járó kedvezményeket, amelyeknek tagjai maguk is úgy látják, nem kifejezetten vallási célokból jöttek létre.

A pénzügyi regresszió tehát nem lehetett elégséges ok a nemzetközi politikai botrány elindításához, mint ahogyan a vallásszabadság „példátlan magyarországi megnyirbálása” sem. A környező országokban csaknem mindenütt szigorúbb a szabályozás: Ausztriában 20 éves létezés és tizenhatezer hívő, Romániában 12 éves működés és húszezer hívő, Szlovákiában pedig húszezer hívő kell ahhoz, hogy egy vallási közösség egyházi státust kapjon. Ennek megfelelően Ausztriában 5 hivatalosan elismert vallási közösség tudja teljesíteni a kritériumokat, igaz, 14-nek szerzett joga az I. kategóriába való tartozás. Így a magyarországi szabályozás, amelyik 14 felekezetnek biztosítja automatikusan az egyházi státust, hasonló az ausztriaihoz. Környezetünkben pedig egyetlen ország megengedőbb „egyházi” kérdésekben: Szlovéniában 10 éves működés és száz felnőtt tag kell egy felekezet vallási közösségként való állami elismertetéséhez.

A nemzetközi politikai botrány kialakulásában a tények helyett komoly szerepe lehetett a hazai tiltakozásoknak. Több lépcsőben, jól felépített és előre megtervezett konstrukcióban protestálnak az elégedetlenek, ám alapos ok van annak feltételezésére, hogy a valódi tiltakozások és az információcsere nem a nyilvánosság előtt zajlik. Egyetlen kivétel Rajk László, Demszky Gábor, Iványi Gábor, Kenedi János, Konrád György, Magyar Bálint, Mécs Imre és Tamás Gáspár Miklós 2011 augusztusában írt levele: a magyar rendszer-váltás kulcsfigurái Viviane Redinghez, az Európai Bizottság alelnökéhez, a jogérvényesülésért, alapvető jogokért és uniós polgárságért felelős európai biztoshoz, valamint Thomas Hammarberghez, az Európa Tanács emberi jogi biztosaéhoz fordultak, lépjenek fel határozottan a vallásszabadság magyarországi sérelme miatt.

Valószínűleg a magyarországi tiltakozásoktól nem egészen volt független az amerikai *Huffington Post* két, a vallásszabadság helyzetével foglalkozó írása júliusban és decemberben. E második munka hivatkozik az Institute on Religion and Public Policy jelentésére, amely szerint a törvény „az emberi jogok aláásására irányuló, aggasztó magyarországi trend legszörnyűbb példája”. (Külön érdekesség, hogy az Institute on Religion and Public Policy

állítólag részt vett a *Nemzeti Hitvallás* szövegezésében – legalábbis John P. Blake szerint, akinek javaslatára Pennsylvania állam szenátusa határozatban gratulált az ország első nemzeti alkotmányához.) Doug Bandow írása szerint a magyar egyházügyi törvény bejegyzési rendszere a legnehézkesebb, hiszen 20 éves magyarországi működést, ezer támogató aláírást tételez, ráadásul a bejegyzéshez egy kormánytag támogatására is szükség van. Azt persze nem tudni, hogy ez utóbbi kitétel a törvény mely részéből következik. Elgondolkodtató, hogy a Cato Institute főmunkatársa, Reagan egykori tanácsadója, a 2005-ben a Catótól lemondani kényszerült Doug Bandow nehezményezi a bejegyzendőket nemzetbiztonsági ellenőrzését is.

Az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény elleni tiltakozás nem annyira jelentős, mint inkább érdekes színfoltja volt Izsák-Bács Jeremiás esete. A 2010. április 8-i alapító okirattal rendelkező Magyar Keresztény Mennonita Egyház lelkésze (a vallási közösség honlapja szerint Izsák-Baciu Ieronim) 2011. november 10-én „tiltakozó böjtbe” kezdett Strasburgban, ugyanis meglátása szerint 250 egyházat rekesztett ki az új egyházi törvény. (Ha pontos a lelkész információja, akkor 2009 óta, mindössze két év alatt újabb 65 „egyház” alakult Magyarországon.) A „végsőig” tervezett böjtölésnek állítólag negyven nap múlva szakadt vége, ám az esetről tudósító portál december 20-án arról informált, hogy a lelkészt leromlott állapota miatt Barcelonában kórházba szállították. Izsák-Bács Jeremiás tevékenységét Iványi Gábor segítette egy fénymásoló átadásával, hogy tiltakozó szórólapokat tudjanak sokszorosítani. Iványi néhány barátjával együtt egyébként maga is csatlakozott a „tiltakozó böjthöz”, amely a gördülő sztrájkhoz hasonlóan szerveződik. E sorok írásakor áprilisiig mindennap 1–13 ember böjtöl, hogy „Magyarország egyes akarók szűk magánérdekeket követő zárt társaságából újra a köz társasága legyen”.

Nem tudjuk, hogy a magyarországi tiltakozásoknak mekkora szerepük volt Hillary Clinton december 23-án Orbán Viktornak küldött levelének létrejöttében, valószínűleg nem a tíz-husz egy napig böjtölő methodista okozott nemzetközi diplomáciai bonyodalmat. Különös módon – a tizenhárom amerikai szenátor tiltakozásához hasonlóan – Clinton levele is a *Népszabadság* honlapján kötött ki két nappal az elküldés után. A külügyminiszter nehezmé-

nyezte, hogy „építő jellegű észrevételeit” figyelmen kívül hagyták, de sokan úgy vélik, a levél megírásának fontos kiváltója volt az amerikai külügyminiszter vallási közösségének, a metodisták egyházi státusának megvonása is. A levélben egyébként egy mondat foglalkozik az egyházi törvénnyel: „Külső megfigyelők véleménye, hogy ellehetetlenítő módon nehézkesek az egyházak és a vallások elismerésének szabályai, az pedig, hogy mindehhez kétharmados parlamenti jóváhagyás is szükséges, indokolatlanul átpolitizálja az alapvető emberi jogokat övező döntéseket.”

Sajnos a külügyminiszter nem nevezte meg a „külső megfigyelőket”, így nem lehet tudni, mi az oka a közpénzek felhasználását is érintő szabályozás megváltoztatása miatti aggodalmaknak. A decemberi parlamenti vita azonban nyújthat bizonyos támpontokat.

Az új egyházi törvényt végül 22 fideszes és 2 kereszténydemokrata képviselő nyújtotta be december 22-én, és december 30-án fogadta el az Országgyűlés – immáron másodszor. A tervezet-höz huszonöt módosító javaslat érkezett; ebből kettőt Gyurcsány önálló frakcióvá szerveződni nem tudó követői, kilencet az LMP politikusa, Szabó Tímea, hetet a szocialista Lendvai Ildikó–Nyakó István páros, ötöt a Jobbik politikusai, kettőt a kereszténydemokrata Lukács Tamás, hármát a Fidesz képviselői nyújtottak be. (Ez utóbbiakat a betervező visszavonta.) A módosító indítványok pontosan mutatják a belpolitikai helyzetet. Gyurcsány párhíveinek az egyházi törvényjavaslathoz fűzött rövid javaslatai részben a kilencvenes évek harcos liberál-ateista zsurnalisztikáját idézték meg a „világnézetileg semleges oktatás” szövegbe emelésének szándékával, részben az egyházként való elfogadtatás feltételei közül törölni akarták azt a feltételt, amely előírja a *rítus* meglétét. Úgy látszik, a rítus igazolása a betervezők szerint korlátozza a vallásszabadságot. Mindkét javaslatot kissé eltérő megfogalmazásban a szocialisták külön is benyújtották. A Demokratikus Koalíció párhívei módosító indítványuk sikerességéhez nem fűztek különösebb reményeket, mivel csupán két igen szavazatot kaptak – vélhetőleg ennyien tartózkodtak közülük a teremben.

Ennél komolyabban érdeklődtek az egyházi törvényjavaslat iránt a szocialisták. Lendvai Ildikó és Nyakó István módosító indítványaikban úgy vélték, hogy az egyesületek egyházi elismertetését nem miniszteriális, hanem bírósági szinten kellene végezni, az egyházalapításhoz elegendőnek kellene lennie száz támogató

aláírásnak; és szerintük sem szükséges a nemzetbiztonsági kockázat vizsgálata, ha egy egyesület egyházzá kíván válni.

Tulajdonképpen a Jobbik Magyarországért Mozgalom is hozta a formáját: Gaudi-Nagy Tamás a Hit Gyülekezete helyett az Ósmagyar Egyházat akarta felvétetni a tizennégyek közé. Az LMP módosító indítványában elég jelentős mértékben keveredett az ironia a tényleges kritikával, ezért ezeket komolyan venni nem minden esetben lehet. Szabó Tímea például azzal a javaslattal állt elő, hogy a törvény preambulumának második bekezdésébe foglalják bele, hogy a jogalkotó nem ismeri és semmibe veszi az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, valamint megszakítja a vallásszabadságot biztosító törvényekben testet öltő hagyományt. Ez ugyan szórakoztató, de kissé méltatlan a törvényhozás komolyságához, ráadásul az sem derül ki belőle, hogy a párt miért tartja elfogadhatatlannak a sarkalatos törvény tervezett szövegét.

Vagyis a kül- és belföldi kritikai hangok egyik érdekes közös pontja az egyházzá szerveződni kívánó vallási közösségek nemzetbiztonsági vizsgálata miatti tiltakozás. Ezt nehezményezte a Cato Institute főmunkatársa, Doug Bandow; valószínűleg erre gondolatott az amerikai külügyminiszter, amikor levelében aggodalmát fejezte ki az „ellehetetlenítő módon nehézkes” hivatalos regisztráció miatt; és többek között e pont törlését indítványozta az Országgyűlés elnökének december 22-én benyújtott 5315/17. számú módosító javaslatában Lendvai Ildikó és Nyakó István. A Nemzetbiztonsági Hivatal az elmúlt húsz évben leginkább a Magyarországi Szciantológia Egyházzal kapcsolatosan fogalmazott meg aggodalmakat, de nem tudjuk, vizsgálták-e – és ha igen, milyen alapossággal – az országban működő több mint kétszáz vallási közösséget. Lehetséges, hogy e téren még meglepetések várhatók?

FÁY ZOLTÁN

HAZÁM ÉS PÁRIZS

Mint amikor egy szerény külsejű ládikában váratlanul kincsekre lel az ember, olyan öröm Dvorszky Hedvig A. Szabó Magdával készített interjúkötete. Sodró lendületű, izgalmas olvasmány egy csepeli munkáskörnyezetből induló értelmiségi asszony életútjá-

ról a kulturális diplomáciai karrierig. És korántsem csak a francia kapcsolatról van szó, amelyet Josephin Baker nyomán így definiál: „Két szerelmem van, a hazám és Párizs.” Az első szerelem azonban még Erdély, ahová apai ágon kötődik is. Az „ötágú sípra” azonban, amely a magyar irodalom határon túli tartományait jelentette, a legendás irodalomtörténész, egyetemi tanár Czine Mihály előadásai hívták föl a figyelmét. Ezt mélyítette tovább az amatőr színészként megismert színikritikus Ablonczy László – akivel négy évtizede tart házassága –, s aki Romániából való kitiltásáig hetvenszer járt Erdélyben. A szekuritáé által történt kitiltása után felesége utazik helyette s viszi a csempészarut, a kultúrát. Az életút plasztikusan mutatja be, hogy egy egyetemista lány, majd asszony személyes sorsa, ambíciói milyen szálakkal kötődnek a kelet-európai történelemhez. S élete példázza azt is, hogy a tanulás, a tudás a szocializmusban egyfajta menedék volt, amellyel élhetett, aki akart s volt ereje, kitartása.

Ennek az útnak részeként kellett a francia nyelvtanulásért is kisebb szabadságharcot vívnia a tizennégy éves kislánynak, akit bár felvettek a nyelvtagozatos gimnáziumba, de az orosz szakra. Az interjú hosszan elidőz a csepeli Jedlik Ányos Gimnáziumnál, ahol először diákként, majd francia szakos tanárként tapasztalja meg a Németh László által megfogalmazottakat: „Ez a legönzetenesebb pálya a világon: mert azt, hogy egy tanár mit csinál, hány mikronnyival emelte meg nemzete műveltségét, ellenőrizni nem lehet... A tanár, ha igazán tanár, állandóan ajándékozza magát. És ez az ajándékozás gyönyörű ebben a szakmában.” Nemcsak oktatni akart, nevelni is. Kirándulások, közös betlehemezés, színházba járás, színjátszóköri emléket őrzik a tanítványok. És természetesen rányitotta a jedlikesek szemét Erdélyre is, már a nyolcvanas évek közepén. Tanítványait és tanárkollégáit sorsfordító kirándulásokra vitte, akkor az erdélyi utazások némely mozzanata még ellenállási filmekbe illő jelenetek közepette zajlott, mint egy látogatás Sütő Andrásnál. „Férjem kérdéseit ceruzával beírom egy román nyelvű autóskönyv utolsó sorai közé, azt aligha lapozzák fel a román határon. Megérkezem Vásárhelyre, szállodában kell megszállnom, mert a vendéglátónál tilos, súlyos büntetést fizet, ha kiderül... András tudta, hogy a lakásában lehallgatókészülék működik, de jó ideig nem találta. Majd csak 1989-ben fedezi fel a szerkezetet. Megérkezem hozzájuk, bemegyünk a fürdőszobába, és a megnyitott csap mellett elmondom a kérdéseket. Ő nem vála-

szol, kimegyünk a konyhába, írógéphez ül, és villámgyorsan gépbe írta a válaszait. El akarom tenni a papírt. Erre ő: ne viccelj. Tudod, hogy csak akkor kapunk engedélyt írógép tartására, ha leadunk egy mintát az összes leütésről. Ha ezt megtalálják nálad, öt perc múlva tudják, hogy kitől származik. Hát szépen kiradírozom a ceruzás sorokat, és beírom helyükre András válaszait, így indulok haza.”

Miközben egyre határozottabban szerveződik élete a színház és az irodalom köré, tanít és három gyermeke születik, a francia kultúrát sem hanyagolja el. Fordít, tolmácsol, s ha ritkán is, de elutazik Franciaországba, ahol első alkalommal rádöbben, hogy a nyelvismeret a kultúrába – amely életmódot is jelent – ágyazódik, anélkül bevehetetlen vár marad. De A. Szabó Magda, s ebben megmutatkozik ennek a kedves, mosolygós asszonynak igazi természete – szívósan, tántoríthatatlanul, a kudarcokból is erőt merítve ostromolja, hódítja meg a francia kultúrát. „Nekem semmi sem hullott az ölembe, mindenért keményen meg kellett dolgoznom. Áhított francia szakomért is. A négy gimnáziumi év a boldog, habzsoló nyelvtanulás ideje volt és a mérhetetlenül sok olvasásé. Az egyetemi oktatás nem a nyelvet tanította, azt tudottnak véve adott át rajta keresztül ismereteket. Bedobtak bennünket a mélyvízbe... Descartes *Értekezés a módszerről* című művével kezdtük francia szakos egyetemi életünket. Filozófiát azelőtt magyarul sem tanulunk, amikor a 17. századi szavakat külön-külön már megfejtettem, a szöveg értelme még mindig titok maradt. Irgalmatlanul nehéz volt, de nem adtam meg magam. Tejesköcsögbe esett békaként addig tapostam-tapostam, míg egyszer csak vajat köpültem a talpam alá, megharcoltam érte, enyém lett a szöveg értelme is... Hát így kapaszkodtam fölfelé ezen a máig végeérhetetlen tudáslépcsőn. És ma sincs nap, hogy ne döbбennék rá: mi mindent nem tudok még.”

Számára mindig léleképítés, életgazdagítás a kultúra, mindegy, hogy irodalom, színház, nyelvtanítás vagy éppen televíziózás. Középiskolai tanárként is ez a kultúrafelfogása, és természetes számára, hogy a gyerekeket is el kell vinni Franciaországba, jóllehet akkoriban ez még temérdek adminisztrációval, hivatalok útvesztőiben való bolyongással járt. Egy bretagne-i iskolával ismétlődő diákcsere eredményeként tíz év elteltével 700-an gyűltek össze a jubileumi találkozóan azok a franciák, akiknek így lett közük Magyarországhoz.

A rendszerváltozás számára is kinyitja a világot. A strasbourggi egyetem magyar lektora lesz. Anyanyelvét tanítja a franciáknak, és

több mint kétszázan járnak kurzusára, amelyen hazánkat mutatja be a francia egyetemistáknak. Persze előzmények, tankönyv nélkül vág bele, maga találja ki és fénymásolja a programot az egyszemélyes magyar intézetben. És kilép az egyetem falai közül. Író-olvasó találkozókat, színházi előadásokat szervez, kapcsolatot tart az Európa Tanáccsal. Munkabírását jellemzi, hogy két évig, míg férjét, Ablonczy Lászlót ide köti a Nemzeti Színház igazgatása, mindezt három gyerekkel, egyedül csinálja.

1993-ban egy megváltozott országba tér haza, de maga is sokat változott. Szűknek érzi az iskolai kereteket. Fasang Árpád zeneszerzővel megszervezik, hogy francia anyanyelvű tanárok jöjjenek Magyarországra tanítani, Megalapítja az ezt gondozó Magyar-Francia Ifjúsági Alapítványt, amelynek 2012-ben már a huszadik születésnapját ünneplik. Valódi népi diplomácia ez, hiszen az a közel ezer francia szakember, aki hazánkba érkezett dolgozni, egy mélyebb, hitelesebb Magyarország-képet visz haza és közvetít, mint a diplomácia protokolláris vagy a média legtöbbször felszínes, ilyen-olyan előítéletekkel terhelt képe.

1999 februárjától a Párizsi Magyar Intézet művészeti igazgatóhelyettese lesz. Méltó folytatás, de hatalmas kihívás is egyben, hiszen Illyés Gyulát idézve: a magyar kultúra számára a francia a viszonzatlan szerelem. De Magdának erre is volt receptje „Párizs elképesztően gazdag kulturális kínálatában kellett magunkra felhívni a figyelmet, amit sok ésszel-szívvvel végzett munkával lehetett elérni. Mi kell ahhoz, hogy sikerüljön? Széles körű tájékozottság, szilárd értékrend, magasra emelt értékűszób: fölötte mindennapi feladat a színek változatosságának megmutatása. De kell a befogadó ország reflexeinek, kulturájának az ismerete is, hogy tudjuk, mit és hogyan kínálhatunk. Szükséges a nyitottság, a folytonos szellemi készenlét. Meggyőződése, hogy kell az a mosoly is, amelyet strasbourgi búcsúzásomkor megköszönt a rektor úr.” Fontosnak tartotta, hogy határok nélküli, teljes egységben láttathassák a magyar kultúrát. Lényeges volt a Franciaországban élő, dolgozó magyar művészek bemutatása, hiszen sokukról itthon is általuk szereztek tudomást. Egy hevenyészett névsor: Rozsda Endre, Réth Alfréd, Pierre Székely, Román Viktor, Hantai Simon, Kristóf Ágota, Nagy József. A kiállítások, irodalmi estek, koncertek mellett férjével kötetet állítottak össze. Az „Állj fel torony” árnyékában – Magyarok francia földön. Egy század tükörcserepei alcímű antológia 2003-ban jelent meg.

Csak a fontosabb állomásokat emeltem ki a könyvből, elhagyva sok szívderítő anekdotát s hosszú leltárát a franciaországi magyar kulturális emlékeknek, kapcsolatoknak. De talán ennyiből is kitűnik, hogy a „mosolygó lélekkel végzett szolgálat” személyiségének lényege és sikereinek forrása, amelyet Franciaországban két alkalommal is magas állami kitüntetéssel ismertek el. Itthon nem kapott elismerést. Sőt, ma már a Duna Televízióban sincs rá szükség, amelynek kulturális igazgatója, majd ügyvezető elnöke volt. Erről nem tud mosolyogva beszélni, de szemrehányás és sértettség helyett közli annak a tanulmánynak a részleteit, amelyben felvázolta, hogyan képzei a Duna Televízió jövőjét. (*A Merre folyjon a Duna Televízió* című írás a *Bécsi Magyar Naplóban* jelent meg 2010-ben.) Az elképzelés szinte hibátlan, méltó a Duna TV hajdani rangjához, „A világ legjobb kulturális televíziója” kitüntetéshez. A tervezet senkit nem érdekelt, ezért korengedményes nyugdíjba ment, és csak remélhetjük, hogy ismét beteljesülnek életében Weöres Sándor sorai: „Én keresem a célokat: céloam engem majd megtalál.”

(*A haza és Párizs – A. Szabó Magdával beszélget Dvorszky Hedvig. Bp., Kairosz. 2011. 158 o.*)

TÓTH KLÁRA

POLITIKA ÉS ÉPÍTÉSZET: STUTTGART 21

A politika a történelem során gyakran vette igénybe az építészetet. A spanyolok a Rómában épített díszes barokk lépcsővel a Szentszékeknek kívántak kedveskedni, II. Vilmos német császár a Szentpétervároton épített nagykövetségi palotával országa nagyhatalmi pozíciójával kérkedett, a 20. század európai diktatúrái pedig a neoklasszikus architektúrák erőltetésével a római birodalom hírnevéhez kívántak emelkedni. A szóban forgó „Stuttgart 21” városépítési terv ezektől eltér: itt egy meglévő építészeti objektum és környezetének tervezett átalakítását a tartományi kormány megbuktatására használták fel, ami a politika és építészet kapcsolatában szokatlan, szinte páratlan. A tiltakozás a kormányváltástól a sajtóhadjáraton, a hatósági intézkedéseken és az utcai tüntetéseken át a népszavazásig vezetett. És lehet, hogy a kérdés még nincs is lezárva.

„Stuttgart 21” Baden-Württemberg fővárosa a 21. század igényeihez és lehetőségeihez igazodó átrendezésének nagyszabású urbanisztikai tervét jelenti, amelynek középpontja a belváros közvetlen közelébe ékelődő vasútvonalaknak és a főpályaudvar személyforgalmának föld alá süllyesztése. A felszíni vágányok megszüntetése révén hatalmas terület szabadul fel és építhető be. A tervezett új, földfelszín alatti vasútvonal a személypályaudvar régi vágányaira merőleges helyzetben halad majd, kedvező kapcsolatot létesít a repülőtérrel és egyes külvárosokkal. Az építésre eredetileg előirányzott 4 milliárd euró (időközben már 4,5 milliárdra növekedett) kifejezi a munka nagyságát. A költségeket a tartomány, a város és a DB (német szövetségi vasutak) együttesen biztosítanak.

A „Stuttgart 21” terve a lakosságnál hatalmas felháborodást váltott ki. A „zöldek” álltak a tiltakozás élén, pedig a terv megvalósítása aligha sért városi zöldterületet, inkább még növeli is. Bizonyára politikai hasznot vártak a tiltakozástól, és alighanem a terv megígért elvetésének köszönhetően a 2011 tavaszán tartott tartományi választásokon a zöldeknek sikerült is megdönteniük a CDU több évtizede stabil kormányát. A DB vezérigazgatója, aki a munkák feltétlen szükségességét hangoztatva mindvégig szilárdan kitartott a megvalósítás mellett, a tervet veszélyeztető választási eredmény után mégis nyomban felfüggesztette a munkák előkészületeit, majd nemsokára bejelentette hatalmas kártérítési igényét. A kérdés tehát a tervet ellenző zöldek által megnyert választásokkal még távolról sem lett elintézve. A velük koalícióra lépett szocialisták ugyanis kitarítottak a süllyesztett vágányzat megépítése mellett.

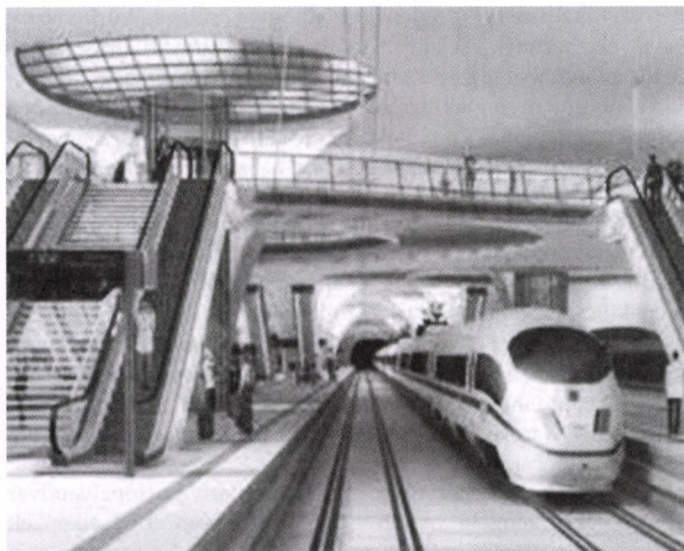
Érdeemes megismernedni a terv mellett és ellene szóló érvekkel, továbbá a város lakosságát erősen befolyásoló hagyománytisztelettel. Nem kevésbé motiválja a vitát a város sváb lakosainak ismert takarékosága. Érdekesége a kérdésnek, hogy Stuttgartban már 170 évvel ezelőtt, amikor az első vasút elérte a várost, a pályaudvar helyének kijelölését ugyancsak a lakosság hathatós érdeklődése és beleszólása kísérte.

A szép Stuttgart egy katlanban fekszik, mely előtt a Neckar folyik. Ennek keleti túlszélén épült fel Cannstatt fürdőhely-város, mely 1907-ig önálló volt, csak ekkor kebelezték be Stuttgart. Cannstatt a vasút megépítése idején magának követelte az elsőbbséget, polgárai úgy vélték, hogy Stuttgartnak elegendő lenne egy a folyón át vezető kis szárnyvonal is. Mégis úgy döntöttek, hogy

a Neckart áthidalva és a királyi park dombja alatti alagúton át Stuttgart pereméig vezetik a vasutat, és ott létesítik az állomást. A katlanban csak fejpályaudvar jöhetett szóba. Ennek helye is vitás volt, négy különböző javaslat között kellett választani. Az egyiket a neves osztrák vasútépítő mérnök, Alois Negrelli készítette (akinek a tevékenységéről a Szezei-csatorna építésével kapcsolatban már szóltunk). A különböző véleményeket a korabeli sajtó híven tükrözi. Végül is I. Vilmos württembergi királynak a döntése alapján a fiatal – akkor mindössze harmincéves – Carl von Etzel mérnök elképzelése szerint az állomás a város keleti peremén épült fel. 1846. július 4-re a vonal elkészült (tehát néhány nappal előbb, mint Pesten a Vácra vezető vasút). A vasúti forgalom megnyitásával Stuttgartban mégis vártak szeptember 12-ig, hogy az ünnepélyt a király születésnapján tarthassák. (Az állomásépület azonban csak egy év késéssel készült el, csakúgy, mint annak idején Pesten.)

Stuttgart lakossága és a württembergi vasúthálózat növekedett, ezért két évtized múltán az állomást bővíteni kellett. A „Neuer Bahnhof”-nak nevezett átépítés öt árkádíves szép új reneszánsz homlokzata az utcáshoz illeszkedett. Elrendezése T-alakú alaprajz volt, a szár mentén egy-egy csarnoktetővel, amivel a 19. század végén elterjedt nyelvperon egyik első példája valósult meg.

A 20. század elején azután elhagyták a szűkössé vált „Neuer Bahnhof”-ot, és 500 méterrel keletebbre felépítették a harmadik, immár főpályaudvarnak nevezett stuttgarter állomást. Ennek átalakítása áll most a vita középpontjában. Az 1911-ben meghirdetett tervpályázatot Paul Bonatz (1877–1956) stuttgarter építész és munkatársa nyerték meg. Az építkezés 1914-ben megkezdődött, de a háború miatt megszakítva az első ütem 1923-ban, az egész pedig csak 1927-ben készült el. Kevés nagyvárosban jutott pályaudvar-épület olyan fontos szerephez, mint a Bonatz tervezte állomás Stuttgartban. Ezt előnyös városképi hatásának, valamint a minden tekintetben célszerű és tetszetős elrendezésnek köszönhette. A 16 vágány utasforgalmát összekötő keresztperon előtt a város felőli nyugati oldalon 160 méter hosszú rőt barnás kőburkolatú épület-tömb áll. Két hangsúlyos kapuúve közül a kisebbik, a bal oldali, az elővárosi és helyi érdekű, a jelentősen nagyobb jobb oldali a távolsági vonatok utasait szolgálja. Az épülettömbhöz a hasonló kőből épült tekintélyes óratorony csatlakozik, mely a Königstrasse tengelyében áll. Ehhez szinte már hozzátartozik a tornyot süvegelő,

STUTT GART 21

STUTT GART 21

később ráhelyezett Mercedes-Benz autógyár csillaga, Württemberg egyik ékességének reklámja. Az állomás vágányait nem csarnok fedte, az utasokat faszerkezetű perontetők védték. Ezek a második világháborúban elégték, acélszerkezettel épültek újjá. Az 1911-ben fogant monumentális architektúra modern hatású, mégis egy előkelő régi városépítészet méltó folytatása. Szinte természetes, hogy már évek óta műemlék.

Meg kell jegyezni, hogy Paul Bonatz építész a két háború között ugyancsak monumentális hatású, kőből épített autópályaviaduktokat tervezett. Majd (akár a politikai fejlemények előli menekülésnek felfoghatóan) Törökországba költözött, és ott egy nyertes tervpályázat nyomán az ankarai operaház építésénél munkálkodott. Csak a háborút követően tért vissza hazájába. Érdekes, hogy Bonatz emlékirataiban megemlékezik a hazánkban ismert Weichinger Károly építészprofesszorról is, a Műegyetem nagyra becsült tanáráról.

A „Stuttgart 21” tervezői, tiszteletben tartva a főpályaudvar épületének műemléki védettségét, a tervek szerint az elképzelt új föld alatti állomás hat vágányához az utasokat a mai épületen keresztül vezetnék. Az elővárosi és a távolsági vonatok utasainak eddigi helyzete, melyet a pályaudvar-épület kompozíciója tükröz, ezzel funkcióját veszti. Mivel a régi épület egésze a feladatától megfosztott keresztperonhoz kötődik, megtörik az épület és vasúti forgalom közti logikus kapcsolat is, viszont megmarad az épület megszokott városképi megjelenése, még ha szárnyaszegett madárhoz fog is hasonlítani.

Az átépítés és a vele összekötött átrendezés mellett szól, hogy a vasútüzem részére az átmenő forgalom kedvezőbb és gazdaságosabb, mint az immár 170 éve fenntartott fejpályaudvari helyzet. Az új észak–dél vonal a környék további településeit kapcsolhatja be a forgalomba, mindenekelőtt a stuttgarter repülőtérrel teremt az eddiginél kedvezőbb összeköttetést. A főpályaudvar mai vágányterének felhagyása szinte egy városi kerület nagyságrendű belváros közeli területet tesz szabaddá és értékesíthetővé, lakó- és középületeknek biztosít helyet. Az új elképzelések előnyeivel szemben a megszokott rend megtartása mellett szólnak az aránytalanul magas költségek. Az ellenzők szerint az új pályaudvarra azért sincs szükség, mert a fejpályaudvar forgalmi hátrányai nagymértékben csökkentek, amióta a vonatszerelvények nagy hányada mindkét

STUTTGART 21

végen rendelkezik vezetőállással, és így sokkal kevesebb tolatásra van szükség. Figyelemre méltó a város lakóinak hagyománytisztelése és ragaszkodása a város életével összeforrott műemlékhez is, vagyis nem szeretnék az épület szerepének megváltoztatását.

Az ellenzők egyik új érve, hogy a hatalmas költséggel megépülő hat vágány nem elegendő egy gazdasági fellendülés esetén várható forgalomműködéshez, de a föld alatti pályaudvar bővítése újabb tetemes költségek miatt szinte lehetetlen. Ezt az aggályt ismételt szakértői vélemények viszont megcáfolták, szerintük a tervezett földfelszín alatti állomás még rendelkezik megfelelő tartalékkapacitással.

A 2011-ben megválasztott új baden-württembergi kormány választási ígéretének beváltása esetén a német vasutak hatalmas kártérítést követel, tekintve, hogy az átépítést már megkezdték, és a munkák előkészítésébe óriási összegeket fektetett. Ebben bizonyára közrejátszott, hogy a terv megvalósulásának meghiúsulásával elesnének a vágánytér hasznosításából várható bevételtől. Mindennek nyomatékot adva a munkák rövid időtartamú felfüggesztését követően azok folytatására szánták el magukat. De a kérdés a német médiában hónapokig terítéken maradt. A felfüggesztés vagy végrehajtás kérdése a városrendezés, a műemlékvédelem

és a közlekedésfejlesztés problémáinak boncolgatásával hatalmas politikai vitává gerjedt. De ma már Württembergnek sincs királya, aki hatalmi szóval – a többség megelegedésére – eldönthetné a vitát. Az új kormány népszavazásra terelte a megoldást. Szinte mindenki biztosra vette a költséges munkák tervének elutasítását.

A 2011. november 27-én megtartott szavazáson az arra jogosult 7,6 millió baden-württembergi választónak 48,3%-a adta le a voksát, és 58,8%-uk a munkák folytatására szavazott, amiből arra lehet következtetni, hogy a médiában oly hangos tiltakozásnak nagyobb volt a füstje, mint a lángja. Még Stuttgart városban is csak 47% kérte a munkák felfüggesztését. Kretschmann kormányfő – miután bizonyára nagy kő esett le a szívéről – bejelentette, hogy a lakosok véleményét tiszteletben fogja tartani, de a 4,5 milliárd euróval szemben semmilyen költségtúllépést nem fog megtűrni. Az ellenzék viszont azzal az ígérettel válaszolt a kudarcára, hogy a munkákat változatlanul ellenzi, és azok megvalósítását másként kívánja megakadályozni: a munkákat folyamatosan figyelve minden szabálytalanság miatt tiltakozik, és ezen keresztül próbálja elérni az építkezés leállítását. Úgy tűnik, hogy a „zöldek” az építészeti kérdést mégis haszonnal zárták: ha nem is mentették meg a régi pályaudvart, de kormányra jutottak.

KUBINSZKY MIHÁLY

ELŐSZÖR FEJBEN...

Évek óta nem volt ilyen feszülten borús hangulat idehaza, mint mostanában – még lényegesen rosszabb körülmények között és drámaibb események idején sem: utóbbiak nem letargiát, hanem dühödt indulatokat keltettek. A mostani atmoszférának, mint minden mély lehangoltságnak, sok oka van. A gazdaság? A politika? A sokat emlegetett, homályos tartalmú értékválság? A normális társadalmakat jellemző közmegegyezések hiánya? Természetesen mindegyik, és még sok egyéb. De az a legijesztőbb, ami egyszerre ok és következmény, hogy elveszőben van az a remény, hogy belátható időn belül ki lehet jutni abból a mély gödörből, amelybe csúsztunk.

Állítólag létezik egy kínai bölcsesség, miszerint a tigrissel először fejben kell végezni, és ami azután még hátravan, csupán forma-

ság. Meglehet, hogy annál azért több – de az biztos, hogy ha fejben nincs meg a győzelem, akkor nincs esély a sikerre (tán a túlélésre sem). Úgy tűnik, ismét ott vagyunk, ahol évekkal ezelőtt: megint nincs semmiféle elképzelésünk aktuális „tigrisünk” elejtésére.

Azt régen tudjuk, hogy milyen súlyos helyzetbe kerültünk. Az elmúlt évtizedben megrendült az éppen helyreállóban lévő közbizalom, ismét kiüresedett a társadalom és a politikum kapcsolata, elvásott a polgárt a jogrendhez kötő bizalmi szál, lehetetlenné vált alapvető szociokulturális normák érvényesíthetősége, szétesett a közéleti erkölcs, és sorolhatnánk egyetlen jelenség változatait. E helyzetért a közvélemény nagyobbik része a nyolc éven át kormányzó politikai csoportot okolta és büntette. A rekonstrukció vágyából született választási eredmény viszont azt sugallta, hogy gyorsan működőképessé tehető a közélet érzelmi, morális és szellemi infrastruktúrája.

Ez a várakozás nem vált valósággá. Ehhez a 2010-ben hatalomra jutott új kormánynak gyors és látványos eredményeket kellett volna elérnie, csodát kellett volna tennie. Ilyen csodák azonban nincsenek. Valami elkezdődött, de a hirtelen feszültté vált európai helyzet megtörte az átalakulás, viszonyaink normalizálódásának folyamatát. Elsősorban azzal, hogy a szerencsésebb időszakban könnyen korrigálható hibák jelentősége a mai időkben megnövekedett. (Ehhez a 2010-es vesztesek revans-, sőt bosszúvágya is tevőlegesen hozzájárult.) Fájók a hibák, különösen ha magunk követjük el őket, de alighanem akkor is kritikusi helyzetbe kerülünk, ha Magyarország történelme legsikeresebb szakaszát élve és hibátlanul navigálva kerül a mostani viharba. De nem így történt: egy belső válságot fertőzött felül a Görögországból induló pénzügyi krízis. Ami ebből ránk különös árnyékot vet, hogy az ottani válságot is kormányzati hazugságok előzték meg – olyanok, amelyeket az előző ciklus magyar vezetése is produkált. Hogy most más kurzus van? Nem számít. Valljuk be, nekünk is mindegy, hogy a görögök-nél aktuálisan milyen színezetű kormány van hatalmon: görögök – és kész. Mi tudjuk, hogy Brüsszelnek a Gyurcsány–Veres tandem hazudott. Brüsszelből azonban úgy látják: a magyarok hazudtak. Ennyi elég is ahhoz, hogy a jelenlegi kormány minden lépését a legszigorúbb kritikával lessék. Nemcsak a gazdasági lépéseket, hanem minden egyebet. Így azt a szimbolikus politizálást is, amelyben jól látszik az a gondolkodásmód, amely a gazdasággal kap-

csolatos jogalkotásban „csak” számokkal mérhető – amelyekre a közvélemény általában kevésbé érzékeny. Ismeretes a példa: komoly értekezleteken a takarítás kérdéséről órákat lehet beszélni, az atomreaktorról szóló döntés viszont gyorsan meghozható, mert ahhoz kevesen értenek. Magyarország így került a nemzetközi sajtó szégyenpadjára médiatörvénye és alkotmánya miatt: azokhoz bárki hozzá tud szólni, akár a tények ismerete nélkül is. Máskor a kormány szimbolikus politikája belesimulhatott volna más sikeres politikák rendszerébe – ez a beágyazhatóság most nem adatott meg neki.

Így a közvélemény még a szokottnál is kevésbé fogékony az értékelvű politizálás gesztusaira: különösen ha azokat egy elemi erejű médialobby folyamatosan támadja. A legfőbb „támadást” azonban maga a gazdaság „indította”, ami ez esetben azért különösen veszedelmes, mert magában a gazdaságpolitikában is megjelentek fontos értékszemponatok. E tény persze a politikai ellenfelek gondolkodásmódja szerint önmagában is támadható, mondván: a gazdaságot a piac szabályozza, abban a másfajta értékelvűségnek semmi helye. Meglehet, ez a nézet sikeres lehet, vagy csak lehetett a régi demokráciák jól működő értékrendje mellett – bár a 2008 utáni turbulenciákat nagyon is lehet magyarázni az egyoldalú piacfetisizmus korlátaival. De a természetes értékrendjétől és a piaci szemlélettől fél évszázadra elszakított régióban a dolog nem ilyen egyszerű. Az a növekvő elégedetlenség, amely Magyarországon a rendszerváltás rendszere ellen irányul, éppen ennek a rideg pragmatizmusnak a nyomán alakult ki. Egy felkészületlen társadalomra rászabadított piaci viszonyok éppen azt a legfontosabb elvet sértik, amelyre a piaci rendszer épül: a valóságos szabad verseny elvét. A formálisan azonos feltételek egyes csoportokat behozhatatlan hátrányba sodornak (hasonló helyzetet már megélt Magyarország, bele is rogyant: a dualizmus korában).

A mai, az értékszemponatokat figyelembe vevő gazdaságfilozófia a valóságban csak a versenyhátrányok kiegyenlítését célozza, így hosszabb távon és közvetve a tényleges piaci viszonyok kialakítását, és nem felborítását szolgálja. Ezt persze nemcsak mondani, hanem végigelemezni és bizonyítani kell, sőt el is kell magyarázni.

A politikai bírálatokból kinőtt magyarelles hecckampány sikere azt mutatja, hogy az alapvetően helyes irányba tett lépések megtételéhez nemcsak az időpont nem kedvezett, hanem azok elfo-

gadtatásába is hiba csúszott. És be kell vallani azt is, hogy nem minden lépés volt kellően végiggondolva, még kevésbé elmagyarázva. Ezért büntetik Magyarországot és kormányát. De azért azt is látnunk kell: a keményen harcoló Orbán-kormány büntetése nem fájdalmasabb, mint az agyondicsért, korlátlanul szervilis Gyurcsány–Bajnai-kormányok behódolásának jutalma. Mindkét esetben el kell fogadni a hitelezők minden feltételét. Nem könnyű lelki teher a mostani „vereség”. De annak erkölcsi súlya sem volt kevesebb, amikor hasonló helyzetbe önként, hajbókolva iparkodtunk. S a feltétel nélküli megadást mint sikert kommunikálták az akkori vezetők – akik ugyanezt most drámai kudarcnak kívánják feltüntetni.

Sajnos láthatjuk: Magyarország akkor kap nemzetközi dicséretet, amikor nem a maga társadalmának, hanem a nemzetközi elvárásoknak megfelelően lép. (Szerencsés pillanatokban a kettő egybe is eshet, mint 1988–89-ben.) Amikor, már a Nyugat részeként, a magunk érdekeinek kell érvényt szerezni, akkor nyilvánvaló, hogy a két szempont egyeztetése nem könnyű feladat. De minden meg egyezéshez két fél kell.

Ahhoz, hogy Magyarország erős alkupozícióba jusson, meg kell teremteni a gazdaság stabilitását és a sorsunk rendezését döntően befolyásoló közéleti és politikai atmoszférát. 2002-től e fontos kívánalmaktól kerültünk nagyon távol. Azt kellett látnunk, hogy nálunk és velünk minden megeshet. A magyar értékválság nem csupán az általános civilizációs válság része. Abban különböző értékek prioritása a kérdés – nálunk ez valami különös, hétköznapi nihilizmus terjedését jelenti. Olyan értékidegenséget, amely a mindennapi létezés esélyeit ássa alá. Ez nem fennkölt erkölcsi vagy magasztos világnézeti kérdés. Valami alapvető értéktisztelet nélkül nincs működő közigazgatás és gazdaság sem. Ha például a társadalom nem követeli meg vezetői feddhetetlenségét, ha az esik jól neki, ha saját gyarlóságát a fentebb állók vétkeivel menteti, akkor saját magának állít csapdát. Magam is hallottam, amikor a villamoson bliccelő utas a legártatlanabb képpel, tökéletes nyugalommal utasította vissza a jegyét kérő ellenőrt azzal, hogy mit képzél, inkább Hagyó Miklóstól kérje a nokiás dobozát. Azt, amiben a BKV felelőseként valamely (bármely) okból magának követelt milliókat át kellett neki adni. Nem az egykori főpolgármester-helyettes néhány tíz- vagy akár százmillióján ment tönkre a főváros közlekedési vállalata. De ezeken is múlt az, hogy ma az

utasok legalább harmada nem fizet viteldíjat – ami halmozódva több százszor nagyobb veszteség, mint a korrupciós költségek.

A 2010-es választásokat az döntötte el, hogy ebből a légkörből lett elege a társadalomnak. Az előző esetet idézve nem azért, mert a továbbiakban fizetni akartak a választók a jegyért vagy bérletért (mások meg adót akartak fizetni a borralaló vagy paraszolvencia után, meg akarták szüntetni a számla nélküli üzletkötéseket, minden dolgozót valós bérére akarták bejelenteni, és elhatározták, hogy többé nem tartanak igényt közpénzből való beruházások odaítéléséért 10-20 százalékos juttatásra stb.). Azért akartak más vezetőket, hogy azok legalább ne nokiás vagy whiskys dobozokban várják korrupciós jutalékokat. Ez azonban még nem jelenti az alkotmányos normák, értékek feltétlen tiszteletének új korszakát. A nép az és olyan maradt, aki és amilyen volt: a 2010-es országgyűlési és önkormányzati választások földcsuszamlásszerű változásai nem hoztak hasonló nagyságrendű morális változást. De lehetőséget teremtettek ahhoz, hogy az a politikai szféra, amely e zülléshez tevőlegesen hozzájárult, most az erkölcsi közállapotok javulásáért is tegyen. A törvénykezés esetenként agyontámadott tételei ezt a változást szolgálják: egy választás e téren látványos fordulatokat hozhat: a jogalkotásban (különösen ha egy politikai tömbnek kétharmados többséget biztosít). A tényleges változásokhoz azonban évtizedekre van szükség.

De akármilyen eredmény születne egy választáson, az nem változtatja meg az államháztartás helyzetét (hacsak nem arról van szó, hogy egy száznapos programmal tartósan tönkre lehet tenni). Az új kormány és a mögötte álló parlamenti kétharmad látványosan teljhatalma nagyjából annyit ért, mint Görgey, aki akkor kapott Kossuthtól teljhatalmat, amikor seregének elfogyott a puskapora. Istenben bízhatott, de jószerevével már nem volt mit szárazon tartania. Orbán Viktor kormányának teljhatalma nem hatalmat, hanem feladatot, a felhatalmazás nem mozgásteret, csak elvi megbízatást jelentett. Ha Magyarországon ma diktatúra van, azt nem a kormány, hanem a hitelezők gyakorolják. A kormány szimbolikus politikájának egyes tételei miatt háboroghatnak, akik más értékrendet vallanak. De a romba döntött pénzügyi egyensúly diktatúrája mindenki sújt.

A parlamenti többség és kisebbség aránya valósággal súlytalan kérdés az állami bevételek és terhek arányához képest, a választókat a saját háztartásuk adatai érdeklik igazán. A (ma már nem

annyira) új kormány ezt a tényt komolyan vette. Igazából egyetlen választási ígérete volt: hogy nem lesz Orbán-csomag. (Még lehet, jobban járunk, ha lett volna.) Ehelyett az egy-, és kétségtől alacsonyra szabott kulcsú, adózás bevezetése a belső fogyasztás élénkítését, a hazai gazdaság dinamizálását szolgálta. A miniszterelnök maga jelentette ki, hogy elképzeléseiben van kockázat, a sikerhez kellene a kedvező külső körülmények. Volt ebben tapasztalata, 1998-as kormánya úgy kezdte működését, hogy a mexikói és az orosz pénzügyi válság jelentős mértékben akadályozta a gazdaság beindulását. Mexikó azonban messze volt, Oroszország pedig, méreteitől függetlenül, már nem játszott vezető szerepet a magyar gazdasági kapcsolatokban: az akkori helyzeten az első ijedtség után túl lehetett jutni, amihez kellett az is, hogy a magyar gazdaság akkor kedvezőbb pozícióból startolt. 2011-ben azonban az Európai Unió pénzügyi rendszerének megroppanása sújtotta a magyar gazdaságot, pénzpiacot. Az unió azonban nem külső tényező (mint Mexikó volt), hanem mi is vagyunk. Amikor az unió gazdasága és az euró válik fenyegetetté, akkor az majdnem ugyanolyan (ebbe az is belefér, hogy nagyobb!) veszély, mint ha a magyar GDP-adatok rosszak és a forint árfolyama csökken.

Ez történt: vagyis megvalósult mindaz, amire a kormány gazdaságpolitikájának kockázati tényezőjeként gondoltunk. E hatás kivédésére Magyarországnak nem voltak szokásosan számításba vehető forrásai. Kivételes intézkedésekkel onnan vett el pénzeket, ahol talált. Így szánta el magát a válságadók bevezetésére és a magán-nyugdíjpénztári rendszer felszámolására. (Utóbbira előbb-utóbb mindenképpen sor került volna, mert fenntartása a teljes nyugdíjrendszer összeomlása felé vezetett.) Ezek a lépések a pénzhatalom világának példátlan sérelmét jelentették. Ez a birodalom többszörösen visszavágott, és ennek a csatának még jószerével a kezdetén vagyunk. Igazunk lehet hozzá, erőnk kevesebb. És mit kell látnunk: a pénzügyi (vagyis gazdasági, tehát nyersen anyagi-akról folytatandó) tárgyalások meghatározó kérdései, legalábbis a sajtó közlései szerint, nem a pénz- és gazdasági ügyekről szólnak, hanem értékekről. Máshogyan, mint ahogy mi gondoltuk – ám ez-úttal senki nem kérdezi, hogy ugyan miként kerülnek értékszemponatok gazdasági döntések szempontjai közé?

De miként jutottunk idáig? Túlságosan messzire nem érdemes visszamennünk az okok keresésében, már csak azért sem, mert a

közéleti emlékezet sajnálatosan rövid. Odáig azonban talán igen, amikor a politikai klíma drámai romlásnak indult. Az apróbb törésekkel tagolt csendes erózió a 2006-os választási kampány záróakordjaként sorra került miniszterelnök-jelölti vitán váltott új szakaszba. Akkor történt, hogy az egészségügyről szólva Gyurcsány Ferenc kerekperec letagadta azt, hogy a reform egyik lépéseként a vizitdíj bevezetését tervezi – amit egy munkaanyag kiszivárgása nyomán már tudni lehetett. Nem érte be az egyszerű tagadással: a témát felvető Orbán Viktort vádolta hazugsággal. Ez volt a nagy nyilvánosság előtt elkövetett első, nyílt gyurcsányi hazugság. Ez volt az első alkalom, amikor meghatározó közszereplő túlmént a politikai játszmákban szokásos elkenés, mellébeszélés, félretájékoztatás határain, és a legköznapibb értelemben hazudott. Megtehetné volna, hogy utóbb ahhoz igazítja a valóságot, amit állított, és eltekint a meg- és letagadott lépéstől.

Nem tette: és ezzel mintegy deklarálta, hogy a hazugság része lehet a politika eszköztárának. Ez volt az első *nem ortodox* politikai lépés, amelynek célja a hatalom megtartása volt. (De már a szavazókörökből kijuttatott információkra épülő, jogerős ítélettel törvénytelennek minősített MSZP-s mozgósítás sem volt éppen hagyományos eszköz 2002-ben – ezzel azonban nem dicsekedtek kiöltői és felhasználói.) Az őszi titkos beszéd, majd annak rejtélyes közzététele már csak kiteljesítette ezt a gyakorlatot. Ettől kezdve semmibe vesztek a politika korábban hallgatólagosan elfogadott morális korlátai: ha hazudni lehet, akkor lopni is. Ha lopni lehet, akkor a fizikai erőszak is szabad. Ha a brutalitás megengedett, akkor miért ne lehetne fölhasználni titkosszolgálati eszközöket a politikai ellenfelek ellehetetlenítésére? A rohadás megállíthatatlan volt: Zuschlag-ügy, Laborcz-ügy, Hagyó-ügy, Hunvald-ügy, Sukoró és a többiek, a magának százezeres végkielégítést utaló exszemélyzetis, a Nemzetvédelmi Egyetem zsaroló rektora, a számlagyárosok és a többiek. Ez a morális züllés súlyos értékválságra utalt, és fölmérhetetlen gazdasági károkat okozott: a hatalmat gyakorlók züllése pusztító anyagi erővé vált. Ez azonban csak a mi bajunk volt: Európa ma oly hangsúlyos demokratái szótlanul asszisztáltak hozzá.

Ez a bűnrészesség is hozzájárult ahhoz, hogy az új kormány-
nak nemcsak politikai, hanem erkölcsi kurzust is kellett váltania. Az európai szokások és jogrend szerinti *nem ortodox* gyurcsányi hatalomgyakorlás utáni rendrakás hozta az Orbán-kormány első

nem ortodox intézkedéseit, az úgynevezett visszamenőleges hatályú törvényeket. Ezeket elutasította az Alkotmánybíróság, amely csak a törvények jogszerűségét vizsgálhatja, és nem mérlegelhet erkölcsi vagy társadalmi szempontokat. Ezt követően élesedett ki az a jogfilozófiai jelentőségű vita, amelynek 1990-ig visszamenő előzményei voltak. A kormány, az országgyűlés, az alkotmány és az alkotmánybíróság természetes hatalmi versengésében az a kérdés jelent meg, hogy végeredményben mit is jelent a népszuverenitás? A kormányt a parlament választja, amely a jogszabályokat is elfogadja. A parlament a nép akaratából alakul, ezért azt kell gondolnunk, hogy az övé a legerősebb legitimitás. Vagy az Alkotmánybíróságé, mert felülbíráhatja a parlament akaratát, amely végső soron kijelölte? Ezt a vitát végül a parlamenti többség alkotmányos keretek között, de erejével élve oldotta meg. Olyan ügyben, amelyben erkölcsi igaza volt. Ez a döntés nyitotta meg a további, hasonlóan erőből való megoldások felé az utat. E lépések legitimitását már nem az erkölcs, hanem a gazdasági kényszerűség támasztotta alá. Az a nyers, majdhogynem fizikai kényszer, amely minden politikai törekvésnél diktatórikusabb természetű. A válságadók, a magyar fizetési nehézségek megalapozásában kiugró szerepet játszó kötelező magán-nyugdíjpénztári rendszer felszámolása ezért nem vezetői önkényből született, hanem egy kényserhelyzet szükségintézkedése volt.

Ez nem mondható el az egykulcsos szja-ról, ami viszont az új gazdaságpolitika meghatározó tétele. Önmagában jól indokolható elképzelés, amelynek célja a belső piac fellendítésével gyorsítható gazdaságbővülést, a foglalkoztatottak és járadékfizetők számának és arányának növelése. Ma úgy tűnik, hogy bevezetése (és a korábbi adójóváírás és bizonyos kedvezmények kivezetése) előtt nem sikerült pontosan kiszámolni a jövedelmek többségére gyakorolt hatását (ezért csökkentek még a közepes fizetések is). Hasonló természetű hiba volt, hogy a valutakölcsönösök drámaian növekvő terheinek pénzügyi, piaci és társadalmi hatását sem sikerült pontosan modellezni. Ez utóbbi súlyos következményekkel járt: a személyi jövedelemadó csökkentése eredményeként a lakossági vásárlóerő csak elvben nőtt, a valóságban ezt a növekményt a külföldi tulajdonú bankok szivattyúzták ki a magyar piacról. Ezért kellett a kormánynak itt többször is beavatkoznia. De addigra elmaradt a GDP növekedése, alig bővült a foglalkoztatás, nem

javult a költségvetés pozíciója. A *nem ortodox* gazdasági intézkedések a hanyatlást fékeztek, de nem hoztak fordulatot. Az ebből adódó aggodalom, a további váratlan lépésektől való félelem (és természetesen a már elszenvedett veszteségek) *együtt* váltották ki a nemzetközi pénzpiacok elégedetlenségét és ellentámadását. Gazdasági szigorításokra érintettjeik különböző módon reagálhatnak. A társadalom sztrájkokkal, tüntetésekkel. A nagy tőketulajdonosok médiakampánnyal, jogi és politikai nyomásgyakorlással – ezt is tesszik. Sajnos, az elmúlt évtizedben meggyöngült Magyarországgal szemben az erő helyzetéből.

A mostanra kialakult helyzet: csalódás. Ez a hangulat kiválóan alkalmas a célzottan kormányellenes hangulatkeltésre, kívül és belül. Brüsszel ugyan tisztában van azzal, hogy 2011 „borzalmas év” volt, a britek hasonlóan éreznek, s ennek jegyében írnak a „fenyegetett középosztályról”. Magyarországon a súlyos helyzet előidézésében legfőbb felelős 2010-es vesztesek szinte boldogan írják bajainkat a mai kormány számlájára. Békeidőben ez a belpolitikai fenekedés talán nem okozna különösebb gondot. De Magyarország az elmúlt huszonkét évben akkor élvezett külső békét, ha baloldali vezetése volt, amely az engedelmesség reflexéből vagy a rossz lelkiismeret okán feltétel nélkül teljesítette a Nyugat bármilyen elvárását. Ha jobboldali, konzervatív, „nemzeti” erők kormányoztak, rögvest a demokrácia fenyegetettségéről, szélsőjobboldali veszélyről és más szörnyűségekről zengett a világsajtó. Kétszer egyébként valóban súlyos támadás érte a demokráciát. Először az Antall-kormány elleni taxissztrájkknak nevezett puccskísérelt formájában, másodsor a gyurcsányi provokációk és rendőrterror idején.

Mindkét fenyegetés mögött a baloldal állt – és a Nyugat érdekeiben nem tiltakozott, nem szankcionált: a demokrácia megsértésének minősített esetei nem sértették gazdasági érdekeit. Most másként áll a dolog, Magyarországra a gyanúsítások és rágalmak özöne zúdul. A társadalmi békét nem a hatalmi önkény, hanem a hathatós külső eszközökkel folyó politikai hisztériakeltés zaklatja. Ezért erősödik a közvéleményben az a meggyőződés, hogy a jelen hisztériája mögött nem a demokrácia féltése, hanem pénzügyi lobbik állnak. Akár el is nézhetnék eddigi veszteségeiket, mely messze kisebb, mint korábbi (és vélhetően majdani) extraprofitjuk. De elemi érdekük megakadályozni azt, hogy a magyar példa követőkre találjon. Ezért kell Magyarországot megbüntetni: és

WEBER: OBERON
Magyar Iparművészet, 1914. 1. sz.
Jelmezterv. Nem maradt fenn az eredeti

jogállamban a pénz a fegyver. 2011-ben, és vélhetően 2012-ben nem a politikai, hanem pénzügyi függőség elleni lázadás megtorlása került napirendre. Ennek nemcsak gazdasági, hanem súlyos politikai következményei lehetnek. Ha Magyarországtól elvárható, hogy a nemzetközi alapelveket megerősítő politikát folytasson, jó volna, ha ezt az itteni viszonyokban való járatlanságukkal kívülről nem akadályoznák. A mai álszent demokráciavédelem ugyanis a demokratikus törekvések ellen hat.

A vádaskodások és fenyegetések nyomán erősödik a mai folyamatoknak az az olvasata, hogy nem az a baj ezzel az országgal, amit rosszul, hanem amit jól csinál. Aki egy kicsit is figyel a mai európai fejleményekre, tudja és látja, hogy az Orbán-kormány óriási erőfeszítéssel és nem kevés „vagánysággal” hozott döntései összességükben felszínen tartották a magyar gazdaságot. A közben elkövetett hibák korrekciója eddig sikeresnek bizonyult (bár jobb lett volna nem elkövetni őket). Ennek belátásán alapul a kormány még ma is magas támogatása. A túlnyomó többség úgy érzi, hogy a dolgok rossz irányba mennek, de ezt nem rója kizárólagosan a kormány terhére. Eközben látja, hogy a helyzet fő felelősei semmiféle programmal nem rendelkeznek, kizárólag megfoghatatlan, propagandajelszónak alkalmas, tartalmi megoldásokat nem tartalmazó bírálatokkal („Veszélyben a demokrácia!”, „Veszélyben a sajtószabadság!”) operálnak, nem tudnak sem politikai, sem személyi alternatívát fölmutatni. Ezt egyébként egy keményen jobboldali többségű kerület időközi választása is megerősítette, igaz, az itteni eredmények országosan aligha ismétlődhetnek meg. Pontos képet mutatott viszont a választás abban, hogy miként állnak az ellenzéki pártok. A szocialisták és a zöld-liberális LMP nem indított közös jelöltet, a magát Demokratikus Koalíciónak nevező Gyurcsány-párt a baloldalt megosztva előresegítette a konzervatív centrum jobboldali ellenzékét. A Jobbik az előzetes várakozásokkal szemben erősödik. Támogatottságát növeli a nyugati és honi baloldal kormánykritikája, a hazai baloldal tehetetlensége, és a mind feszültebbé váló helyzet, amelyben a radikális, egyértelmű jelszavak sok követőre találnak. Ráadásul az EU válságjelenségei és Magyarországot leckéztető magatartása fokozza az unióellenes érzéseket, amelyek szükségszerűen az egyetlen unióellenes párt népszerűségét növelik. A dolgok mai állása szerint a vezető helyét őrző Fidesz–KDNP szövetség mögé a Jobbik léphet. A politikai

csillagállásból nem a baloldal kormányzati visszatérte olvasható ki, hanem az a kockázat, hogy 2014-ben a mai kormányerőnek jobboldali ellenzékével kell koalícióra lépni. Ha Európa valóban félti a demokráciát, akkor ezt a veszélyt kell csökkentenie – ami a mai brüsszeli és IMF vonalvezetés változtatását kívánja: mert a jelenlegi nyomásgyakorlás, az Orbán-kormány felé zúdított zárótűz az ellenkezője felé mozdítja a magyar politikai életet, mint amilyen irányt az ezt hangsúlyozók kívánatosnak mondják. Kettős mérce? Inkább profitfélétség, tájékozatlanság, tanácstalanság.

Ez a helyzet nem jó senkinek, sem Magyarországnak, sem az ide tőkét, gondolatokat, politikai törekvéseket befektetőknek. Meglehet, Magyarországot, kormányát sarokba lehet szorítani, sőt egész bizonyosan meg és ki lehet vele egyezni. De a sokféle „magyar kérdés”, miénk és a külvilágé ettől nem oldódik meg. Ez a bizonytalanság a mostani közhangulat alapja. Sem a világ, sem mi nem tudjuk, merre van az elejtendő „tigris”. Ha egyelőre senkinek sincs fogalma arról, miként lehetne legyőzni, akkor átvitt értelemben nem kéne szaporítani konkrétan védelemre szoruló állományát.

GRÓH GÁSPÁR

MAGYAR ORSZÁGKOCKÁZAT – RIZIKÓS IDŐKBEN

A mikor először egy, majd egy másik vezető hitelminősítő intézet is a befektetőknek nem ajánlott („bóvli”) kategóriába sorolta a magyar állampapírokat 2011 végén, mély érzelmek törtek felszínre a magyar közéletben. Mondhatnánk, nincs ebben semmi meglepő, mert általában is jellemző az érzelmi reagálás minálunk a külvilág dolgaira, politikai oldaltól függetlenül (ámbátor most úgy érzem, hogy az úgynevezett jobboldali média különösen jeleskedik ebben).

Egyébként mindenhol szokott vita támadni az állam kockázati besorolásából, elég a friss példák között a közelmúltból az amerikai állam csillagos ötösén szeplőt ejtő hitelminősítői döntést említeni, vagy annak a technikai malórnek az ügyét, amely során a francia állam szintén felsőfokú (AAA) besorolásának megvonását jelentette be 2011 őszén tévedésből egy minősítő intézet. Az Európai

Unió Bizottságának francia nemzetiségű biztosa kemény szankciókat követelt a vétkes hitelminősítővel szemben, és publicisták sora emelte fel szavát az ügyben. Zaj különösen a leminősítési ügyekből fakadhat: noha a fejlett tőkepiacú országok közvéleménye egy sor ok miatt nyilván többet tud a hitel- és kockázatminősítésről, mint mondjuk a magyar nagyközönség, de sehol sem térnek könnyen napirendre a leminősítés ügye fölé.

Minálunk nem csupán tiltakozását és felháborodását fejezte ki hivatalos közleményben az illetékes kormányzserv, hanem – amint majd kitérünk rá – a kommunikációjában szándékos támadásnak minősítette az esetet. A kormányzóvivő nyilvánosan kétségbe vonta a hitelminősítő intézményeknek a jogát arra nézve, hogy országokat minősítgessenek, a kormányoldali média pedig felfedezte, hogy a szóban forgó intézmények amerikaiak (ami nyilván még gyanúsabbá teszi azokat), firtatta a cégek tulajdonosi hátterét, és azt találgatta, hogy az országot ért támadás mögött milyen érdekek állhatnak. Érdeemes ezért rátekinteni a hitelminősítőkre, a hitelminősítésre, és a konkrét magyar ügyre. Bár – mondhatnánk keserű gúnnyal – már hozzászokhattunk volna a visszasoroláshoz, elvégre a kétezres évek közepén még meglevő A-mínusból lett előbb BBB plusz, majd BBB, azt követően a BBB mínusz, és úgy jött el most a BB-plusz, ami az úgynevezett bővlikötvény (junk bond) kategóriája – noha abban a legjobb. Néhány éven belül tehát a negyedik leminősítésen estünk át.

Megjegyzendő, hogy ugyanazon sajtóorgánumok néhány éve a szocialista–szabaddemokrata kormány alatti három visszaminősítést egyértelműen a kormány rossz működésének tudták be, és akkor még nem voltak kritikusak a hitelminősítőkkal szemben. Igaz, a hitelminősítők ázsiója nagyot esett a 2007 utáni pénzügyi válság következtében, mivel sokáig túl optimista besorolásban részesítettek olyan pénzügyi termékeket, amelyek később értéktelenné bizonyultak, és olyan pénzügyi szereplőket, amelyek hamar érdemtelenné váltak a megnyugtató besorolásra. A korábbi kétségtelen hibákból persze logikailag nem következnek, hogy egy mostani besorolási döntésük indokolatlan lenne. Ha a magyar esetben felminősítésről olvashattunk volna, akkor biztosan nem támad ekkora polémia az ügy körül.

De mik is ezek az intézmények, mi a hitelminősítés, kinek és miért is fontos a minősítés, és annak változása? A Moody's és a

Standard & Poor's amerikai központú tőzsdei nagyvállalat, a Fitch francia tulajdonban áll. Számos más hitelminősítő is működik, a fontosabbak közé számít a japán cég, és a kínai állam újjanban létrehozott intézménye is. Az ügyfelek és a pénzügyi termékek kockázatosság szerinti értékelése a piacgazdaság fontos kelléke, ezért a kockázatértékelés komoly iparág: az említett nagy minősítők és hasonló elemzőközpontokon túl minden nagy pénzintézet alkalmaz hitel- és kockázatelemzőket, belső céljaira.

A nyilvános hitelminősítői tevékenység zöme vállalati értékpapírokkal kapcsolatos. Ha egy cég kötvénykibocsátással kíván kölcsöntőkéhez jutni, vagy részvényesi körét akarja bővíteni, akkor maga fordul hitelminősítőhöz: bemutatja üzleti könyveit, adatait, állapotát, vezetési rendszerét, és fizet az így nyert minősítésért. Kedvező besorolás birtokában számíthat arra, hogy széles befektetői körhöz tud eljutni; ha viszont gyenge (kockázatos) besorolást kap, akkor is találhat érdeklődőket a piacon, de azoknak nagyobb a hozamelvárása, hiszen kockázatosabb ügyletről van szó. A minősítőintézetektől kapott nyilvános besorolás legfőbb haszonélvezője a kisbefektető, akinek tájékozódási pontokra van szüksége vételi vagy eladási döntései előtt. Ha a pénzügyi termék, a mögötte álló cég kellően jó kockázati minősítést tud felmutatni, azt biztatásként élik meg a nem professzionális pénztulajdonosok. A nagybankoknak, profi befektetőknek ugyanakkor megvannak a maguk ismeretei, előfizetnek egy sor elemzésre, üzleti hírlevelekre, ismerik a piaci híreket és pletykákat. Ebből következően éppen a legnagyobb piaci szereplők számára nem annyira fontos egy cég vagy egy termék nyilvános besorolásában rejlő információ: régen baj lenne, ha mondjuk a görög állampapírok kockázatos voltáról elsőként a Moody's általi leminősítéssel értesülne egy francia vagy német nagybank, amelynek ilyen papírokból milliárdos tétel van a tárcájában.

A szuverén (vagy ország-) kockázat ügye egy fokkal bonyolultabb, mint a szokásos értékpapír minősítése. Szemben azzal, amit a nagyközönség (vagy a kérdésben járatlan kormányzóvivő) gondol az úgyről, a hitelminősítő intézmény nem egy országot minősít fel vagy le, noha a sajtóban valóban legtöbbször leegyszerűsítve így jelenik meg: leminősítették Egyiptomot, felminősítés előtt áll Lengyelország. Valójában az illető ország által kibocsátott állampapír (kötvény, kincstárjegy) kockázati besorolásáról van szó; márpedig az állami értékpapír ugyanúgy piaci termék, mint egy iparvállalat,

helyi önkormányzat vagy egy bank kötvénye. Az országhoz tartozó kockázati besorolás arra utal, hogy a minősítő cég elemzői a gazdasági, pénzügyi adatok és a várható fejlemények prognózisa alapján középtávon milyen eshetőségét látják annak, hogy egy ilyen értékpapír birtokosa nem jut hozzá idejében és teljesen a pénzéhez (aminek valószínűsége csekély, de sosem zéró), illetve ha időközben el akarná adni a – mondjuk – tízéves lejáratú papírját, talál-e megfelelő kondíciók mellett vevőt a piacon. Az államszűkítés valóban ritka jelenség, de a kis valószínűség nem jelenti azt, hogy ilyen nem állhat elő: Oroszország 1998-ban függesztette fel devizaadósságainak törlesztését, Mexikó pedig az utóbbi évtizedekben több ízben is került csődbe. Amiből nem következik, hogy az állampapír birtokosa nem jutna valamikor valamennyi pénzhez, de azért a nem-fizetés mindig kellemetlen és költséges meglepetés.

A hitelminősítők gyakran mellélőnek: késve sorolnak vissza már nyilvánvalóan rossz pályára sodródott államot, vagy túl sokáig aszalnak egyébként pontosan fizető és javuló fizetési képességű országot (amint azt mi is megtapasztaltuk 1990 és 1996 között, amikor a mainak megfelelő „bóvlikategóriában” tartották a magyar állam és az MNB kötvényeinek besorolását). Hogy ezek a nagy cégek is sokat hibáznak, főleg a szuverén kockázat megítélésében, magam inkább betudom a feladat különleges jellegének, semmint valamilyen hátsó szándékuknak. Egy állam fizetési jószágának hosszabb távra szóló prognosztizálása azért nagyon nehéz, mert olyan adósról van szó, amelyik a pontos fizetésről szavát adja, de anyagi fedezetet nem ajánl fel, azaz nem-fizetés esetén nincs jelzalog, biztosíték, lefoglalandó vagyontárgy. Már rég volt, hogy koronaékszereket vagy egész vármegyéket állítottak a kölcsön fedezeteként az akkori szuverének; a szepességi városok története lehetett talán a legutolsó ilyen a mi vidékünkön. Ha azonban az állam (szuverén) adósságának ebbe a sajátos jellegébe valaki belegondol, akkor befektetőként hirtelen más megvilágításban látja a kormánynak nyújtott hitelt (praktikusan: államkötvényjegyztést, illetve másodpiacon való kötvényvételt), hiszen mindebből az is következik, hogy ha az állam nem tud vagy nem akar fizetni, akkor – szemben az üzleti hitelnyújtás esetével – a póru jár befektetőnek kevés jogi eszköze marad pénze maradéktalan visszaszerzésére.

És valóban, akik azt gondolták, hogy modern, európai állam, különösen pedig az eurozóna tagja, nem kerülhet csődhelyzetbe,

roppant nagyot tévedtek Görögország esetében. Az külön érdekesség, hogy az Európai Unió kulcsállamainak aktív közreműködésével a görög kormány egy olyan megoldást talált, amelynek keretében a görög állampapírokat birtokló bankok ötvenszázalékos leírást vállaltak – „önként”: mely nyelvi fordulat idézőjelet kíván. Lehet-e azon csodálkozni, hogy a görög ügy kirobbanása után még kritikusabbá váltak a hitelminősítő cégek az államadósságok megítélésében?

Érdeemes tudni ezt a háttérrel ahhoz, hogy a magyar államkötvények kockázati leminősítésének ügyét el tudjuk helyezni az események sorában. Ebbe a sorba tartozik az is, hogy 2011-ben több uniós tagállam besorolását rontották a hitelminősítők (a dél-európai tagállamoktól Szlovéniáig), ám mások kiváló besorolását megerősítették (Ausztria, Finnország). A pontos minősítési módszertan a cégek belső ügye, de tudható, hogy abban egyaránt szerephez jutnak a fundamentális tényezők (a gazdaság tényleges állapota, a költségvetés helyzete, ami meghatározza az állam hiteltörlesztési képességét), valamint a kormány gazdaságpolitikai irányai, amik szintén kihatnak az állam mint adós megbízhatóságára. Középtávon – márpedig az országkockázati besorolások elvileg ilyen időtávra szólnak – a fizetési képesség fenntarthatósága az igazi kérdés, és ebben a vonatkozásban a kiinduló makroadatoknál fontosabbá válik a kormánypolitika megítélése, hiszen előfordulhat olyan gazdaságpolitika, amely a minősítő cég elemzése szerint idővel oda vezet, hogy megrendül az illető állam fizetési képessége vagy fizetési készsége.

Nehéz szakmai és kommunikációs feladat a leminősítés kormányzati megmagyarázása; könnyebb lenne a jó hírt értelmezni. Ami a magyar állam kockázati leminősítését illeti, amikor a Moody's 2011 novemberében némileg váratlanul bejelentette a magyar országkockázati besorolás lerontását, a magyar szakminisztérium reagálása igen sajátos volt: „Mivel a Moody's értékelésének semmilyen valós alapja nincs, a magyar Kormány nem tudja azt másképp értelmezni, mint a Magyarország elleni pénzügyi támadások részeként.” *Támadás Magyarország ellen* – állt másnap egy napilap címloldalán, és kommentátorok sora fejtette ki, hogy a nagy hitelminősítő intézmények a bankok oldalán állnak, és a külföldi tulajdonú bankokra kirótt különadók, valamint egyéb, veszteséget okozó kormányzati intézkedések miatt akarnak mintegy büntetés-

ként kárt okozni. A Standard & Poor's által december végén bejelentett hasonló lépésre már módosított a vádon a miniszteriumi közlemény, amely szerint a döntés „valójában az uniót gyengítő lépéssorozat része”.

Az persze igaz, hogy a nagy hitelminősítő cégek, legyenek magán- vagy állami tulajdonban, Amerikában, Európában vagy Ázsiában, nem szoktak nagyon elmélyedni az olyan kis tőkepiaci jelentőségű, ám nemzeti sajátosságokban bővelkedő ország gazdasági ügyeiben, mint hazánk, noha nyilván alkalmaznak a térséget és az országot közelről ismerő elemzőt, valamint a gazdasági adatok zöme ma már azonnal hozzáférhető bárhol. Nem kell az összeesküvés elméleteket elhinni annak elfogadásához, hogy a két nagy, meghatározó hitelminősítő amerikai jellege (tulajdonosi háttere, székhelye) valóban hatással lehet az országkockázati besorolásra, mivel a tengeren (vagy csak Londonban, a Csatornán) túl többségben vannak az európai kilátásokat borúsán megítélők. S a szaklapok, hírlevelek, politikai lapok és tévéműsorok álláspontjában az euróval szemben bizonyos ellendrukkerség is kimutatható; ugyanígy lehet abban is valami igazság, hogy a vezető minősítő cégek amerikai volta sokat megmagyaráz az európai ügyek iránti kritikus elemzéseikből és a szigorú minősítéseikből.

Mégis túlzás lenne túlértékelni a hitelminősítők verdiktjének hatását. Itt van például Franciaország esete: a három nagy minősítő cégnél még mindig a legjobb (AAA) besorolást élvezi a francia állam, de bizony a francia kincstár a kötvénykibocsátásnál már jóval nagyobb hozamot kénytelen ígérni, mint a német állam, holott formailag azonos (ebben a pillanatban) a két ügyfél hivatalos kockázati besorolása. Másszóval a befektetők igenis látják különbséget a nemfizetés német és francia valószínűsége között, holott a két ország bonitásának mérőszáma a három nagy intézménynél azonos. Ám erre az esetre is áll, hogy a nagy pénzek felett rendelkezők nem a Fitchtől fogják megtudni, ha a francia állam pénzügyi stabilitásával kezdenének bajok lenni.

Ami a mi ügyünket illeti, semmi sem támasztja alá azt a vádat, hogy szándékosan akartak valakik kívülről az országnak kárt okozni. Inkább arról lehet szó, hogy a hitelminősítők értetlenül néztek már egy ideje egy sor „nem-ortodox” kormányzati lépést. A devizában fennálló jelzáloghitelek kedvezményes (kormány által meghatározott árfolyam mellett) végtörlesztése lehetett az a fejlemény, amely a

máskülönben nem rossz (bár elég vegyes) magyar fundamentumok mellett a korábban kilátásba helyezett leminősítésünket meghozta. Sok vezető közgazdász véleménye volt az, hogy a kormány számos gazdaságpolitikai botlása között a végtörlesztés ügye lett a legsúlyosabb, nem annyira mérete (a bankoknak okozott veszteség nagysága), mint az általa kiváltott lélektani hatások miatt. Mert azt ugyan a külső elemzők is jól látták, hogy a magyar családok devizában való eladósodása nagy bajokat okozhat a forint meggyengülése esetén, és ezért valamit kellett kezdeni a bajba került jelzáloghitelekkel; ám a hitelnújtók és a hitelfelvevők közötti magánjogi szerződésekbe való egyoldalú és előzetes egyeztetések nélküli állami beavatkozás meglehetősen nagy meglepetést okozhatott. Ahol ilyen előfordulhat, ott más meglepetések is megeshetnek, márpedig a készpénzüket kölcsönadók nem szeretik a kellemetlen meglepetést. A hirtelen jött szeptemberi kormánydöntés következtében a tehető magánadósok körében az év végére csökken a devizális kitettség, de ugyanannyival rosszabbul állnak a bankok, amelyeknek azután kedve sem, pénze sem marad a magyar gazdasági szereplők további finanszírozásához. Ez pedig már növekedést érintő ügy, amely a hitelminősítés szempontjából lényeges, hiszen ha gyengül a növekedés, romlik az állam adósságfinanszírozási képessége is.

Leminősítésünk mégis váratlanul jött, noha mindkét esetben már egy ideje az illető minősítő cégek figyelőlistáján voltunk, negatív kilátással. Mégis őszintének hangzott a kormányzati tiltakozás, hiszen a gazdasági adatok között volt ígéretes, továbbá már megtörtént a bejelentés a Valutaalappal való hiteltárgyalások újbóli felvételéről. Egy ilyen hírnek önmagában bizalomerosztó szerepe szokott lenni, esetünkben azonban nem így lett.

A döntési eljárást nem ismerve, néhány körülmény sajátos összeállítására gondolhat az elemző. Az egyik az, hogy az említett szeptemberi végtörlesztési akciót már megelőzte egy sor „nem-szokványos” intézkedés, és ez lett az utolsó csepp a pohárban. Az elemzőket zavaró sorozat egy gazdasági értelemben harmadlagos ügygel kezdődött: az előző kormányzati ciklus alatt kifizetett végkielégítésekre visszamenőlegesen kivetett 98 százalékos büntetőadóval, amely, nem meglepő módon, alkotmányellenesnek bizonyult. Innen viszont egyenes út vezetett a gazdasági ügyeknek az alkotmánybíráskodás alóli kivonásához. Jött a pénzügyminiszterekre és bizonyos kiválasztott szektorok nagyvállalataira visszamenőlege-

sen kivetett válságadó, majd a magán-nyugdíjpénztári megtakarítások államosítása. Ezekben a döntésekben érezhetően sok volt a váratlan, sőt improvizatív elem, hiszen például a nyugdíjrendszer ilyen módon való átalakítása sem a választási ígéretekben, sem a kormányprogramban, sem pedig az első hetek gazdasági irányvonaláiban nem szerepelt. Kezdetben a vállalati nyereségadók mérséklésére, az adórendszer egyszerűsítésére, adóviszonyaink nemzetközileg is kiemelkedően versenyképessé, roppant egyszerűvé tételére irányult a kormánypolitika; abba az irányzatba nem tartozik bele sem az átmenetinek meghirdetett, de még mindig hatályban levő 2010-es bankadó, válságadó, sem a később belépő hamburger-(chips-) adó, baleseti adó és egy sor egyéb új adó. A külső elemzők szemében mindezek nyilván erősen negatív összképpé rendeződtek össze 2011 végére.

A másik tényező pedig a már említett görög államadósságváltságra adott „nem-szokványos” nyugat-európai megoldás hirtelen felbukkanása. Pedig nem látszott rossznak az elgondolás: a túlságosan eladósodott görög államot úgy támogatják meg az eurózóna tagjai, hogy a költségek egy részét ráterhelik a magánhitelezőkre. Utóbbiak viszont úgy szenvedtek el komoly veszteséget a görög állampapírokon 2011-ben, hogy a görög állam az EU cselekvő részvételével kikerülte a csődeseményt. Hitelezői szemmel nézve ez súlyosabb ügy, mint ha szabályos fizetésképtelenség áll be, mert nyomában felmerülhet az a kérdés, hogy vajon melyik eladósodott állam folyamodik majd hasonló innovatív megoldáshoz? Azt gondolom, hogy a hitelezői aggodalmak felerősödésével nem számolt a magyar kormány, amikor több esetben is belenyúlt belpolitikai szempontjai alapján a magánjogi szerződésekbe.

És végül ott van az IMF-hitel ügye. Általában megnyugtatóan hat az elemzőkre, hitelminősítőkre, ha egy eladósodott ország a nemzetközi pénzügyi szervezetekhez fordul kölcsönért. A hitel fejében ugyanis olyan gazdaságpolitikai vállalásokat kell tennie a kormánynak, amelyek a kölcsön megtérülését valószínűsítik, és egyben a tőkepiaci szereplők szemében is garanciát jelentenek arra nézve, hogy az ország középtávú finanszírozása rendben lesz. Nálunk azonban, amilyen hirtelen jelentették be az IMF/EU kettőshöz való visszatérés szándékát, olyan nehezen derült ki, hogy valójában milyen hitelszerződésről is lenne szó, és még az sem látszott világosan, hogy egyáltalán komoly-e a kormány tárgyalási szándéka.

Ekkor következett be az első országkockázati leminősítés. Majd az IMF/EU-delegációval való első kapcsolatfelvétel idejében a magyar törvényhozás a nemzeti bank jogállását, valamint az adórendszerrel érintő alapvető törvényeket fogadott el, partnereink szerint kifogásolható tartalommal és kellő konzultáció nélkül. A delegáció hazautazott, és emiatt meglehetősen bizonytalansággal zárult az esztendő.

Az előmenyektől és a változatos történésektől függetlenül végül is fel kell tenni a kérdést: mennyire fontos az országkockázati besorolás a mai pénzügyi világban, és konkrétan hazánk esetében? Nos, a forint 2011-re az európai pénzügyi zavarok során térségünk többi nemzeti valutájával együtt, de azoknál jóval nagyobb mértékben gyengült, részben éppen a többiekénél rosszabb kockázati megítélés miatt, és 2012 is hasonlóan kezdődött. Amint talán az előzőekből kiderült, nem mindig világos, hogy a leminősítés milyen mértékben oka az árfolyamromlásnak, de az bizonyos, hogy az előnytelenebb kockázati besorolás gyengíti az ország valutája iránti keresletet.

A jelentős valutagyengülés a mi esetünkben egyértelműen hátrányos fejlemény. Bár az exportra termelők örülhetnek a gyenge forintnak, de a lakosok, a cégek, a helyi önkormányzatok nagymértékben devizában adósodtak el, csakúgy, mint maga a magyar állam, és a forint külső értékvesztése megnöveli mindezen gazdasági tényezők törlesztési terheit. Láthattuk 2012 elején, hogy az eladósodott családok nagyobb hányada (mintegy négyötöde) nem tudott élni a kedvezményes előtörlesztés ajánlatával 2011 során, sőt a forint árfolyamromlása megnövelte az érintett családok pénzügyi gondjait. Nagy kár, hogy így alakultak a dolgok.

2012. január 5.

BOD PÉTER ÁKOS

AZ UNOKÁK MAGYAR ÁLLAMPOLGÁRSÁGA

Az egyre fogyó magyarság szívesen emlékszik arra a 15 milliós nemzetre, amely az egész világra kiterjedt. A nemrégben elfogadott kettős állampolgársági törvény most lehetőséget ad arra, hogy megbizonyosodjunk, valóban kik az ország határain túli magyarok? Különösen vonatkozik ez az Amerikában élőkre, akiket

a 15 millió tíz százalékaként tartanak nyilván, gyakran említve a másfél milliós amerikai magyarságot.

József Attila „kitántorgottaknak” nevezte őket, és volt is valami alapja a „másfél milliónak”, hiszen az amerikai népszámlálás tíz-évenként megkérdezte, hogy az Egyesült Államok polgárai milyen származásúnak tartják magukat. Erre az elmúlt évtizedekben több mint egymillióan, azonban évente egy-két százalékkal mindig kevesebben jelezték, hogy szüleik vagy nagyszüleik egyike vagy másika Magyarországról jött Amerikába. Igen ám, de a 2010-es népszámlálás többé nem a származásra, hanem a fajra (race) kérdez rá, feltehetően azért, mert az újabb mexikói, latin-amerikai és távol-keleti bevándorlók esetében ez a döntő tényező. Egyes szervezeti vezetők arra biztatták a magyarokat, hogy a „faj” kérdésre HUNGARIAN megjelöléssel válaszoljanak. Első pillanatban ez még jó ötletnek is tűnt, de az adatfeldolgozók ezt nyilván nem vehették figyelembe. Ám ha érvényes lett volna a beírás, hatalmas öngólt jelentett volna az amerikai magyarokra nézve. Ugyanis nem valószínű, hogy néhány ezer elszánt hazafin kívül sokan értelmeznék úgy, hogy magyarnak vagy magyar származásúnak lenni faji kérdés.

Akkor hogyan fogjuk ezután azonosítani az amerikai magyarokat? Számos próbálkozás történt már arra, hogy pontosabb felmérés készüljön az Egyesült Államokban élő magyarok valós számáról. Egy ilyen felmérés azonban gyakorlatilag lehetetlen feladat. A Pakot Levente által elkészített *A 2000. évi amerikai népszámlálás jellegzetességei és kihatása az amerikai magyarok számbavételére* című terjedelmes feldolgozás is csak az amerikai statisztika adatait tárgyalja, de végeredményében alig ad többet, mint amit Nagy Károly röviden összefoglalt a *Hány magyar él az Egyesült Államokban a 21. század elején (Nyelvünk és kultúránk, 2003/4)* című cikkében. Míg 1980-ban 1,776,900 USA-beli lakos jelentette magát magyar származásúnak, 1990-ben már csak 1,582,300. A 2000. évi népszámlálás 1 millió 398 ezer személyt mutat ki „magyar” vagy „magyar és más” származásúnak. Ezek közül 904 ezer első, 494 ezer fő pedig második generációként jelentkezett. Minthogy 2010-ben ilyen amerikai statisztikára nem számíthatunk, talán a most elfogadott kettős állampolgárságról hozott új magyar törvény adhat majd támpontot.

„A magyar Országgyűlés az új korszak első lépései között alkotott törvényt a Nemzeti Összetartozásról és a magyar állampolgárság külhoni magyarok számára könnyített megszerzéséről, ezzel

BÁRÓ BORNEMISSZA ELEMÉRNÉ SZILVÁSSY CAROLA ÖNKÉNTES
ÁPOLÓNŐKÉNT, AZ OROSZ FRONTRA VALÓ KIUTAZÁSA IDEJÉN.
Kolozsvár, Református Gyűjtőlevéltár

is erősítve azt az összetartozást, amely a magyar nemzet minden tagját összeköti, államhatároktól függetlenül” – írta Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes az amerikai magyarok a MÁÉRT-en (Magyar Állandó Értekezlet) részt vevő tanácsadójának, Hámos Lászlónak. Ennek a törvénynek azonban van egy igen jelentős követelménye, nevezetesen a magyar nyelvtudás bizonyítása. Ha ezt a magyar származású amerikaiakra alkalmazzuk, talán néhány százezer emberről beszélünk. Ide tartozik az első generáció nagyobb része, a másodiknak kevesebb mint a fele, a harmadiknak, vagyis az unokáknak egy nagyon kis százaléka. Pedig számtalanszor hangsúlyoztuk, hangsúlyozták Magyarországon is, hogy milyen potenciális érték ez a nyelvben már nem, de szívében még a magyarsághoz is kötődő embercsoport. Ha az ország jó hírét szolgálni kívánó, azt külföldön értékelő leszármazottakat meg akarjuk tartani a „magyar összetartozás” számára, meg kell találni a módját annak, hogy a magyar állampolgárság a harmadik, negyedik nemzedéket is az óhazához kapcsolja. Úgy látom, hogy az USA-ban van erre hajlandóság.

Ebben van mindannyiunk számára a kihívás és a felelősség. Eddig az amerikai magyar szervezetek gyűjtése, adakozása csaknem minden esetben Magyarország, Erdély és a Kárpát-medence más országai felé irányult. Szórványbeli ösztöndíjasok, árvízkarosultak, vörös iszap által sújtott települések, magyar intézmények kapják az amerikai magyarok támogatásának legnagyobb részét. Közben az amerikai magyar intézmények, templomok, közösségi házak sorvadnak, és nem jut elegendő figyelem arra, hogy az „unokák” magyar nyelven is kötődjenek gyökereikhez. A Balassi Intézet a Külföldi Magyar Cserkészszövetség révén évente 10 ösztöndíjat biztosít 9 hónapos magyarországi tanulásra 18 évnél idősebb magyar származásúak számára. 23 hétvégi és 2 nyári magyar iskola mintegy 1200 gyereket oktat magyarul Amerikában. Ha ehhez hozzávesszük a 20 amerikai magyar cserkészcsapat közel 800 tagját, meg a különböző amerikai egyetemeken magyarul tanulókat is, elenyésző ez a szám a hatalmas Amerikában. Eljött az ideje annak, hogy az amerikai magyar szervezetek minden anyagi erejükkel a saját leszármazottaik magyar megmaradását, magyartanulását is segítsék. Azt javaslom, hogy az amerikai magyar szervezetek, a magyar kormány és intézmények segítségével létesítsenek féléves magyarországi tanulásra szóló

öszöntődjákat. Ezzel lehetne elérni jövőendő nemzedékeink magyar állampolgárságának megszerzését, őket ezzel a nemzet egészéhez kapcsolni. A magyar állampolgársági vizsga elősegítésére ugyanakkor egy – az amerikai állampolgárságért folyamodáshoz hasonlóan – kiadványban kellene ismertetni a folyamodókkal a magyar történelem, irodalom, zene, néprajz és földrajz fontosabb tudnivalóit. Meggyőződésem, hogy ennek megfelelő visszhangja lenne a magyar származású amerikai fiatalok körében.

PAPP LÁSZLÓ

A „NYUGATI ORIENTÁCIÓ” TÖRTÉNETÍRÓJA

Czettler Antal halálára
1925–2012

A középkorban a céhek az egyes mesterségek szakavatott művelőit fogták össze, védték érdekeiket a kontárokkal szemben. A mai történészek hajlamosak lenézni, nem komolyan venni azokat, akik nem történészi egyetemi diplomával felvértezve írnak történeti műveket. Jogos a dilettánsok, a felületes „népszerűsítők” elutasítása és a minden alapot nélkülöző mesék terjesztőinek a leplezése, a történelem azonban mégsem a diploma teszi. A tények teljességre törekvő feltárása, a motivációk felkutatása, az előítéletmentes elemzés, a logikus érvelés elegendő ahhoz, hogy valaki történetíró legyen. A jogász végzettségű Czettler Antal teljes mértékben rászolgált arra, hogy a halálát bejelentő rövid hírek történészeknek nevezték.

Ciha, ahogy barátai ezen a számára is kedvelt néven szólították, 1925-ben született. Apja Czettler Jenő, neves jogász, agrárközgazdász, a Jászság egyik országgyűlési képviselője, az MTA tagja volt, 1953-ban a kommunisták börtönében halt meg. Sokoldalú tehetséggel és jó nyelvérzéssel megáldott, biztos politikai ítélőképességgel rendelkező fia szemben állt a náciizmussal, annak hazai követőivel, de a kommunistákkal is. 1956-ban a hazaszeretet még itthon tartotta, de a Kádár-rendszer sem engedte szellemi pályán érvényesülni, így 1968-ban kénytelen volt „disszidálni”, emig-

rálni. Svájcban kapott lehetőséget, hogy egzisztenciát teremtsen, és szabad idejében azzal foglalkozzon, ami sorsát meghatározta: Magyarország végzetes részvétele a II. világháborúban, és annak következménye, a Szovjetunió által reánk kényszerített kommunista rendszer. Czettler Antal személyét és munkásságát e kérdéskör olyan kiváló ismerője ajánlotta a figyelmembe, mint Lukács János (csak írói nevén John Lukacs), és mindketten vállalták, hogy 1992-ben tagjai legyenek külföldi magyar külpolitikai tanácsadó testületemnek. A Teleki László Intézetben tartott első konferenciánkon megragadott Ciha széles nemzetközi látóköre, józan magyar hazafisága, logikus érvelése, és mindez ésszerű javaslatokkal párosulva. Ettől fogva kapcsolatunk állandó volt, barátom gyakran jelentkezett nálam gondolatokban gazdag leveleivel, rendszeres hazalátogatásai alkalmából pedig személyesen beszélgettünk feleségeink társaságában lakásunkon, vagy vendégeként egy jó étteremben.

A rendszerváltozás nemcsak a határokat nyitotta meg a személyek és az áruk szabad mozgása számára, de a gondolatok és az írások számára is szabad utat engedett. A Nyugaton, emigrációban megjelent magyar könyvek, tanulmányok java itthon is hozzáférhetővé vált, gyakran új kiadásban, illetve magyar fordításban. Bázselben élő nyugdíjasként Czettler két kötetben megírta a II. világháború alatti magyar külpolitika történetét (*Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–41.*, 1997; *A mi kis élethalál kérdéseink. A magyar külpolitika a hadba lépéstől a német megszállásig*, 2000.) és annak nemzetközi háttérét (*A II. világháború rejtett erővonalai*, 2006.), majd szép utószót írt Bajcsy-Zsilinszky Endre 1941-ben megjelent és röviddel később – német nyomásra – elkobzott *Helyünk és sorsunk Európában* című elgondolkodtató könyvének 2009-es kiadásához. Hazai levéltári források, forráskiadványok, megjelent és kéziratossá memoárok, a hazai és a világnyelveken megjelent külföldi szakirodalom alapos feldolgozásával reális, az ideológiai és politikai torzításoktól megtisztított képet kap a magyar olvasó arról, hogyan próbálta Teleki Pál távol tartani hazánkat az újabb világháborútól, anélkül, hogy Lengyelországot követve Hitler megszállt és kegyetlenül meggyötört áldozatává váljék, vagy Szlovákiához és Horvátországhoz hasonlóan a németek bábálla legyen. Teleki kudarca ma is elkerülhetetlennek tűnik, de Czettler is indokolatlannak és mindenképpen elsietettnek tekinti, hogy 1941 júniusa és decembere között

Magyarország gyakorlatilag hadat üzent három nagyhatalomnak. Bárdossy felelőssége vitán felüli, de Pritz Pál meggyőzően mutatta ki, hogy ebben Horthy legalábbis osztozik. Czettler Kállay Miklóst jogosan rehabilitálja a kommunista korszak vádjaiával és irreális elvárásaival szemben, elsőként mutatva be részleteiben a „Kállay-kettőt”, ami nem kétszínű, a németeknek is és az angolszászoknak is tetsző lépések váltakozása volt, hanem következetes törekvés úgy válni ki a háborúból, hogy az ne vezessen sem közvetlen német beavatkozáshoz, Imrédy vagy a nyilasok hatalomra juttatásához, sem szovjet megszálláshoz és a magyar szuverenitás tartós elvesztéséhez. Nem igazán újdonság a II. világháború történetével kapcsolatban, hogy Közép- és Kelet-Európa kommunista uralom alá kerülése nem valamiféle jaltai „árulás” következménye, hanem elsősorban a hadszíntereken dőlt el, másodsorban Roosevelt elnök Sztálinnal kapcsolatos illúzióin múlt, ami az 1943-as teheráni konferencián öltött konkrét formát, és amit a szovjet politika baljós lépései, a lengyelekkel szembeni gyalázatos eljárások sem ingattak meg. Churchill sem mentes a jogos kritikától, hogy számára a brit érdekek fontosabbak voltak, mint Közép-Európa sorsa, de a Brit Birodalom gazdasági, katonai ereje, szövetségeseivel szembeni súlya nem is tette lehetővé, hogy más folyást adjon az eseményeknek. A fentiek bemutatásával Czettler utólag is igazolja a II. világháború alatti magyar politika „angolszász irányvonalát”, ami ugyan kudarcot vallott, és a kudarc nem a magyarokon múlt, de egyedül ez kínált némi esélyt kedvezőbb kimenetelre. Van néhány dolog, ami javíthatott volna az esélyeken, ilyen a Teleki által 1940-ben tervezett magyar emigráns kormány, de ez már az eldönthetetlen spekulációk birodalmába tartozik.

Néhány korábban és a közelmúltban megjelent monográfia és tanulmány árnyalja és pontosítja a Czettler által megrajzolt történeti képet, de nem cáfolja azt, és ami még fontosabb, Czettler világos érvelése és olvasmányos stílusa a szélesebb közönség számára is érthetővé tette, megmagyarázta a modern magyar külpolitika legsúlyosabb dilemmáit. E dilemmák több mint négy évtizednyi erőszakos elfojtás után, a rendszerváltozást követően újra jelentkeztek. 1990 és 2004 között azonban abban nem volt érdemi vita a magyar politikai pártok között, hogy az euro-atlanti orientációnak (ami a korábbi angolszász irány logikus folytatása) nincs alternatívája. Ahogy az 1940-es évek második fele Amerika felé billentette

a Nyugat súlypontját, úgy erősödött az 1960-as évektől Nyugat-Európa súlya. Ma is látjuk a súlypont eltolódását, új tényezők, új hatalmak kerülnek a világpolitika serpenyőjébe, de – és erre élete utolsó szakaszában élősóban és írásban is szünet nélkül rámutatott Czettler Antal – rendkívül veszélyes kétségbe vonni, hogy Magyarország sorsa elválaszthatatlan a nyugati civilizáció sorsától. Annak alkonya ugyan nem elképzelhetetlen, de abból számunkra nem lenne köszönet.

Czettler Cihát élete utolsó pillanatáig intenzíven érdekelte és foglalkoztatta a magyar bel- és külpolitika alakulása. Közeledve a nyolcvanhoz, a testi bajok rátörtek, a járás mind nehezebb és fájdalmasabb lett számára, ezért a Rottenbiller utcában berendezett második otthonát is egyre nehezebben tudta használni a lépcsők miatt, de szelleme töretlen és fiatalos maradt, élmény volt vele beszélgetni. Hű társa, Ágota halála érthetően megtörte. Amikor hitvese földi maradványaitól a tápiósági templom családi kriptájában búcsúzott, mellette állva tudtam, azt számolja, mikor kerül melléje, hogy újra együtt legyenek. De még ekkor sem hagyta el magát, operációra készült, hogy járása könnyebb legyen, és folytathassa olvasmányai és személyes tapasztalatai feldolgozását. Tavaly még háromszor vállalta a hazautazással járó fizikai megpróbáltatást, decemberben Oslóból fölhíva még megbeszéltük az újabb személyes találkozást, de erre már nem került sor, és most januárban nem térhetett vissza Bázélba, ahol kényelem és gondos ápolás várta.

Ciha könyveit és törekennyé vált alakját most magamban föl-idézve arra gondolok, mennyi kiváló embert és idealista magyar hazafit nevelt a trianoni csapástól megtört, súlyos társadalmi és gazdasági bajokkal küzdő, de mégis emelkedő két háború közti Magyarország. Micsoda veszteség, hogy közülük annyian kényszerültek emigrációba, pedig életcéljuk az volt, hogy szolgálják a hazát! Szolgálták is, külföldön, megbecsülést és tekintélyt szerezve magukon keresztül a magyar névnek. A rendszerváltozás számukra is mekkora megkönnyebbulést, örömet hozott. Ha családi, egzisztenciális okokból állandó jelleggel már kevesen is tudtak visszatelepülni, de lélekben teljesen, fizikailag pedig részlegesen mind hazatértek. Egyre inkább a hazai közönség számára írtak, adtak interjúkat, beszéltek konferenciákon, találtak új barátokra, tisztelőkre itthon. A biológia azonban kegyetlen, mind hosszabb a közelebbi vagy távolabbi jó barátok sora, akiktől búcsúzunk,

pedig még mennyi mindent akartunk velük megbeszélni, mennyi mondanivaló maradt bennük. Nekem személyesen Péter László, Czigány Lóránt, Nagy Károly, Csicsery-Rónay István után Ciha a közelmúlt nagy vesztesége. Az én nemzedékem még tudja, kik voltak, mit alkottak, mit adtak nemzetüknek, és csak remélem, hogy magukat megőrizve „tornyos könyvhalomban” utánunk sem merül nevük feledésbe.

JESZENSZKY GÉZA

SUMMARIES

Magyar Szemle (Hungarian Review), Vol. XXI., Nos. 1.–2.,
Február, 2012, Budapest.

Editor-in Chief: GYULA KODOLÁNYI

Publisher: GYÖRGY GRANASZTÓI.

Published by Magyar Szemle Foundation.

Letters from a Different World. Editors's Note by GÁSPÁR GRÓH, on the culture gap separating today's young from the letter writing habits of the classical poet Sándor Petőfi (1823–1849).

GYULA KODOLÁNYI, Editor in-Chief, Magyar Szemle and Hungarian Review, Budapest. *Eye and Spirit, Galls and Heart.* On the centenary of major Hungarian essayist Zoltán Szabó (1912–1984), who lived as a political exile in France and Britain, and followed intellectual life in Hungary with sharp but compassionate eyes, writing in a classically balanced style of exuberance, wit and economy.

GÉZA ANTAL ENTZ, art historian and public writer, Budapest. *The Christian Democratic Political Philosophy of József Antall.* The first democratically elected Hungarian Prime Minister since 1948, Antall (1932–1993) had hoped to re-establish the continuity of Hungarian middle-class modernisation, based on the thought of mid-19th century statesmen, and the political philosophy and reconstruction strategy of Germany's CDU.

TIBOR KIRÁLY, legal scholar, Member of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest. *A Late and Fragmented Evocation of László Albert Arany.* Leaders of the Hungarian Democratic Popular Alliance of Czechoslovakia were subjected to brutal persecution by the police and the judiciary from 1949, and many of them died of harsh treatment, while the rest survived as ostracized citizens. They were victimized for being as Hungarians as well as democrats.

GÉZA ANKERL, sociologist and architect, Geneva, Switzerland. *The Relativity of Human Rights.* Part II. Recent international

developments in sociology and political law bring back the right to a sustainable life and equal access to various community endowments into the sphere of basic human rights, in addition to rights and liberties defined on the basis of narrowly defined Lockean individualism, which dominated the post WW II era.

GERGELY EGEDY, Professor of Political Science, Corvinus University, Budapest. *Progressives and Communists: Viereck on Fellow Traveller Intellectuals*. The author looks at the books written by Peter Viereck half a century ago, and looks at their relevance today.

ZSUZSA SZEBENI, theatre historian, Budapest. *Legend about the Palette of Miklós Bánffy*. The physical legacy of the great polymath of the 20th century, Count Miklós Bánffy, suffered all the neglect and destruction meted out to someone who was an aristocrat, a conservative politician and a Hungarian in Romania. Few of the original sketches of his stagecraft survive, yet from them, and from contemporary reports, his interpretations of Mozart, Weber, Beethoven, Bartók and his own plays can be reconstructed. We publish costume and stage designs of Bánffy in this issue of Magyar Szemle.

AMBRUS MISKOLCZY, historian, member of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest. „*The Traps of History: The Romanian Intellectual Elite between 1930 and 1950.*” Reviewing the book of Lucian Boia, the prominent Romanian intellectual living in Paris, and adding some of his own research, Miskolczy delineates the fantastic and piquant careers of many leading intellectuals, including Mircea Eliade and Cioran, manouvring the dangerous waters between fascism and communism in mid-century Romania, and often getting too tainted on the journey.

LÁSZLÓ ÁRVA and ANDRÁS SCHLETT, economists, Budapest. *The State in the Watchtower. Development Strategies in the Far East. Part I*. As opposed to failed transition strategies based on the economics of the Washington Consensus, many successful small countries in the Far East followed a policy that fostered national industries by thorough policies of state direction. The first example is the course taken by Malaysia since 1963.

Books and Events

GÉZA JESZENSZKY. *The Crown Witness.* On a book of personal memories and scholarly appreciations, published for the 90th birthday of current Representative János Horváth, the last living member of the democratic Parliament of 1945–47, who had lived in the US in 1956–1990.

ZOLTÁN FÁY. *The Law on Churches, 2.2.* The vagaries of Hungary's recent law continue – true and feigned criticisms abound from home and abroad. Apart from genuine legislative oversight, the problems have real national security and national budget risks, which have to be sifted through, the government says.

KLÁRA TÓTH. *My Country and Paris. The Stories of Magda A. Szabó.* The title also makes sense if we leave out the „and”. Magda Szabó is one of the most efficient Hungaian cultural diplomats who spent many years at the helm of the Hungarian Institute in Paris, serving both „countries” of her heart.

MIHÁLY KUBINSZKY. *Politics and Architecture: Stuttgart 21.* The enormous project to place the famous railway station of Stuttgart underground has cost an election defeat to the CDU government of Baden Württemberg. The political uproar offers a pretext for our architecture columnist to write on a favourite theme, the 170 years of the railway history of the Swabian capital.

GÁSPÁR GRÓH. *First in the Head...* With the Orbán government soon completing its second year, our domestic affairs columnist examines the recent bad mood of the citizenry – and finds that dealing with the mostly invented hurdles of the EU Commission has cost too much energy and time for the country.

PÉTER ÁKOS BOD. *Hungarian Country Risk – In Times of Risk.* The private institutions specialized for rating country risks, grown so notorious with the European public recently, do not cause that much damage for large economies – not so for Hungary, a small country pursuing non-conventional economic policies that are not that unusual in fact.

LÁSZLÓ PAPP. *The Hungarian Citizenship of the Grandchildren.* A Hungarian American architect greets the Hungarian extension of dual citizenship and voting rights to Hungarians living as minorities in neighbouring countries and in the Western diaspora. The new status invites Hungarian American civic associations to

help Americans of Hungarian origins to adopt the responsibilities the new mandate offers them.

GÉZA JESZENSZKY. *In Memoriam Antal Czettler (1925–2012).* The librarian and historian, who lived in Brugg, Switzerland, contributed many important articles on the history of World war II to *Magyar Szemle*.

The present issue of *Magyar Szemle* is illustrated with graphic art and designs by Count Miklós Bánffy, and photographs of the Bánffy castle in Bonchida (now Romania), which was looted and burnt down by SS troops in 1944.

E SZÁMUNK SZERZŐI

ANKERL GÉZA (Sopron, 1933) nyugalmazott szociológiai professzor. Tanított a Montreali Egyetemen, az M.I.T.-en és a Genfi Egyetemen. F. m.: *Epanouissement de l'homme dans les perspectives de la politique économique* (Doktoriértekezés, Párizs, 1965), *Coexisting Contemporary Civilizations: Arabo-Muslim, Bharati, Chinese, and Western* (Genf, 2000), *'Nyugat' van, 'Kelet' nincs* (2000), *Anyanyelv, írás és civilizációk* (2004).

ÁRVA LÁSZLÓ, CsC., főiskolai tanár, ESSCA Ecole de Management, Angers–Budapest.

BOD PÉTER ÁKOS (1951, Szigetvár) közgazdász, egyetemi tanár. 1990–1991-ben gazdasági miniszter, 1991–1994-ben a Magyar Nemzeti Bank elnöke. Jelenleg a Budapesti Corvinus Egyetem tanácskezesítője, a Károli Gáspár Református Egyetem tanára. F. m.: *A vállalkozó állam a mai tőkés gazdaságban* (1987), *Rendszerváltozás Kelet-Közép-Európában* (Leszek Balcerowiczsal, Václav Klauszal, 1997), *Pénz, hatalom, erkölcs. Tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából* (1997), *A pénz világa – a világ pénze* (2001), *Gazdaságpolitika* (2002), *Közgazdaságtan* (2006), *Elpolitizált gazdaság* (2011).

EGEDY GERGELY (1953, Budapest) egyetemi tanár, Nemzeti Közigazgatási Egyetem Közigazgatás-tudományi Kar. F. m.: *Nagy-Britannia története a XX. században* (1999, 2011), *Ausztrália története* (2000), *Konzervatívizmus az ezredfordulón* (2001), *Brit konzervatív gondolkodás és politika* (2005), *Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe* (2006, 2011).

ENTZ GÉZA ANTAL (1949, Kolozsvár) művészettörténész, 1973–1990; az MTA Művészettörténeti Kutatócsoport munkatársa. Szakterülete Erdély középkori építésze és a műemléki topográfia. 1990–1994 között az Antall- és Boross-kormány államtitkáráként a határokon túli magyarsággal kapcsolatos kormányzati tevékenység irányítója, az Orbán-kormány idején a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal elnöke, majd a külföldi magyar intézetek főigazgatója, a határon túli magyarságot segítő Pro Professione Alapítvány elnöke. F. m.: *Erdély építésze, fejezetek a Magyarországi művészet története című kézikönyv I. kötetében* (1987), *Fejér megye művészeti*

emlékei (Sisa Józseffel), (1998), *Magyarország műemlékei. Székesfehérvár* (szerk., 2009.)

FÁY ZOLTÁN (1966, Baja) könyvtáros, publicista. Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen és a Pázmány Péter Hittudományi Főiskolán tanult.

GRÓH GÁSPÁR (1953, Budapest) irodalomtörténész, kritikus. A *Magyar Szemle* rovatvezetője. 2007-ben Pethő Sándor-díjat kapott. F. m.: *Egymásért vagyunk.* (Tanulmányok, kritikák, 2000.) *Szabó Dezső: Az elfelejtett arc* (Válogatás és szerkesztés, 2001), *Az elsodort író. In memoriam Szabó Dezső* (Válogatás és szerkesztés, 2002), *Móricz Zsigmond: A magyarság rendeltetése* (Válogatás és szerkesztés, 2004), *Cs. Szabó László. A kis népek hivatása.* (Előszó, válogatás, szerkesztés, 2005), *Nézni a láthatatlant* (Kisesszék, 2005), *Határ.Ok nélkül* (Tanulmányok, kritikák, 2006), *A következmények országa* (2011).

KIRÁLY TIBOR (Budapest, 1920) jogász, egyetemi tanár, akadémikus. Munkásságát 1991-ben Széchenyi-díjjal ismerték el. Tagja a Pro Renovanda Hungariae Alapítvány és a Bethlen Gábor Alapítvány kuratóriumának. Legutóbb megjelent önálló könyvei: *Szemelvények ötven év büntetőjogi és más tárgyú tanulmányaiból* (2005), *Büntető eljárási jog* (4. kiad. 2007).

KODOLÁNYI GYULA (1942, Budapest) költő, műfordító, irodalomtörténész. 1971–1990: az ELTE tanára. 1972–1973-ban ACLS-, 1984–1985-ben Fulbright-ösztöndíjjal az USA-ban kutat és tanít. 1987–1990-ben részt vesz a rendszerváltoztató ellenzéki mozgalmakban. 1990–1994: miniszterelnökségi államtitkár. 1992 óta a *Magyar Szemle*, 2010-től a *Hungarian Review* főszerkesztője. 2004–2009-ben az Emory Egyetem (Atlanta, USA) tanára. Főbb elismerések: József Attila-díj (2002), Prima Díj (a *Magyar Szemlével*, 2003), a Köztársasági Elnök Érdemérme (2005). Főbb művei: *A létezés hálói* (Amerikai költők, ford., 1990), *Kentaurszárnyak* (Esszék, interjúk, 1999), *Tánchan a sötéttel* (Összegyűjtött versek 2002), *Amerika ideje* (Esszék, 2003), *A hullám taraja* (Esszék, interjúk, 2006), *A fény rétegei* (Esszék, 2010), *Járj, merre tetszik* (2012).

KUBINSZKY MIHÁLY (1927, Sopron). Építészmérnök, az MTA doktora. Munkahelyei: Állami építőipar (1950–1957), Nyugat-magyarországi Egyetem (1957–1995), itt 1978-tól az Építéstan tanszékvezető egyetemi tanára. Nyugdíjazását követően Prof. emeritus és dr.h.c. Szakirodalmi munkásságának fő témái a legújabb kori építészettörténet, építészeti kritika, vasúttörténet építészeti vonat-

kozásai, műemlékvédelem, tájépítészet és Sopron város építészete. Kítüntetései: Ybl Miklós-díj (1992), az MTA Mikó Imre-díja (1998), Széchenyi-díj (2003).

MISKOLCZY AMBRUS (1947, Marosvásárhely) történész, a történettudomány doktora, az ELTE BTK Román Filológiai Tanszéke tanszékvezető egyetemi tanára, az MTA tagja. Az erdélyi magyar-román-szász együttélés, a polgárosodás társadalom- és eszmetörténete kutatója, ideértve a mítoszteremtés eszmetörténetét. A bukaresti Nicolae Jorga Történettudományi Intézet külső tagja, az USA-ban működő Society for Romanian Studies tagja és a *New International Journal of Romanian Studies* szerkesztőségi tagja. F. m.: *A brassói román levantei kereskedőpolgárság, 1780–1860* (1986), *Erdély története III.* (Főszerk. Köpeczi B. Szerk. Szász Z. – társszerző 1986); *Eszmék és téveszmék* (1994); *A legendák varázsa.* Jules Michelet kelet-európai mítoszai és a magyar-román párbeszéd a 19. század derekán (2000); *Szellem és nemzet* (2001). F. d.: Akadémiai díj (megosztva, 1987) és a Ránki György Szakkuratórium Díja (1997).

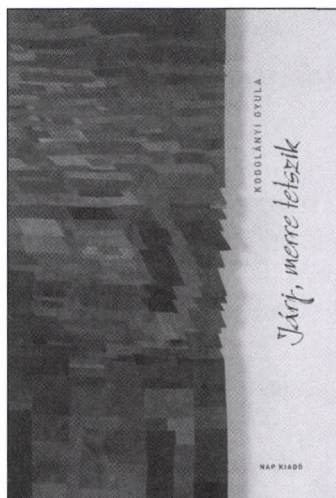
PAPP LÁSZLÓ építészmérnök, 1956 óta az USA-ban él. A debreceni Református Kollégium elvégzése után 1955-ben kapta építészmérnöki diplomáját a Műegyetemen. A Lakóépület Tervező Vállalatnál dolgozott, ahol 1956-ban a Forradalmi Tanács elnökévé választották. Az Egyesült Államokban mesterfokozatot nyert, mialatt a menekült Magyar Diákszövetség első elnökeként vett részt a szervezet megalapításában. A Műegyetemen DLA oklevelet (Doctor of Liberal Arts) szerzett. Építészeti tervezőirodájából való visszavonulása után Stanford (Connecticut) város fejlesztési igazgatója volt. Számos szakmai kiadvány és amerikai magyar újság munkatársa. A Nyugati Magyar Tudományos Tanács Tanácsadó testületének tagja.

SCHLETT ANDRÁS, PhD. egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem.

SZEBENI ZSUZSA (1970, Kolozsvár) színháztörténész. Irodalom-filozófia szakon végzett, jelenleg az OSZMI határon túli referense. Főbb publikációk: *Figura Stúdió Színház* (2000), *Kovács Ildikó bábrendező* (2008). Főbb kiállítások: *Büky Béla életmű-kiállítás*, *Kiss Manyi vándorkiállítás*, *Kovács Ildikó grafikai kiállítás*, *Ignác Rózsa centenáriumi kiállítás*, *Bánffy Miklós Vándorkiállítás* (2011).

TÓTH KLÁRA (1953, Nyíregyháza) filmkritikus, publicista. F. m.: *Don Quijote köpenyében.* Pályakép és dokumentumok B. Nagy Lászlórol (2005); *A láthatatlan ország* (2011).

MAGYAR SZEMLE KÖNYVEK

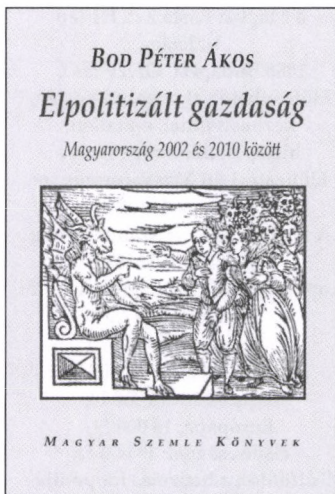
2900 Ft

2500 Ft

2500 Ft

2900 Ft

A szerkesztőség címe:
1067 Budapest, Eötvös u. 24.
Postacím: 1399 Bp., Pf. 653.
Tel./fax: 311-6477, 472-0318

Kiadja:
a Magyar Szemle Alapítvány
A Magyar Szemle Alapítvány
adószáma: 18055067-2-42

Felelős kiadó:
DR. GRANASZTÓI GYÖRGY

Főszerkesztő:
KODOLÁNYI GYULA

Tipográfiai terv:
BANGA FERENC

Műszaki szerkesztés és nyomda
DOMBI VIKTÓRIA

SÉD NYOMDA KFT., Szekszárd
Felelős vezető: KATONA SZILVIA

ISSN 1216-6235

Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Zrt. Hírlap
Üzletága

1088 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető valamennyi postán,
kézbesítőknél, e-mailen:

hirlapelofizetes@posta.hu

Előfizetési díj Magyarországon:
Egy évre 4680 Ft

A Magyar Szemle számlaszáma:
11707024-20332033

Lapunk külföldre megrendelhető:
daneh@posta.hu
Tengerentúlra

hajóval fél évre: 14 000 Ft,

légipostán: 16 000 Ft;

Európába: 13 000 Ft,

elsőbbsséggel: 15 000 Ft.

Külföldön a befizetés időpontjában
érvényes árfolyamon
ennek megfelelő valuta.

Lapunk megvásárolható
a hírlapárusoknál
Budapesten és az ország
nagyvárosaiban,
és a Magyar Szemle könyvekkel
együtt az alábbi
könyvesboltokban:

A Rákóczi úti
FÓKUSZ KÖNYVÁRUHÁZ-ban
és a LÍRA KÖNYV Zrt. budapesti
és vidéki boltjaiban.

Könyveink az ALEXANDRA
hálózatában:

BENCÉS KÖNYVESBOLT
(V., Ferenciek tere 5.);

GONDOLAT KIADÓI KÖR
KÖNYVESBOLT
(V., Károlyi M. u. 16.);

ÍRÓK BOLTJA
(VI., Andrásy út 45.);

KÓDEX KÖNYVÁRUHÁZ
(V., Honvéd u. 5.);

LITEA KÖNYVESBOLT
(I., Hess András tér 4.);

PÜSKI KÖNYVESHÁZ
(I., Krisztina krt. 26.);

TELEKI TÉKA
(VIII., Bródy Sándor u. 46.).

*

A „meg nem rendelt” kéziratokra
megpróbálunk válaszolni,
és igyekszünk azokat megőrizni.
Ha nem sikerülne, szíves elnézésüket
kérvük. A szerk.

VOLUME III., NO. 1.

BUDAPEST

JANUARY 2012

HUNGARIAN REVIEW

A bi-monthly journal from Central Europe

TAMÁS ROSKA: A Different Digital Divide • JOHN O'SULLIVAN: Random Thoughts on Recent Events • PÉTER ÁKOS BOD: Non-Conventional Economic Policies • DIMITRIJ RUPEL: Another Semester of Our Discontent • MIKLÓS KUN: Stalin, Nero of the Caucasus • GEORGE SCHÖPFLIN: Angels and Devils – What is Happening in Hungary? • The Inconvenient Grand Seigneur: Count Miklós Bánffy, Statesman, Novelist, Man of the Theatre • Essays by GYULA DÁVID, ANDREAS OPLATKA and ZSUZSA SZEKENI

A Népi Szövetség tevékenységében a részt vevők ellen a nyomozást, vizsgálatot a pozsonyi Kerületi Államvédelmi Hivatal folytatta le. 42 személyt vettek őrizetbe és hallgattak ki, köztük 18 római katolikus káplán, plébános, 8 református lelkész, 3 egyetemi hallgató volt. A pozsonyi Államügyészség 26 személyt állított vádlottként a bíróság elé, és közülük 10-et talált bűnösnek. Az eljáró bíróság a pozsonyi Állambíróság volt; a vádlottak cselekményeit az 1923. évi 50. sz. törvény alapján a köztársaság alapjai elleni bűncselekmény előkészülete büntették, államtitok elárulás büntették, közrend megzavarása vétségének minősítette.

A bíróság legsúlyosabb büntetéssel, 8 évi fegyházzal, *Arany Albert Lászlót* (40 éves tanár) sújtotta, ezen felül öt 100 ezer korona pénzbüntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte. A bíróság 5 személyre szabott ki egyenként 6 évi fegyházbüntetést. [...] E szabadságvesztés-büntetésen felül valamennyi vádlottat 10 ezer korona büntetésre és 10 évi közügyektől eltiltásra ítélte. (A legidősebb vádlottak tehát *Bokor Ferenc*, *Arany A. László* 40 évesek, a legfiatalabbak, *Hentz Zoltán* és *Krausz Zoltán* 26 évesek voltak.)

KIRÁLY TIBOR: Emlékezés Arany Albert Lászlóra

9771216623000 12002